

ÜLKER

“Ülker’siz çay saati düşünülemez..”

DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ

Üç Aylık Mecmua

Yıl: 3, Cilt: 3, Sayı: 10
Ağustos 1986

*

Sahibi
İsa Alptekin

*

Yazı işlerini fiilen idare eden
Mes'ûl Müdür
Niyazi Yıldırım
Gençosmanoğlu

*

Mütercimler
Arapça: Salih Said

*

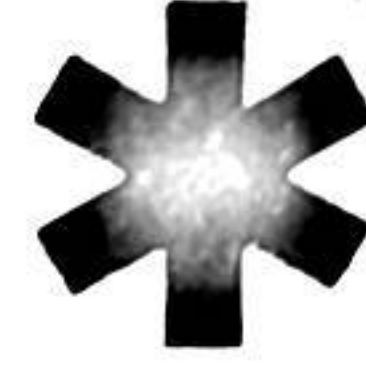
İdare Yeri:
Doğu Türkistan
Neşriyat MerkeziMillet Cd. 26/3 - Küçük Saray Apt.
Aksaray - İstanbul - Tel.: 524 41 21

*

Fiyatı: 750 TL.

Dış Memleketlere: 8 \$

*

Abone
Yıllık: 3000 TL.
Dış memleketlere 30 \$Gönderilen yazılar iade edilmez.
Yazılar idare yeri adresine
gönderilmelidir.**Dizgi : Scantext Dizgi**
Baskı : Flaş Matbaacılık**Bu Sayıda**

İsa Yusuf Alptekin ..... Aziz Okuyucu

Türkiye, İslâm Dünyası ve Doğu Türkistan .....
Muzaffer Özdağİslamiyetten Önce Doğu Türkistan ProfDr. Gülçin
Çandarlıoğlu

Yaslı Doğu Türkistan (Şiir) ..... Gökyiğit Kutlukin

Yeni Uygur Türk Edebiyatının Ünlü Temsilcisi Şair
Mehmet Ali Tevfik ..... Sultan Mahmut KaşgarlıDünya Müsülmanları Gençlik Teşkilatı'nın 6.
Konferansı'nın Açılışı (Haber - Yorum)Türkistan'da Kurulan Sovyet Sosyalist
Cumhuriyetler ..... Ziyaettin BabakurbanRusya'nın Tatarlara Karşı (Kültür Politikası ve
İlminski ..... Hayrettin Güleçyüz - Ferit AğıÇağdaş Türk Şiirinde Tarihi Temalar ..... Çağatay
KoçarTürkiyem, Özyurtum, Yegâna Müstakil Devletim ?
Mehmet Ali CanUnesco Sergisinde Doğu Türkistan .....
Abdullah Yaman

Haberler

AZİZ OKUYUCU

Bir mübarek Ramazanı ve Bayramı daha geride bıraktık. Geç de olsa Ramazan Bayramınızı kutlar, Ramazan'ın ve bayramın Türk ve İslâm dünyası için hayır ve uğur getirmesini, Doğu Türkistan'dan Balkanlar'ın ötesine kadar Türk-İslâm nesillerinin daha nice Ramazanlara ve Bayramlara kavuşmasını Cenab-ı Hakk'tan niyaz eylerim.

Türkiye'de geçirdiğim Ramazanlar ve Bayramlar benim için bir taraftan sevinç kaynağı olurken, diğer taraftan hüznün kaynağı olmaktadır. Çünkü, iftar vakitlerinde olsun, bayram sabahları olsun, düşüncelerim beni uzaklara götürür... Etin tırnaktan ayrılışına benzer acılarla ayrılmış olduğumuz anavatana... Doğu Türkistan'a...20 milyon kardeşimizin komünizm esareti altında yaşadığı Doğu Türkistan'a...

Orada...Şimdi Ramazanlar hâlâ bir rahmet ve mağfiret ayı mıdır? Bayramlar sevinç ve neşe vesilesi midir?

Sanmıyorum! Küskün gönüllerin, ezik ruhların gaspedilmiş hakların ve hürriyetlerin, bayraksız göklerin Ramazanlarında, bayramlarında hasretten ve gözyaşından başka ne olabilir?...

Evet! Aziz Okuyucular,

Doğu Türkistan, zalim bir rejimin ve o rejimden daha zalim bir milletin esareti altındadır...Bu esaret sürdükçe...Ramazanlarda ve bayramlarda gönüllerimizin bir yanı ışıklı olsa da, diğer yanı karanlık ve hüznü kalmaya mahkumdur.

Aziz Türk Gençleri!

Yaşadığınız vatanın kıymetini iyi biliniz. Bu mübarek ve mukaddes vatanın maddi ve mânevî nimetlerinden azâmi derecede faydalanınız. Fakat onun kadir ve kıymetini bilmeyi de ihmal etmeyiniz.

Bu vatan üzerinde teneffüs ettiğiniz hürriyeti, üstünüzde dalgalanan bayrağı, o bayrağın temsil ettiği istiklâli ve devleti...canınızdan çok seviniz...

Ve hiç bir zaman unutmayınız ki, 60 milyon Müslüman - Türk kardeşiniz Kızıl Rus esaretinde, 20 milyon Müslüman - Türk Kızıl Çin esaretinde... Bulgaristan'da ve Yunanistan'da esaretten beter işkenceler altındadır.

Sayıları 100.000.000.a yakın soydaşımızın, Ramazanlarda ve Bayramlarda boyunları bükük, gönülleri kırık, gözleri yaşlıdır...

Hayatınızdan memnun olmadığınız zamanlarda onları hatırlayınız. Cehennem ve cehennemde yananları hatırlarsanız, Cennette yaşadığınızın farkına varabilirsiniz...Cennet vatanın kıymetini, Onun bağrında teneffüs ettiğiniz hürriyet ve İstiklâl havasının nasıl bir nimet olduğunu anlayabilirsiniz.

Hiç bir zaman unutmayınız ki, onların kurtuluşları da ancak senin, imanına, sevgine, kuvvet ve kudretine bağlıdır. Ümitleri sendedir, rüyalarında ve hayallerinde sen dolaşmaktasın...

Aziz Gençler Sevgili Okuyucular!..

Yalnız Türkiye'ye karşı değil, bütün Türk dünyasına karşı mes'ul olduğunuzu unutmayınız.

İsa Alptekin

Türkiye, İslâm Dünyası ve Doğu Türkistan

Muzaffer Özdağ

Türk dili ve kültür coğrafyasının doğudaki serhaddi, binlerce yıllık anayurdumuzun şahdalı, İslam iman ve medeniyetinin tarihi merkezlerini barındıran Doğu Türkistan öz evlatlarına felaket getirecek, tarihin akışını, insanlığın kaderini etkileyecek bir oluşumu yaşamaktadır.

İki yüz yılı aşan bir sürede mükerrer Çin askeri işgal, talan ve istilalarını büyük acılar çekme, ağır kayıplar verme pahasına da olsa yenilgiye uğratmayı, sonuçsuz bırakıp savuşturmayı ve her ahvalde milli kültürlerini koruyarak yurtlarının asli sahipleri kalma imkanını bulan Doğu Türkistan Türkleri: Uygurlar, Kazaklar şimdi öz yurtlarında azınlığa düşme, kesif bir Çinli göçmen kitlesi ile kuşatılıp, bastırılarak eritilme, yok edilme tehlikesine maruz bulunuyorlar.

Tarih öncesi devirlerden 1760 yılındaki Mançu - Çin istilasına kadar ülke nüfusunun %100 ünü oluşturan Türkler iki yüz yıl boyunca verdikleri kurtuluş savaşlarında, ayaklanmalarda verdikleri ağır zayiata, maruz kaldıkları soykırımlara rağmen Çin yönetimi askeri işgal niteliğinde olduğu için 1949 yılında dahi ülke nüfusunun %90 ını teşkil etmekte iken bu tarihten sonraki kesintisiz sürdürülen Çinli göçmen akımı ile %53 seviyesine düşmüş bulunuyorlar.

1948 yılında genel nüfusa göre %5 nisbetinde olan Çinliler 34 yıl sonra %47 seviyesine erişmişlerdir.

Bu uygulamanın tasarlanan hızla sürdürülmesi halinde gelecek yüzyıl başında Türkler artık kendi özyurtlarının sahibi olmaktan çıkarak, vatan temelinden yoksun, çözülmesi mukadder bir azınlık haline düşürülmüş olacaktır.

Tabiatı ile ülke de beşeri, medeni, kültürel hayat ve hüviyeti ile bir Türk-İslam yurdu olmaktan çıkarılarak kesin şekilde Çinlilere mal edilmiş olacaktır.

Bu oluşumun hiçbir engelle, etkili önlemlerle karşılaşmadan böylece süregitmesi ve tamamlanması halinde İslamiyet ve Türklük için çağlar boyu yurt olan tarihi ülke, 2 milyon km² ye

yaklaşık büyüklükteki bir hayat alanı ebediyen kaybedilmiş olacaktır.

Müslihane görünümüne rağmen olay İslam ve Türk tarihinin en trajik safhalarından birini oluşturmaktadır. Endülüsün çöküşü, Rumelinin zayı, Kırım Türklüğünün dağıtılmasından sonra, Doğu Türkistanın eritilmesi...

ÇİNİN DOĞU TÜRKİSTANDAKİ YIĞINAĞININ, BATI HUDUTLARINDA YOĞUNLAŞMASININ AMAÇ VE SONUÇLARI:

Devletlerin hudut ve hakimiyet alanlarını nazari kurallar, ilkeler değil üstünlüğünü isbatlamış güçler tayin ederler.

Çinlilerin Doğu Türkistandaki; bu tarihi Türk İslam yurdundaki varlıklarının yegane sebep ve dayanağı da budur.

Ancak yeni Çin yönetiminin geçmişte olduğundan farklı olarak ekonomik sömürü ve talanla, askeri işgalle yetinmeyip Türk kültürünü tahribe, Doğu Türkistanlıların nüfus artışlarını önlemeğe, Çinli-Türk karma evlenmeler için baskı yapmağa yönelişi, bölgeye sel gibi ve sürekli şekilde Çinli göçmen getirişi amaçlarının sadece bölgedeki denetimlerini artırmak değil Türk-İslam toplumunun kesin şekilde milli vatan temelinden yoksun bırakılarak ve azınlığa düşürülerek tasfiye edilmesi olduğunu ifşa etmektedir.

Böyle bir uygulamanın görünürdeki ilk hedef ve kurbanlarını Doğu Türkistan Türkleri oluşturmakla birlikte Çin yönetiminin emellerinin ilk hedefle hudutlu olmadığı, olamayacağı açıktır.

Bölgeye mümkün olan en kısa sürede 100 milyon Çinli yerleştirme emellerini en yetkili ağızlardan açıklamada beis görmeyen Çinlilerin Doğu Türkistanda Asya hakimiyeti için tartışmaya hazırlandıkları, batı yönündeki nihai yürüyüşler için yığınağa başladıkları, taarruz mevzilerine girdikleri yolundaki bir değerlendirilme...

dirme vehim veya aşırı ihtiyatlılık sayılmama-
lıdır.

Çin dünya nüfusunun 1/5 ini oluşturan mil-
yarlık nüfusu kendine özgü ve batı teknolojisi
ve bilimi ile aşılanmış medeniyeti, kıt'avi ge-
nişliği ile tek başına bir dünya gücüdür.

Geçmişte Çin taşkınlığını karşılamayı, dur-
durmaya, hudutlamayı başaran Doğu Türkis-
tan Türklerinin bugünkü güç ve imkanları dı-
şardan, Çin gücünden üstün bir dost gücün hi-
maye ve etkili desteğini sağlamadıkça veya Çin
yönetimi strateji değişikliği zorunluluğu ile
karşılaşmadıkça-varlığını korumaya Çin iska-
nını önlemeğe ve yavaşlatmağa yeterli olmayaca-
ktır.

Bir dünya gücü ancak bir başka dünya gücü
ile karşılanıp dengelenebilir.

Çinin doğu yönündeki genişlemesi, dünya
denizlerine çıkması, denizler aşırı yayılışı Pasi-
fiğe, Okyanuslara hakim üstün güçlerle kıyı
hattındaki adalar, yarımadalar çizgisinde, ka-
rasuları hudutları çerçevesinde tıkanmış ve en-
gellenmiştir. A.B.D.nin ve Japonyanın (ve bağ-
lantılı buldukları kıyı kuşağı ve ada ülkeleri-
nin) üstün teknik, askeri ve ekonomik güçleri
Çinin doğu yönünde açılmasını imkansız kılan
bir engel oluşturmakta ve onu kıtaya hapis et-
mektedir.

Günümüzde cereyan etmekte olan olayların
yarattığı istidatlarla Çinin kıta içinde batı yö-
nündeki insiyatifine Okyanuslar yönündeki öl-
çüsünde ciddi bir engel ve caydırıcı güc hazır-
lanmadığı görülmektedir.

Çinin Asya içinde batı istikametinde taşma-
sı Orta ve Batı Asyaya yayılması ancak kendi-
sinden üstün veya denk bir gücün etkili karşı
koyması ile önlenir.

Çinin batı yönündeki yayılışının ilk hedefle-
ri tabiatıyla Sovyet Asyası (Batı Türkistan-Si-
birya) ve bağımsız İslam ülkeleri olacaktır.

Sovyet Asyası ülkeleri de hemen tümüyle
Türk İslam nüfusu ile meskun olduğu için Çinin

Batı yönündeki hamlesi fiiliyatta Çinin Doğu
Türkistandan taşarak Türk İslam ülkelerine
müstevli olması şeklinde belirecektir.

Böylece 1500 yıl önce Göktürk hanedanının
düşmesi ile Türk birliğinin çözülmesi dönemin-
de olduğu gibi bütün Batı Asyayı Çin tehdidine
hedef kılan bir durum oluşacaktır.

Uzak olmayan bir gelecekte Çin-Rus çatış-
ması için Batı ile Rusya arasındaki çatışmaya
göre daha ciddi sebepler ve daha yüksek ihti-
mallikler belirecektir. Bugün Sovyetler hiç şüphe
yok ki Çine nisbetle askeri yönden güçlü bulun-
maktadır. Ancak zaman Çin lehine çalışmakta-
dır. Milyonluk orduları hareket harbine uygun

modern teçhizatla donatabilecek seviyede tek-
nik ve ekonomik güce erişecek bir Çin, klasik si-
lahlarla hudutlanıp sürdürülecek bir savaşta
Sovyetlere karşı ezici bir üstünlük sağlamakta
zorluk çekmeyecektir.

NATO ile ihtilafını sürdüren, Doğu Avrupa-
da işgal gücü niteliği taşıyan, yönetimindeki
gayri rus milletler nezdinde Çarlığın varisi, sö-
mürgeci kimliğinde bir değişme olmayan demo-
de Rus imparatorluğu Sovyetler Birliğinin Çin
karşısında yalnız kalması, halinde düşeceği
zaaf ve çaresizlik pek barizdir.

Batı Demokrasilerinin, Nato'nun seyirci kal-
ması halinde dahi Sovyetlerin kuvvetlerinin bir
bölümünü Doğu Avrupadaki peyklerini itaat
altında tutmak için ayırarak zorunda kalacak-
ları açıktır. Sovyetlerin, Peyklerinin orduların-
dan doğu hudutlarını korumak hususunda
müttefik bir güç olarak yararlanmaları imkanı
zayıftır. Sovyet mahkumu gayri rus milletlerin
Rus imparatorluğunu korumak için kendileri
feda etmek hususunda pek istekli ve gayretli ol-
maları beklenemez. Durum bu olunca güçleri-
nin bir bölümünü gayri rus milletleri denetle-
meğe ve Doğu Avrupayı işgal altında tutmağa
sarf eden 150 milyon Rus'un 13000 kilometreyi
aşan bir cephe boyunca 1 milyarı aşkın sayıda-
ki Çinlinin ezici tazyikine, hiçbir taktik ve stra-
tejik manevra ile dengelenmesi mümkün olma-
yacak kuvvet üstünlüğüne karşı koyması
mümkün olmayacaktır.

Binlerce yıldan beri asgari tüketim düzeyin-
de yaşamağa alışmış kitlelerin oluşturduğu
Çin, kitle refahını ikinci planda tutup sanayi ve
iktisadi kalkınmanın yaratacağı imkanları
kitlevi silahlanmaya ayırması halinde her Rus
askerinin karşısına en az bir manga Çinli çık-
arabilecektir.

Sovyetlerin aleyhte işleyen zamanın gele-
cekte yaratacağı müşkil durumdan önleyici bir
savaşla kurtulması, Çine saldırarak, ondan,
hazırlığını ikmal etmeden önce Doğu Türkista-
nı, İç Mogalistanı, Mançuryayı koparması dü-
şünülebilir. Ancak genel dünya durumunun
Sovyetlere böyle biri insiyatifi kullanma şansı
bırakmadığı görülmektedir. Hali hazırda Sov-
yetlerin Afganistana yerleşme çabaları gelece-
ğin savaşına hazırlanma ve Doğu Türkistanda-
ki Çin yığınağına karşı bir tedbir olarak değer-
lendirilebilir. Mevcut durum çerçevesinde Rus-
lar değil dünya hakimiyeti sağlama, Asyadaki
mevkilerini ve imparatorluklarını koruma şan-
sını dahi kaybetmeğe mahkum görünmekte-
dirler.

Sovyetlerin Afganistanı istilası bu küçük ül-
keden 5 milyona yakın sayıda Afganlının ayrıl-
masına, yurtlarına bırakarak komşu ülkelere

sığınmasına yol açmıştı.

Çin-Rus savaşının sebebiyet vereceği kitlevi göçlerin Roma İmparatorluğunu yıkan kavimler göçünün boyutlarını aşabileceği kestirilebilir.

İSLAM MİLLETRENİNİN VE TÜRKİYENİN DURUM VE TUTUMU

Yaşanan durumun ve mukadder gelişmelerin Türk ve İslam dünyasının hayat ve geleceği ile doğrudan doğruya ilgili bulunduğu, Türk ve İslam milletlerinin hareket tarzlarının gerek kendi kaderlerinin gerekse Çin-Rus savaşının sonucunu tayinde en önemli bir amil olarak belireceği açıktır.

Olayların ve tarihin nasıl bir seyir alabileceğini tayin için İslam milletlerinin, İslam dünyasının durum ve konumunu ve özellikle son yüzyıl içindeki maruz kaldığı köklü değişimleri anahatları ile hatırlamak ve belirlemek gerekir.

Evrensel bir çağrı olan İslam dini zuhuru anından itibaren Batıya ve Doğuya karşı meydana okuma niteliği kazanmış Doğu Hıristiyanlığını yenerek onun hayat sahasına yerleşmiş, Önasyanın putçuluğuna son vermiş, varisi olduğu medeniyetleri aşan bir üstünlükle Kuzey Afrika - Endülüs, Akdeniz adaları, Ortadoğu ve Batı Asya'da Hindistanda hakimiyet kurmuştu. İslam medeniyetini temsil eden milletler 16.ncı yüzyıl sonlarına kadar eski dünyadaki bütün rakiplerine karşı askerlikte, siyasette, medeni hayatın her veçhesinde üstünlüklerini sürdürmüşlerdir.

İslam dünyasında hakimiyet ve yönetim, İslam milletlerinin ve medeniyetinin Doğuya ve Batıya karşı savunulması ve birliğinin korunması 11nci yüzyıldan 20nci yüzyıl başına kadar fiilen ve hukuken -genellikle tek başına-Türk milleti tarafından yüklenilen, yürütülen bir ödev olmuştur.

İslam medeniyetindeki donuş ve gerilemeğe; Türk Milletinin gücünün israf ve yıpranışına; Batılı Milletlerin ilim, teknik ve sinai planda ilerlemelerine paralel olarak İslam Ülkeleri batıda ve doğuda emperyalist güçlerin baskı ve esareti altına düşmüştür. 20nci yüzyıl başlarında, Türkiye hariç, İslam ülkeleri hemen tümü ile Batılı sömürgeci güçlerin, Çarlık Rusyasının ve Çin'in saldırısı ve yayılması ile paylaşılıp işgal edilmiş durumdadır.

İnci Dünya Savaşının çıkararak emperyalist güçlerin başlıca emeli, Osmanlı mülkünün son parçalarının bölüşülmesini ve Türk milletinin

imhasını sağlayarak bu alem üzerindeki hakimiyetlerini ebedileştirmek idi.

İnci Dünya Savaşının emperyalist kampın rakip güçlerini büyük ölçüde yıpratmış olması, savaşı galip bitirmiş görünen İtilaf devletlerinin Osmanlı -İslam mülkünü paylaşmalarına imkan vermekle birlikte, nihai emelleri olan Türk Milletini imha tasavvurlarını uygulama yolundaki çabalarını başarısızlığa mahkum etti.

Dünya hakimi görünen güçler Türk milli Kurtuluş hareketinin zaferini, modern milli Türk devletinin, yeni bir Türkiyenin doğuşunu engelleyemediler.

Türkiye Sakarya kıyılarında ölüm kalımı savaşı verirken 30 milyon kilometre kare genişliğindeki İslam ülkelerinin % 98'i yani Orta ve Doğu Anadolu dışında kalan bütün sahalar? yabancı? güçlerin işgal ve denetimi altında ve boyun eğmiş durumda bulunmakta idi. Anılan tarihte kendi bayrağı altında haysiyet ve hürriyeti teneffüs ederek müstevliye direnen ve istiklal için savaşan Türkler de Dünya İslam nüfusunun ancak % 2 sini oluşturmaktadırlar.

Türkiyenin-İstiklal savaşındaki büyük ve kesin zaferiyle modern bir milli devlet olarak yeniden kuruluşu ve bağımsız varlığını kendine düşman bir aleme kabul ettirishi tarihi bir dönüm noktası ve İslam milletlerinin hayatında yeni bir başlangıçtır. Türk zaferi esir İslam milletlerine esaretten kurtuluş ümidi, direnme gücü ve savaşma iradesi kazandırmıştır.

İnci Dünya Savaşı Rus Çarlığını yıkılışını sağlamakla beraber bu yıkılış Rus mahkumu Türk İslam ülkelerinin ümit ettikleri milli kurtuluş ve bağımsızlığa erişmelerine imkan vermedi. Ruslar Sovyet modeli tertiplenme ile sömürge sistemlerini koruma ve sürdürmeyi başardılar. Çinde Mançu hanedanının düşmesi ve Cumhuriyet yönetimin kurulması da Çinlilerin emperyalist emel ve iddialarından vazgeçmelerine yararlı olmadı. İşgalci Çinlileri Ülkelerinden kovarak bağımsız bir devlet kurmağa yönelen Doğu Türkistanlıların bu başarısı kendi yönetimindeki Türkler için de emsal olur düşüncesiyle Sovyetleri telaşa düşürdü. İlerici Sovyepet yönetimi (!), reaksiyoner Çin yönetimine yardımcı olarak Onun nam ve hesabına bu kurtuluş hareketini bastırdı.

2nci dünya savaşının yarattığı gelişmelerle Batılı Sömürge İmparatorlukları tümüyle çöktü ve çözüldü. Milyonlarca, yüz milyonlarca Müslüman ülkelerinin asli sahipleri olarak bağımsızlığa kavuştular. Bugün Birleşmiş Milletlerde temsil olunan devletlerin yaklaşık 164

ünü oluşturan 40 dan fazla İslam devleti bulunmaktadır.

Genel bir tarifle Batılı güçlerin sömürgeleştirdikleri sahalarn asli sahipleri olan Müslüman Milletler nüfus yönünden hakim çoğunluğu teşkil ettikleri ülkelerde hemen tümüyle bağımsızlıklarını kazanmış bulunmaktadır. Önemli sayıda islami azınlıkların bulunduğu ülkelerde de müslümanlar hak ve haysiyet eşitliği, zulüm ve baskıdan kurtulma ve muhtariyet için direniş halindedirler.

İslam milletlerinin eski sömürgeci güçlerle maziden kalan meseleler ve bu sepelerle ciddi ihtilafları olmakla beraber halen Batılı güçlerin etki alanındaki İslam toplumlarının komünist sistemlerdeki ölçüsünüde bir baskı, kitlevi imha ve asimilasyon tehlikesine maruz bulunduğu söylenemez.

II.ci Dünya Savaşı da Sovyetler Birliğindeki Türk İslam Milletlerinin durum ve statülerinde önemli ve olumlu bir değişiklik yapmamıştır. Sovyet yönetimindeki gayriulus milletler Türk İslam halkları NAZİ yenilgisine büyük ölçüde katkıda bulunmalarına savaşın acılarını çekmelerine rağmen Sovyet rejimini ve Sovyet anavatanını Ruslar özveriyle korumadıkları iddiası ve ihanetiyle suçlanmakla, aşağılanmakla bırakılmamışlar, imha ve asimilasyonlarını amaçlayan kitlevi terör eylemlerine de hedef kılınmışlardır. Batı sömürgesi ülkelere bağımsızlık kazandıran 2nci Dünya savaşı Rus Mahkumu Türk İslam milletlerine Sovyetler Birliğinin Ruslarla her hususta eşit hak sahibi olmak şansını vermediği gibi Rusların batıda yeni topraklar ilhak etmeleri ve Doğu Avrupa ülkelerini peykleştirmeleriyle hür alemle aralarındaki mesafeyi artırmış ve üzerlerine inen demir parmaklıkları kalınlaştırmıştır.

Çinde iç savaşı komünistlerin kazanması ve merkezi iktidarın güçlenmesi ile Doğu Türkistanın Çinlilerce yeniden istila ve işgal edilmesi Doğu Türkistanlıların geçmişte çektikleri acılarla kıyaslanamayacak ölçüde ağır felaketlere maruz kalmasına yol açmıştır.

Ozetlenecek olursa İslam Dünyasının yabancı güçlerin işgalindeki esir bölümünü genel hatları ile Sovyet Asyası ile Çin işgalindeki Doğu Türkistan oluşturmaktadır.

(Hindistan'ın işgalindeki Keşmir, bir kısım Afrika ve Asya Ülkelerindeki önemli sayıdaki İslam azınlıklarının durumları bölgesel özellikler taşımaktadır.)

(İslam, Endülüsün çöküşü ile İspanya'dan, gerilemesi ile Güney Doğu Avrupadan - Akdeniz adalarından, Egeden kökten denebilecek

ölçüde çıkarılmıştır.)

Bu kayıtlar dışında İslam Dünyası Atlas Okyanusundan Çin seddine, Sibiryadan Hint Denizlerine kadar uzanan alanda bütün Kuzey ve Orta Afrikayı, tüm Orta Doğuyu, Hint altkıtasının kuzeyini, Güneydoğu Asya kıyılarını ve Endonezyayı kapsayan alanda bağımsız ve itisal halinde kendi devlet çatılarının altında toplam 1 milyara yakın, Dünya Nufusunu 1/5 ini oluşturan bir alemdir.

Avrupa kıtasının üç katı veya Sovyetler birliği ile Çinin toplam genişliğine eşit vüsatteki bu alan geniş yeraltı ve yerüstü servet ve kaynaklarına sahip bulunmaktadır. Ancak petrol dışında kaynakların büyük bölümü henüz yeterince değerlendirilmiş değildir. Anılan ülkelerin büyük bölümü az gelişmişlik seviyesinden kurtulmuş da değildir. İslam memleketleri ortak bir mefkure ve programdan, hayati mefaatlerini koruma hususunda ortak görüş ve gayretten, güdümleyici bir lider güçten ve liderlikten yoksun bulunmaktadır. Hiçbir İslam devletinin diğer İslam devletleri ile ortak varlıklarının haksız bir tecavüze karşı birlikte savunmak amacıyla oluşturulmuş etkili bir ortak savunma örgütü bulunmamaktadır.

Hiçbir İslam ülkesi halen bütün dünyada ihtisas alanlarında üstünlüğünü kabul ettirmiş bilgi üretiminde öne geçmiş bir Üniversite veya bilim ve teknik kurumuna sahip değildir. Hiçbir İslam Ülkesi henüz ileri sanayi toplumu düzen ve seviyesine erişmemiştir. Hiçbir İslam ülkesi iktisadi, teknik ve askeri imkanlarıyla kendine yeterli olma gücüne sahip bulunmamaktadır. Hiçbir İslam ülkesi kara sularını aşan ölçüde ciddi bir aktiviteye, Dünya Denizlerinden, Deniz servetlerinden pay almağa imkan verecek çapta bir deniz gücüne sahip değildir.

Arap devletleri arasındaki sonsuz çekişmelere, Afganistanın maruz kaldığı istila felaketi karşısında gösterilen umursamazlık, Kıbrıs Türklüğünün kurtuluş davasına gösterilen ilgisizlik, İran-İrak savaşı boyunca beliren etkisizlik İslam Dünyasının ümit ve temenni edilen seviyede sağlıklı bir gelişim ve dayanışma içinde bulunmadığını, henüz ruh ve şuurunu kazanmamış ve yer yer mefluç bir dev vücut halinde bulunduğunu göstermektedir.

Bu hal İslam milletlerinin yüzlerce yıl süren uykularının ve bu uyku halinde sürüklendikleri esaret zincirlerini yarattığı atalet ve zilletten yeterince kurtulmadıklarını, fikri ve iradi zindeliklerini kazanmadıklarını da ortaya koymaktadır.

Böyle bir durum İslam milletlerini geçmişte olduğundan büyük acılara, zillet ve felaketlere maruz bırakabilir.

İslam dünyasında herşeye rağmen değişim ve gelişim sürmektedir. Ancak İslam milletleri kendi özdeğerlerini ve İslam imanını koruyarak çağın hakim medeniyetini bilim ve tekniğini benimseyip üretmede, tasarıfta ne ölçüde liyakatli olduklarını isbatlama hususunda diledikleri kadar bol zamana sahip değildirler.

İslam Milletleri yeni bir paylaşım savaşının hedef ve sebebi olmamak için, Dünya Barışı ile birlikte kendi varlıklarını ve haklı menfaatlerini korumak için gelişmelerini hızlandırmak, dayanışmalarını ve işbirliklerini artırmak ve herhalde Dünya barışını koruma yolundaki bütün çabalara aktif olarak katılmak zorundadırlar.

TÜRKİYE VE İSLAM DÜNYASI

Laik, milli modern bir cumhuriyet olan Türkiye, İslam Dünyasının en yüksek nüfuslu, en büyük, en zengin, kaynakları en geniş ülkesi değildir.

Fakat hiç şüphe yok ki, nüfus çoğunluğu müslüman olan devletlerin en güçlüsü, en gelişmiş ve kalkınma yolunda en çok mesafe almış olmasıdır. Halen 55 milyona erişen nüfusu asrın sonunda 75 milyona ulaşacak Türkiye teknik ve sınıai kalkınmasını tamamlaması ile bölgesinde önemli bir güç olmağa namzet bulunmaktadır.

Türkiye Batı ile olan kavgasını kesin şekilde durdurmak barış ve uzlaşım sağlamak için ciddi bir gayret ve cesur bir girişimde bulunmuştur.

Türkiyenin laik milli bir devlet olarak yeniden kuruluşu, Batıyla İslam adına savaş şeklinde gelişen bin yıllık tarihinde radikal bir dönüm noktası oluşturur. Türkiyenin laikliği benimsemesi herşeyden evvel dinler ve medeniyetler arasındaki kavgaya bir son verme emelini ifade eder. Türkiye halkı, Türk Milleti böyle bir kavganın aleti ve gönüllü fedaisi olmayacaktır.

Bu tutum Türk Milletinin İslamiyetten ayrılması değil kendini kudret ve imkanlarını aşan bir politika ile İslam Milletleri uğruna intihara koşarcasına feda etme anlamını taşıyan bir görüş ve iddiayı terk ederek gücü ve hayati menfaatleri ile hudutlu realist bir tavır almasıdır.

Türkiye bu tutumunun sonucu olarak bugün Avrupa ile entegrasyon yönünde Müşterek Pazara Üye olma çizgisinde bulunmaktadır. Avrupa Konseyi ve NATO üyesi tek İslam devletidir.

Türkiyenin bu tavrı medeniyetler arası diyalogu kolaylaştırmış, İstiklal Savaşımızın zaferle sona erştirilmesinden sonraki kuruluş ve derleniş döneminde genç Cumhuriyetimizi emperyalist güçlerin haçlı taassubunu harekete geçirebilecek komplo ve intikam politikalarından korumayı da kolaylaştırmıştır. İslam Milletleri laik Türkiyenin bu yeni hayat ve siyaset tarzında eskisinden daha saf ve köklü ve samimi bir İslam ülkesi kalmağa devam ettiğini anlamakta fazla gecikmiş sayılmazlar.

Türkiyenin devletlerarası meselelere bakışmazinin olaylarını herhalde ibretle değerlendirmekle beraber geleneksel düşmanlık duygularının ipoteğine düşmeyecek kadar olgun ve basiretlidir.

Türkiye bu tutum ve konumu ile Doğu-Batı köprüsünü kurabilir. İslam dünyasının derlenmesine, diğer büyük kültür daireleri ile verimli diyalog kurulmasına, Demokrat Batı ile İslamın uzlaşma ve işbirliğine rehber olabilir.

Yeni Türkiye Sovyetler Birliği ile de barışı ve iyi komşuluğu sürdürme yolunda ciddi çaba göstermiş ve fedakarlıklarda bulunmuştur.

Sovyetler Birliğinin din ve vicdan hürriyetine açtığı savaş ve koyduğu baskılar tasvip edilmemekle birlikte Rus halkı ve devleti üzerinde Ortodoks kilisesinin kurduğu özellikle İslam milletlerine karşı düşmanlık his ve emelini yaygın hale getiren ve milli politikaya dönüştüren Ortodoks Kilisesinin Rus Halkı ve Devleti üzerindeki nüfuz ve baskısının kırılması -Rus şövenizmine ve yayılma emellerine başka mesnetler bulunmaması kaydıyla Türk -Rus, Sovyetler Birliği -İslam Dünyası münasebetlerinin dostane ve barışçı gelişimine yardımcı olabilirdi.

Ancak böyle bir gelişmeyi Sovyetlerin içte asimilasyoncu, dışta yayılmacı politikaları ve Türkiyeye karşı düşmanca tavır ve tehditleri önlemiştir.

SOVYETLER BİRLİĞİ VE İSLAM DÜNYASI

Sovyetler Birliği, Rus zulüm ve işgalini tanımamış, Batı sömürgecilikinden henüz kurtulmuş ve Batı ile ihtilafı İslam ülkelerinde dikkate değer bir prestij ve etki alanına sahiptir. Bu prestij ve etki anılan ülkelerin Batı ile ihtilafları ölçüsünde büyümektedir.

Ancak Rus devleti tarihinin en büyük bölümünde Ortodoks imanı adına İslamiyetin, İslam Milletlerinin özellikle Türklüğün en kanlı, en amansız düşmanı olmuştur. Ortodoks kilisesinin nüfuzu kırılmakla birlikte hakim milleti Rusların oluşturduğu Sovyet Devletinde Türklüğe, İslam Milletlerine karşı geleneksel-

leşmiş, şuur altına yerleşmiş düşmanlık duygusu ve tavrında köklü bir değişme olmamıştır. Sovyetler Birliğinin halen nüfusunun yaklaşık %20'sini Türk İslam milletleri oluşturmaktadır. Sovyet Ülkesindeki Türk sayısı Türkiye nüfusuna yaklaşık bulunmaktadır. Yüzyılımızın sonunda nüfus nisbetleri Türkler lehine daha da değişecektir.

Boyun eğdirilmiş milletler üzerinde Rusluğun üstünlüğünü temsil eden Sovyetler Birliği içindeki bu zaafı yanında dıştan da çepeçevre kendisinden üstün güçlerle kuşatılmış bulunmaktadır.

Rusya tek başına Batılı güçlerin A.B.D ve NATO Milletlerinin Japonya ve Çin'in oluşturduğu kuşatma çemberini parçalayabilme iktidarında değildir.

Ruslar kendi hakimiyet alanındaki Türk İslam milletlerinin gelişmesini önleyebilmek, onları eritip Rusluğa katmak imkanından da yoksundur.

Bulgaristandaki Türkleri imhayı ve Türkiye'yi baskı altına almayı hedef edinen deneme Rusya için karlı sonuç vermeyecektir.

Rus Milletinin ilmi, teknik ve beşeri gücü değil dünya hakimiyeti kurabilmek, geniş Sovyet ülkesinin bakir kaynaklarını dahi değerlendirmeye, harekete geçirmeye yetmediği belirgin hale gelmiştir.

Rusluğun Türkiye'yi, Türk İslam toplumlarına ve Dünyasına karşı düşmanca tutumları Sovyetler Birliğinin, mülki bütünlüğünün korunmasını ve Çine karşı savunulmasının zayıflatmaktan başka sonuç vermeyecektir.

Sovyetler mülki bütünlüklerini yayılmayla değil savunmaya, milletlerarasında hak eşitliği ve adalete dayalı barışçı bir işbirliğine önem ve öncelik vermekle koruyabilirler. İçinde buldukları özel şartlar Rusları içte boyunduruk altına tuttıkları milletlerin özellikle Türklerin, dışta bütün İslam Dünyasının güven ve dostluğunu desteğini aramağa mecbur ve mahkum etmektedir.

Hal bu iken Afganistana karşı uyguladıkları kaba saldırı ve işgal politikası-nazari Jeopolitik ve stratejik avantajlar ne olursa olsun-Rusluğun kabili istihsal gerçek menfaatleriyle bağdaşmaktan uzaktır. Bu politika milletler arası barışçı işbirliği iklimini tahribe yeterli olmuş, Rusların İslam Milletlerinin bağımsızlığına taraftar ve saygılı oldukları yolundaki kesintisiz propogandalarının sahteliğini belirlemiştir.

Rusya bu tutumu ile Çin'in batı istikametindeki insiyatifi için Çin yönetimine geniş bir manevra alanı ve zengin kombinezonlar sağlama imkanı sunmaktadır.

Çin bütün dünyada Sovyetler Birliği aleyhinde-

ki çabalarını etkili şekilde sürdürmekte ve Sovyetlerin Batılı milletlerle ihtilafı olanlarından ve NATO gücü ile ihata edilmiş bulunmalarından büyük ölçüde yararlanmaktadırlar. Bir bakıma Çin NATO'nun gayriresmi üyesi durumundadır.

Hiç şüphe yok ki bu çerçevede ÇİN FAKTÖRÜ aktüel Sovyet tehdidine karşı Türkiye yönünden de önemli bir denge ve güvenlik unsuru oluşturmaktadır.

Sovyetlerin Çin yönetimindeki halkları ayaklanmağa, direnişe çağırıldığı, Çin'in de Sovyet mahkumu milletlerin direnişlerinden yararlanmağa yoğun bir çaba gösterdiği her iki gücün birbirlerine karşı planlarında bu milletlerin ihmal edilmez bir faktör teşkil ettiğide görülmektedir.

Türkiye-Çin ilişkilerinin bugünkü seviyeden ileri bir gelişme göstermesi samimi dostluk ve sıkı işbirliğine dönüşmesi imkan dışı değildir. Bu husus öncelikle Çin'in Büyük Han şövenizminden ve istila emellerinden vazgeçerek Türk-İslam Dünyaları ile her sahada adalet, müsavat ve iyiniyete dayanan barışçı işbirliği kurma hususunda liyakat ve samimiyetini göstermesine bağlı bulunmaktadır. Batılı Milletlerin, Rus ve Japonların emperyalist politalarının alçaltıcı zulüm ve baskılarına yüz yılı aşkın bir süre katlanan, haksız tecavüzlerin büyük acılarını çeken Çin milletinin aynı mesleği benimsemekle şeref ve kudret kazanamayacağını bilmesi, barışçı işbirliğininin talancı, tahripkar savaştan daha verimli olacağını görmesi gerekir. Böyle bir medeniyetçi çaba Atlantikten Pasifiğe 40 milyon Km² üzerinde iki milyarı aşkın bir nüfusun kaynaklarının barışçı kalkınmada değerlendirilebilmesi anlamını taşır.

Ancak hali hazır şartlar bu yönde ümitli olmayı haklı kılacak ciddi bir işaret taşımamaktadır. Çin emperyalizmi cari emperyalist politikaların en ilkeli olmağa devam etmektedir. Doğu Türkistanın durumu bunun açık örneğidir.

Yaşanan şartlar içinde Türk İslam dünyalarının karşılaştığı tehlikeler önem derecelerine göre tasnif edilirse:

Batı tehdidinin -hafızalardaki hatırası ne kadar acı olursa olsun -mazide kaldığı ve tali bulunduğu,

- Sovyet tehdidinin aktüel omakla birlikte Sovyet yıldızı sönmeye mahkum bulunduğu ve parlaklığını kaybettiği için- önemini yitirdiği,

- Çin tehdidinin ve tehlikesinin henüz yeterince hissedilmemekle birlikte gittikçe büyüdüğü ve geleceğin tarihini hazırladığı, söylenebilir.

Ancak Türk İslam dünyasına yönelen en büyük tehlikenin kendi durum ve seviyesi olduğu kalkınma ve gelişmesini tamamlamadıkça bu tehlikenin süreceğini söylemek daha doğru olacaktır.

Sovyetlerin karşı tedbir ve manevraları; Çinin komşusu olan devletlerin dostluk ve ittifakını temin ederek Çini kuşatma çabaları yeterince başarılı olmamıştır.

TARİHİN MANTIĞI

Dünya Türklüğü halen toplam dünya nüfusunun yaklaşık %3 ünü oluşturmaktadır. (Asgari ölçülerle 150 milyon). Türkler Dünya nüfusunun da %15'i nisbetindedirler.

Dünya Türklüğünün Türkiye (ve Kuzey Kıbrıs) dışında yaşayan ve yaklaşık 2/3 nisbetindeki bölümü yabancı egemenliği altındadır. Dünya Türklüğünün yaklaşık 1/2 si kendi anayurtlarında Komünist Rus ve Komünist Çin esaretinde. Ayrıca önemli büyüklüklerdeki Türk toplumları, sadece Balkanlarda değil, yüzlerce yıl muhafızı buldukları yönettikleri, refah ve saadeti için çalıştıkları bir kısım İslam Ülkelerinde dahi tasfiye edilmek istenen bir azınlık veya ikinci sınıf tebaa mevkiine düşmüş bulunmaktadır.

Türkler yüzlerce yıl anavatan fikrini unutturmasına kendi özyurtlarını ihmal ederek İslam aleminin yönetim sorumluluğunu yüklenmenin ve bu alemin sınırlarında bütün bir dünya ile savaşa sürüklenmiş olmanın, fazla yayılmanın, aşırı kan zayi etmenin, yurtlarını imarda ve medeniyet yarışında geri kalmanın bedelini pek ağır ödemişlerdir ve hala ödemeğe devam etmektedirler.

Siyasi mekân da tabiat gibi boşluk kabul etmez.

Türklerin anayurtlarında aşırı yayılma ve yıpranmayla, geri kalma ile yarattıkları vakumu Slavlar Batıdan, Çinliler doğudan Asyanın merkezine doğru ilerleyerek doldurmuşlardır.

Hiç şüphe yok ki milli birliğini yitirerek kabile toplumlarına dönüşmüş bir Türklüğün bir bölümü- 20 milyonluk Doğu Türkistanlı-temsil ettiği seviye ile Uygurluk-Kazaklık kalıpları içinde kalarak 1 milyar Çinliyi durduracak bir sed oluşturamaz.

Türklerin şimdiki ekonomik, teknolojik seviyeleriyle bugünkü nüfus yoğunluk ve nisbetleriyle sahibi oldukları yurtları, hayat sahalarını korumaları da müşkildir.

Ortaasyadaki denetimlerini kolaylaştırmak için Büyük Türkistanı ve Türk milliyetini tahribe çalışan, bu amaçla kabile Cumhuriyetleri oluşturmağa çalışan Ruslar elde ettikleri geçici

politik menfaat ne olursa olsun Orta Asyayı kitlevi ölçüde kendi nüfuslarıyla iskan imkanına sahip olmadıkları için Sovyetler Birliğinin ve Ortaasyanın Çine karşı savunmasını da zayıflatmış bulunmaktadır.

Çin, Sovyetler Birliği için gittikçe büyüyen bir tehlike olmakla beraber Rusların Çin tehdidini önlemek ve uzaklaştırmak için İsrail tipi bir önleyici-caydırıcı savaş açması -Batı Milletleriyle uzun vadeli köklü bir uzlaşmaya erişmedikçe, neticeleri meşhuk bir nükleer savaş göze almadıkça, veya böyle bir savaş ihtimalini bertaraf etmedikçe beklenmemelidir.

Sovyetlerin Doğu Türkistan Türklerinin varlığını korumak için etkili bir desteğe yönelmeleri de kendi yönetimlerindeki Türk İslam toplumlarına karşı tutumlarında eşit yetki ve sorumluluk sahibi kılan yeni bir ortaklık kurma şeklinde köklü bir yapısal değişiklik gerçekleşmedikçe beklenemez.

Batı Dünyası Doğu Türkistan Türklüğünün meselelerine ve varlığına Tibetlilere gösterdiği ölçüde ilgi ve bilgi sahibi kılınmamıştır.

İslam Devletlerinin hiçbiri Çinle askeri ihtilafa girebilecek ve etkisini Çinin derinliğine eriştirebilecek durum ve konumda değildir.

Kendi bölgelerinde cereyan edecek bir savaşın en ağır yükünü Türkler çeker ve en yıkıcı sonuçlarına, en büyük acılarına Türkler maruz kalır.

Türklüğün hayati yararı başın korunmasında ve sürdürülmesindedir.

Türkiyenin, Türk toplumlarının, İslam milletlerinin önde gelen çabaları Dünya başını korumaya yönelik olmalıdır. Türkler hayati menfaatleri ve varlıkları tehlikeye düşmedikçe savaş sebebi olacak ve yurtlarını savaş alanı haline getirecek bir durum ihdas etmekten itina ile kaçınmalıdırlar. Türkler kendi emel ve iradeleri dışında doğacak savaşların dışında kalmak, kanlarını başkalarının hesabına israf etmemek ve savaş tahribatından korunmak için mümkün olan her imkanı kullanma sabır ve sebatını göstermelidirler.

Türklerin bütün gayreti hertürlü olumsuz şartlar içinde milli kültür ve milli birlik şuurlarını koruyarak kalkınmalarını hızlandırmağa, kendi hayat sahalarındaki vakumu kendi güçleriyle doldurmağa, bilim ve teknolojide rakiplerini geçmeğe, sağlıklı gürbüz nesiller yetiştirmeğe yönelmelidir.

"Görelim Mevlam neyler,
Neylerse güzel eyler."

Doğu Türkistan kaybedilmeyecektir.

İslamiyetten Önce Doğu Türkistan

Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu

Türkistan büyük meselesi çok, hepsini tek bir makalede toplamak mümkün değil. Bu makalede bana düşen görev de kısa bir Türkistan tarihi özeti yapmak.

Büyük Okyanus'dan Karadeniz'e kadar ulaşan geniş bozkır bölgede Türkler arkeolojik malzemelere göre, M.Ö 2000 den, yazılı belgelere göre, 4. asırdan günümüze kadar çeşitli isimler altında devletler kurmuşlardır. Burası İpek Yolu üzerinde, oluğu ticarî ve stratejik ehemmiyeti dolayısıyla herkesin göz diktiği bir bölgeydi. Bu sebeple bölgede devamlı olarak siyasî ve ekonomik hakımıyâ mücadeleleri olmuştur.

Bildiğimiz tarihi gerçekleri özetlerken objektif olduğumuzu ispat etmek için de söze yabancı kaynaklarla başlamak istiyoruz.

Yabancı tarihçilerin çoğu devlet adları ile millet adını değişik görünce, yanılmakta, birbirine karıştırmaktadır.

Hun, Göktürk, Uygur devletleri M.S. 13. yüzyıla kadar bölgeye hakim olmuşlardır.

Türk olduğundan hiç bir şüphe bulunmayan bu devletler hakkında bile değişik görüşler mevcuttur. Bu konuda eski Türk yazıtlarının dışında en fazla bilgiyi Çin kaynaklarında bulmaktayız.

Çinliler Hunlara "Hiung-nu", Gök-Türlere "T'u-Chüeh", "Uygurlara " "Hui-ho" demektedirler. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'ne de "T'u-erh-ch'i" diyorlar.

Bugün bir Çinli ile bu konuyu konuştuğumuz zaman, devlet ve millet adlarını birbirine karıştırdığı için bu devletlerin Türk olduğunu kabul etmiyor ve bize soruyor:

Hiung-nu, T'u -Chüeh, Hui-ho, T'u-erh-chi ne yazarken ne de okurken birbirlerine benziyorlar. Aynı olduklarını nasıl söylersiniz?

Çinli memleketine "Chun - kou-jen" (merkez memleket insanı) diyor. İşgal edilen bölgeler "Chun-kou", o bölgelerin insanı da "Chun-kou-jen" oluyor. Dikkatinizi çekmek istediğim nokta isimlerdeki mânânın milletten ziyâde vatandaş anlamına benzemesi meselesidir.

Bu düşüncede olan kişinin Hiung-nu, T'u-chüeh, Hui-ho ve T'u-erh-ch'i'nin birbirinin aynı olup olmadığı sorusunun daha kolay anlaşılması ümidiyle bir de Çin kaynaklarından parçalar tercüme ederek cevaplayalım:

Bildiğiniz gibi, Gök-Türklerin Türk olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Türklerin de Gök-Türklerin çocukları olduğu gerçeği konu ile meşgul olan yabancı tarihçiler tarafından da kabul edilmiştir. Herkesçe kabul edilmiş olan bu gerçeği şu şekilde özetleyebiliriz.:

"T'u-chüeh'ler Hiung-nu'ların çocuklarıdır. Dişi kurttan türemişlerdir." (Sui-shu 84; Chou-shu, 501 Tung-chih; 200)

"Hui-ho'nun cediti Hiung-nu'dur. Geleneklerine göre yüksek tekerlekli arabaya binerlerdi. Adetleri T'u-chüeh'lerinki ile aynı idi." (H.T.S. 217, Sui-shu 84)

Bu durumda benim bunlara fazla birşey ilâve etmeme, yorum yapmama gerek olduğunu zannetmiyorum. Sizler de takdir edersiniz ki baba ile çocukları ayrı milletlerden olamaz. Şimdi de bu devletler hakkında hafızalarımızdaki bilgileri hep birlikte tazeleyelim.

HUN - I

Tarihte Türk olduğu kesin olan ilk büyük Türk Devleti "Hun İmparatorluğu"nun kuruluş tarihi açık değildir. Çin tarihleri Mo-Tun'dan önceki durumdan bahsederler. Hun devletini bazen büyümüş, bazen küçülmüş olarak kaydediyorlar. Mo-Tun ile birlikte büyük bir güç ve birlik haline gelmişlerdir.

Mo-Tung hakan olunca önce isyankâr kavimleri itaat altına aldı, sonra Çin'e yöneldi. Han sülalesinin kurucusu olan İmparator Kao-Tsu'yu yendi. Bunun üzerine Çinliler barış istemek zorunda kaldılar. Bozkır bölgesini Hun devletine terk etmeyi, yiyecek ve ipek vermeyi kabul ettiler. Anlaşma gereğince Mo-Tun bir Çinli prenses ile evlendi.

Çin ile uzun yıllar devam edecek ticarî ilişkiler kuruldu ve geliştirildi.

Mo-Tun bundan sonra batıya yöneldi. Asya kıtasında yaşayan ve Türk soyundan gelen bütün toplulukları tek bayrak altında topladı. İmparatorluğun sınırları doğuda Kore'ye, batıda Aral Gölü'ne, güneyde Çin'deki Wei ırmağı - Tibet Yaylası - Karakurum Dağları hattına, kuzeyde ise Baykal Gölü ile Obi, İrtiş, İşim nehirlerine kadar uzanmakta idi.

Hunlara tabii olanlar arasında Moğollar, Tibetliler, Tunguzlar, ve Çinliler bulunuyordu. Yalnız iç

Asya'da Türk devletine bağlı kavimlerin ve Şehir devletçiklerinin sayısı 26 idi.

Mo - tun M.Ö. 174 de öldüğü zaman büyük Hun İmparatorluğu kudretinin en yüksek noktasında idi. İdari ve askeri teşkilatı, iç ve dış siyaseti, dini, ordusu, savaş ve tekniği ve sanatı ile üstün vasıflı bir topluluk halinde idi. Tarihçe bilinen bu ilk Türk devleti, kendisinden sonraki bütün Türk devletlerine örnek olmuştur. Ki-ok ve Kün-çin'den sonra Türk hakimiyet anlayışı ve Çin entrikalarının tesiri ile taht kavgaları ve anlaşmazlıklar başladı. Bir kısmı batıya göç etti. Orta Asyada Akhun devletini, bir kısmı da Orta Avrupada Avrupa Hun devletini kuracaklardır.

M.S. 48 de Kuzey ve Güney diye ikiye ayrıldılar. 156'da Kuzey 216 da Güney Hun devletinin siyasî hakimiyeti son buldu.

GÖKTÜRK HAKANLIKLARI

Altıncı asır ortalarında kurulan Gök-Türk hakanlığı Türk kültürünün en iyi temsilcisi olmuştur. Asya'daki Büyük Hun İmparatorluğundan sonra ikinci büyük Türk İmparatorluğudur. Gök-Türk hakanlığı "Türk" sözünü ilk defa resmi devlet adı olarak kabul etmekle bütün bir millete ad verme şerefini kazanmıştır. Doğu'daki yakut Türkleri ile batıdaki oğurların bir kısmının dışında Türk asıllı bütün kütelleri idaresinde birleştirmiştir.

Bu küteller daha sonra gittikleri yerlerde "Türk" adını ve Gök-Türk idari, siyasi, iktisadi geleneklerini yaşatmışlardır. Bu Türklerin tarihinde Gök-Türk teşkilatının, edebiyatının, hayat anlayışının ve töresinin özleri devamlı olarak görülmüştür. Orta Asya, Türkistan, Maveraunnehir, Kuzey Hindistan, İran, Anadolu, Irak, Suriye ve Balkan Türkleri Gök-Türkler yolu ile Türktür.

552 de Bumin tarafından kurulan devlet, Mukan hakan zamanında haşmetli çağına ulaşmıştır.

Mukan Kağan, Juan-Juanlara son bir darbe indirerek bu devletin tarihe karışmasını sağladı. Daha sonra Doğuda Kitanların kuzeyde Kırgızların ülkelerini kendi hakimiyetine bağladı. Çin'de Batı tabgaçlarının yerine geçen Çu hanedanı ile diğer Çinli hânedan Tsi'leri baskı altına aldı.

564 den sonra Tsi başkentini kuşatan Mukan Kağan kızı Aşina'yı Çu İmparatoru ile evlendirdi. Böylece Kuzey Çin Türk hakimiyetine girmiş oluyordu.

İmparatorluğun batı bölgesinde ise İstemi Yabgu hareket halinde idi. İstemi Altayların batısını, Issık göl ve Tanrı dağlarına kadar kısa zamanda aldı. Geniş çaptaki siyasi ve askeri faaliyetleri ile orta çağın en büyük iki devleti olan Sasanî İmparatorluğu ve Bizans Gök-Türk politikasının izinde yürütmeyi başardı. Böylece Türk Hakanlığını bir Dünya devleti durumuna yükseltti.

Mukan Kağan 572'de, İstemi Yabgu ise 576'da ölümler.

Onların ölümünden sonra, kuzenler arasında taht kavgaları başladı. 582'de İmparatorluk doğu ve batı diye ikiye ayrıldı. Bir süre daha müstakil olarak kalabilen bu devletler gittikçe zayıflayarak 630'da Çin hakimiyetine girmek zorunda kaldılar. 50 yıllık bir fetret devrinden sonra Kutluk ve Tonyukuk tarafından kurtuluş sağlandı. 682'de Kutluk İlteriş adı ile hakan oldu. Tonyukuk da devlet müşaviri oldu. Yeni devletin sınırları kısa zamanda genişledi. Kuzey Çin'de büyük zaferler kazanıldı. İlteriş 692'de ölünce çocukları küçük olduğu için kardeşi Kapgan hakan oldu. Kapgan kağan Türk tarihinin büyük fatihlerinden biridir. İleri görüşlü ve büyük bir devlet adamı olan Kapgan'ın görüşleri şöyle özetlenebilir:

1- Çin'i baskı altında tutmak: Böylece Türk devletinin huzurunu korumuş ve halka yetecek ölçüde tarım üretimi sağlamış olacaktır.

2- Çin'de dağınık halde yaşamakta olan Türkleri anavatan Ötüken'e çekmek: Bu suretle Türkleri yabancı hakimiyetinden kurtaracağı gibi Türk ülkesinde askeri ve iktisadî gelişmeyi hızlandıracaktır.

3- Asya kıtasında ne kadar Türk yaşamakta ise hepsini Gök-Türk birliğine bağlamak.

Kapgan'ın bu siyasî ve iktisadî görüşleri onu, sayılı Türk büyükleri arasında yüceltmektedir. Kapgan zamanında bunların hepsi gerçekleşti.

716'da Kapgan Kağan öldürüldü. Bilge kağan ve Kül-Tegin zamanında devletin genişlemesi devam etti. İtibarı eskisinden daha çok arttı. 731 Kül-Tegin, 735 Bilge Kağan'ın ölümünden sonra Gök-Türkler gerilemeğe başladı. 744'de idare yeni bir Türk devletine geçti.

UYGURLAR

Uygurlar Çin kaynaklarında Hunlar'ın nesilleri olarak gösterilirler. Efsaneye göre Hun hükümdarının kızı ile kurttan türemişlerdir. 5. Yüzyılda Orta Asya'nın büyük bir kısmına yayılmış olan Töles boylarının bir kısmını teşkil etmekte olup. Kao-Çh'ih adıyla anılmakta idiler. Kendileri de dokuz boydan mürekkep olan uygurlar daha sonra Dokuz Oğuzlarla da birleşerek On Uygur (On Müttefik) adını almışlardır. Tarihleri Ötüken bölgesinde Gök Türk tarihi ile iç içe gelişmiştir. Reisleri sırasıyla Irkin, Alp, İlteber, Uluğ İlteber, Yabgu, Kağan ünvanlarını taşımışlar. 742 - 43 tarihlerinde hakimiyetlerine son verilen Gök-Türk İmparatorluğu'nun yerine 744'te Uygur reisi hakanlığını ilân etti.

Kutluk Bilge Kül Kağan, kuruluşu ve Türk boylarının birliğini sağladıktan sonra çok yaşamadı. (747) Oğlu Moyençor Kağan zamanı devletin dört bir yönde zaferler kazandığı bir genişleme devridir. Bu sırada Çin'de de felâketler birbirini

takip ediyordu. 751 Talas mağlubiyeti, 755-57 her iki başkentin isyancılar tarafından işgali, Çin İmparatorunu çaresiz bırakmıştı. Çin bu kötü durumdan Uygur yardımı ile kurtuldu. Sevincini de Çin tarihinde ender görülen hadiselerle ifade etti. Ziyafetlerde Uygur kumandanını yanına oturttu. Yıllık vergi ödemeğe başladı. Moyeñçor Kağan'a kendi öz kızını gelin olarak gönderdi.

759'da ölen Moyeñçor Kağan'ın yerine Böğü Kağan geçti. Bu devirde Uygurlar çok kuvvetlendiler. Çin'de ticâret kolonileri kurulmağa her tarafta Uygurlar'ın sözü geçmeğe başladı. Bütün bu başarılarla karşılık Böğü Kağan büyük bir hata işledi. Manihaizm'i resmî din olarak kabul etti. Daha sonraki hakanlar zamanında Çin üzerindeki baskı devam etmekle beraber dostluk ve ticarî münasebetler artmıştı.

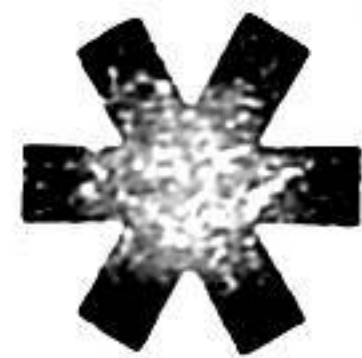
821 tarihi Uygur tarihinin mühim dönüm noktalarından biridir. Bu tarihten sonra Çin sarayının artan entrikalarının tesiri ile hakan ailesinin kuvveti zayıfladı. İsyanlar çıktı. Herşeye ilâveten kötü mevsim şartları 839'da Uygur ekonomisinin dayanağı olan kesim hayvanlarının çoğunu öldürdü. 840'daki Kırgız hücumu zaten sarsılmakta olan Hakanlı ğın yıkılmasına sebep oldu. 840'tan sonra Uygur kavimleri değişik bölgelere göç ederek yeni Uygur devletleri kurdular. Bunlardan biri Kansu bölgesindeki Kansu Uygurları veya Sarı Uygurlar Devleti, diğeri Turfan-Beşbalık yöresindeki Turfan - Kao-Ch'ang Uygurları devletidir. Bunlar da Uygur siyasî hakimiyetini 13. yüzyıla

kadar devam ettirmişlerdir.

KARAHANLILAR

840 yılında Ötüken'deki Uygur Devleti yıkılınca, bu devlete tabi olan "yağmalar" batıya göç ederek Kaşgar civarına geldiler. Bu bölgeleri Karlukların elinden alan ve batıya geldiklerinde başlarında Uygur hanedanından beylerin bulunduğu anlaşılan yağmalar bir müddet sonra merkezi Kaşgar olmak üzere Karahanlılar devletini kurdular.

Kuruluşundan bir asır sonra 940 larda Karahanlı hükümdarlarından Satuk Buğra Hanın İslâmiyeti kabul edişi üzerine, İslâmiyet Türkler arasında hızla yayılmağa başladı. 970 yılına kadar İslâmiyetin doğuda Hoten'e Kuzeyde Balasagun, Talas ve İli vadisine kadar yayıldığını görüyoruz. 999 yılında Samanoğulları idâresine son vererek bütün maveraunnehiri ele geçiren Karahanlılar Ceyhun'dan orta Tarıma kadar uzanan yerlerde kuvvetli bir idare kurdular. Ancak Türk tarihinde sık sık rastladığımız olay Karahanlıların da başına geldi. Bu devlet Doğu ve Batı olarak 1042 de ikiye ayrıldı. Çeşitli mücadelelerden sonra devletin doğusu 1211 de, Batısı ise 1212 de yıkıldı. Devlet teşkilâtında, islâmî idarî müesseseleri alırken, Hunlardan beri varlığı bilinen Türk idari yapısını da büyük ölçüde muhafaza ettiler. Bu dönemde varlığı görülen idarî müesseseler ve bazı idarî gelenekler daha sonraki Türk-İslâm devletlerinde de görülecektir ki, bu Türk tarihinin ve kültürünün devamlılığı bakımından çok önemlidir.

YASLI DOĞU TÜRKİSTAN

Yirmi milyon müslüman
Türk'ün gönlünde iman
İçin bulunur liman
Diye bilirdik, yalan.

Türk'ün kesip dilini
Ve çökertip belini,
Doğu'da Türk ilini
Eyleyip durur talan.

Türkler yasa boğulur,
Çin yine çıkar bulur,
Sonunda hep Türk olur
Boynu bükülü kalan.

Gökyiğit Kutlukin

YENİ UYGUR TÜRK EDEBİYATININ ÜNLÜ TEMSİLCİSİ ŞÂİR MEHMET ALİ TEVFİK

Sultan Mahmut Kaşgarlı

Uygur Türk modern maarifinin kurucusu, yeni Uygur Türk edebiyatının başlatıcılarından biri olan vatanperver şâir Mehmet Ali tevfiğ, Doğu Türkistan'ın târihî medeniyet merkezlerinden biri sayılan ve Mahmut Kaşgarî, Yusuf Has Hacible- rin altın beşiği Kaşgar vilâyetine bağlı Artuş nâhi- yesinin Boyamet köyünde 1901 yılında dünyâya geldi.

Şâir Mehmet Ali Tefvik'in babası Tohti Hacı, Artuş nahiyesinin millî tabiblerinden biri olup açık fikirli; ilim, fen ve marifete derin sevgisi ile bilinen terakkiperver bir insan idi.

Tohti Hacı, nizameddin ve Mehmet Ali adları- nda iki oğula sâhibti.. Oğullarını okutarak, zama- nın gelişmelerine münâsib bilgilerle bezenmiş in- sanlar olarak yetiştirmeyi arzu ediyordu. Niza- meddin ile Mehmet önce köylerindeki dînî mek- tepte okuma yazma ve Kur'an-ı Kerim okumasını öğrendiler. Sonra, Tohti Hacı oğullarını, 1914 yı- lında Artuş nâhiyesinin İkisak köyünde, Ahmet Kemâl'adındaki terakkiperver ve zâtın teşebbü- sü ve başkanlığında kurulan modern fennî mek- tebe verdi. Bu mektep, Doğu Türkistan'da kuru- lan ilk modern okul idi.

Geçmiş eski olan dînî okullar Uygurların nâne- vî hayatında hükümrân iken böyle şartlar altında modern ilim ve fen bilimleri ile eğitim yapan yeni bir mektep açmak târihî cayir içinde büyük bir iler- leme ve inkılâp kabul ediliyordu. Lâkin, bu okullar cehaletin, baskı ve zulümün siyâsî himayecisi olan yerli Çin hükûmeti ve onların destekleyicileri cahil ve mutaassıp millet hâinlerinin menfaatleri- ne ters düşüyordu. Çin hükûmeti'nin Doğu Tür- kistan genel vâlisi olan militarist Yang-zing-şing hükûmeti, burada yaşayan Türkleri devam'ı su- rette Ortaçağ hurâfeliği ve cehâleti içinde, dü- şüncesiz ve bilgisiz bırakmak istiyordu. Çünkü, câhil ve bilgisiz insanları idâre etmek, sömürmek çok kolay idi.

Bu düşünceler içinde, Yang-zing-şing hükûmeti yerli mutaassıplarla anlaşarak, yeni dünyâya ge- len ve meyve vermeye başlayan bu yeni okulu, tıpkı yeni doğmuş bebeğin beşiğinde boğulduğu gibi, ortadan kaldırdılar. Okulun kuruluş teşeb- büsünde emeği geçenleri ve destekleyen terak-

kiperver zâtları tutuklayıp cezâlandırıdılar.

Yeni okulun kapatılışı Mehmet Ali'nin gönlünü derinden yaraladı. Onun müstebit hükûmete olan nefretini arttırdı.

Doğu Türkistan'ın istikbâlini hazırlayan bu ilim-irfan yuvası kapatıldıktan sonra, kardeşi ni- zameddin Kaşgar, Yarkent gibi vilâyetlerde işçi olarak çalıştı. Mehmet Ali ise âilesinin yanına dö- nerek babasının tebabet işlerine yardımcı oldu. Bir taraftan da deri konfeksiyonculuğu yapıyor- du.

Yeni açılan okulda kısa bir müddet ders tah- sil görmesi genç M. Ali'nin dünyâ görüşünün ve hayat gâyelerinin teşekkül etmesinde önemli rol oynamış, hafızasında istikbale matuf derin izler bırakmıştı. Artık bundan sonra yeni okullar aç- mak, bu okulları Doğu Türkistan'ın her yerine ser- piştirmek, modern ilim ile halkını aydınlatmak ve uyandırmak,

öz vatanını hürriyet ve istiklâle kavuşturup aziz halkını gelmiş memleketler ve milletler katarına katmak, teknolojik ilerlemelere zemin hazırlayıp, topyekûn kalkınma yolunu açmak hayatının tak gâyesi olmuştu.

Şâir, bu gâyelerini "Oyganın ehl-i vatan" baş- lıklı şiirinde güzel tasvir ve güçlü hislerle dile ge- tirdi :

Uyanın ehl-i vatan, biz de şâdan olalım.
İlm ü irfân yolu için, şimdi kurbân olalım.
Nice yıllar uyuduk gündüz idi karanguluk ¹
Açılıp irfân yolu, aranguluk oldu yoruk ²

Ey vatan evlâdı şimdi uyanıp gözünü aç
Tutuşup ellere el,şad-ı handan olalım.
İlm ü irfân nûrunu al milletin başına saç
Özgidek ³ öz yurdumuza biz de sultan olalım.

Mehmet Ali Tefvik, çocukluk çağından başlı- yarak şiir yazmayı, saz çalmayı, şarkı söylemeyi âdet hâline getirmişti. Uygur klasik edebiyatını ve halk edebiyatı numûnelerini büyük bir zevk ile öğ- renmişti.

Ata ocağında bir taraftan babasının işlerine yardımcı olurken bir taraftan da boş durmuyor, kitap okuyor, şiir yazıyordu.

Adaletsizlik ve zulmün hüküm sürdüğü içtimâî şartlarda geçimini temin etmekte zorluk çeken Tohti Hacı, 1920 yılında dirliğini düzenliğini sürdürmek için oğlu şâir Mehmet Ali'yi yanına alıp, Doğu Turkistan'ın Bögrütala, Gulca, Çevçek gibi şehir ve kasabalarında çalıştı. Şâir, bu seferler esnasında zulüm ve işkence altında kalan aziz vatanının ve halkının ızdıraplı hayatı ile tanıştı. Gezdiği şehir ve beldelerde mazlum halkının içtimâî eşitsizlik, millî zulüm gibi hiç te insanca olmayan şartlarda hayat sürdürdüğünü gördü. Çin millî zulmü yanında cehâlet gibi esaret belirtileri kat ve kat zincir olup milletinin boyununa geçmişti. Şâirde milletinin düçar olduğu içtimâî ve tarihî faciâlar karşısında derin ve acı hisler uyandı.

Delikanlı Tefvik'in babası ile sürdürdüğü ziyâretler Çevçek'te noktalandı. Akşgar'ın Artuş nahiyesinden gelerek beldeye yerleşen Mahmut Hacı adındaki kişiden berberlik öğrendi. Bu meslek ile hayatını sürdürmeye başladı. Berberliği esnâsında Çevçek'in ileri gelen âlimleri ile, esnafları ile tanıştı. Gündüzleri bu iş ile meşgûl olurken, geceleri kitap okudu, şiir yazdı, vatan ve millet meselelerinin konuşulduğu sohbetlere iştirak etti.

Lâkin aradan çok vakit geçmeden Mehmet Ali'nin hayatında yeni ve ciddî değişiklikler oldu:

1921 yılında Kaşgar şehrinde vatanperver ünlü âlim ve yazar Abdülkadir Azizî'nin, milletlerarası emperyalistler ile Çin istibded dâirelerinin anlaşması ve yerli hâilerin desteği ile sûikasta uğrayıp gizlice katledildiğini haber aldı. Ve gazap dolu duygularla "Okudu-Aştı" başlıklı bir şiiri büyükçe harflerle yazıp, bunu berber dükkânının dış duvarına yapıştırdı. Şiirde, zâlim Çin makamları, câhil ve mutaassıp millet hâyinleri âşikâr bir şekilde ortaya konmuş ve ayıplanmış idi.

Şiir, güçlü ve cegâver sesleri ile Çevçek şehri ni allak bullak etti. Şöyle misralara yer verilmişti: Okudu-aştı, başkaları bizden, ey kâdirdânlar (1) Gördüğümüzde onların içtihadını, kaynar vicdanlar

Havada şahin gibi cevelân kılırlar başka milletler
Kaldık biz onlardan yüz bin gez (2) aşağı,
düşünün ümmetler.

Öğretmez bizlere Hak kelâmını, bilen âlimler
Ahlâkını birkaç pula satmış bizim zâlimler

Aç gözünü uykudan, gaflet içinde uyuyan canlar
Yaşasın millet, şâd olsun bütün insanlar

Yaşayıp geçmişler babalarımız, gaflet içinde
Yâdigâr kalan bir nokta hikmet yok,
onlardan bize

Zikr kılınmış yüce hakikat Kur'an içinde
Okuyoruz, bilmiyoruz, lisan-Arap müşkül dil bize

Çıkmadı bizlerden hak, adalet yolunu gösteren
Çıksa eğer, zalimler bulur, hakperveri öldüren

Merhum büyük bilgin Abdülkadir'i nâ-hak gittiler
Suçu nedir?.. fakat bize hakkı öğreten

Yaşasın yiğitler, rüsva olsunlar bütün münâfık
Bu nazmın maznumunu derin düşünün, bütün
halayık(1)

Ayıplamayın bizleri eyledik inşâ, eleme lâyık
Yazıp, besteleyen Mehmet Ali, mahlası Tefvik

yerli hükümet makamları şairin bu şiirinden haberdar olunca siyasi takib altına aldılar ve arkasına gözcü koydular. Bu durumu sezen Çevçek'teki terakkiperver aydınlar, bölgenin muteber zatlari ve Tefvik'in dostali ona Çevçek'ten gitmesi gerektiğini söylediler. Bu ciddi tehlikeden kurtuluşun tek yolu bir yabancı memlekete gitmekten geçiyordu. Tefvik, daha sonra olabilecekleri de düşünerek Sovyetler Birliği tebasındaki Batı Türkistan'a geçme kararını verdi. Ona, terakkiperver bir zât olan Murad Efendi, bir at ve yolluk hazırladı.

Şair bir gece, Çevçek'ten gizlice ayrılarak Kazak Türk gençlerinin yardımıyla Batı türkistan'a geti. Batı Türkistan'a geçtikten sonra Doğu Türkistanlı muhacir yurttaşları ile görüştü. Burada da okuma imkânları aradı. yurttaşlarının desteği ve yardımı ile Moskova'ya gitti. yine birçok zorluklarla karşılaştı fakat sonunda Doğu İniversitesi'nde okuma hakkıma sahip oldu. Üniversite hayatı da pek uzun sürmedi, tahsilini yarıda bırakıp ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Ayrıldıktan sonra Moskova'da altı ay kaldı. Bu müşkül zamanlarında Artuş nâhiesinden tanıdığı Halil isimli bir şahıs geçimini sağlamasına yardımcı oldu.

Şâir Mehmet Ali, vatanının modern ilim ve fenden daha fazla uzak kalmasına tahammül edemeyecekti. Bu sebeple bir yolunu bulup tahsiline devam etmek istiyordu. İmkân olduğu takdirde ikinci ana vatani bildiği kardeşlerinin, soydaşlarının yaşadığı, Mustafa Kemâl'in önderliğinde kuruluş arifesinde olan Türkiye Cumhuriyetine gitmeyi düşünüyordu. Bu maksat ile Moskova'dan ayrılarak Karadeniz boylarındaki limanlara gitti. Tefvik, burada aşçılık ve kebabçılık yaptı. Yavaş yavaş Türkiyeden gelen gemilerin mürettebatı ile tanıştı. Onları, Türkistanın lezzeti yemeklerini yedirdi, tambur çalıp Türkistan şarkılarını okudu. Zamanla aralarındaki yakınlık koyu bir samimiyet şekline dönüştü. Türk gemilerindeki mürettebat, şâirin Türkiye'ye gitmek ve tahsil yapmak arzusuna hisdaşlık kıldı. Şâiri 1923 yılının Eylül ayında gemilerinden biri ile Türkiye'ye kaçırdılar. Tefvik, gemiden İstanbul'a bir hayli uzak Karadeniz li-

manlarından birinde indi. Gemi kaptanı, tanıdıklarıuna "Doğu Türkistanlı kardeşinin İstanbul'a gitmek istediğini söyleyerek yardımcı olmalarını ricâ etti. Şâir, yol boyunca uğradığı şehirlerde, kasabalarda boynuna işporta tablasının asıp dolaşiyor, günler geçtikçe İstanbula yaklaşıyordu. Nihayetinde İstanbul'a ulaştı. Burada da bir süre dolaştıktan sonra muhacir yurttaşlarını aradı. ABulması pek uzun sürmedi. Maksadına bir an önce vasil olabilmek için kendisini vakit geçirmeden okula yerleştirmelerini ricâ etti. Yurttaşları, tevfik (i İstanbul Öğretmen Yetiştirme Okulu'nun idârecisiyle tanıştırdılar. Okula temizlik işçisi olarak kabul edildi. ABöylelikle şâirin okumaya başlama arzusu hemen gerçekleşmiyordu ama o, her şeye râzı idi. Bir an olsun ümitsizliğe düşmeden, kendi kendine öğrenmeye devam etti. Yaptığı işi bitirdikten sonra sınıfların kapılarından, pencerelelerinden içerdeki dersleri dinliyor ve not tutuyordu.

bir müddet sonra, maktebin müdürlüğüne, öğrenci sıfatıyla okula kabul etmeleri için dilekçe verdi. Okul müdürlüğü imtihan yaparak, resmî öğrenci sıfatıyla Öğretmen okuluna kabul etti.

Tevfik çok çalıştı ve başarılı oldu. Her sene sınıf birincisi oluyordu. Bu okuldan üstün başarıyla mezûn olduktan sonra İstanbul civarındaki bir ilkokula öğretmen olarak tayin edildi. Bir müddet burada öğretmenlik yaptı.

II

1930 yıllarında Doğu Türkistan'da karışıklıklarbaş gösterdi. 1931 yılında Çin istibdat hükûmetinin ve yerli yardakçılarının halk üstünde icrâ ettikleri zulüm ve adeletsizliklere dayanamayan halk yer yer millî ayaklanmalar çıkarmıştı. Doğu Türkistan'daki ayaklanmaların başladığı ilk yer ve diğer bölgelere bayraktarlık eden ilk belde Kumul vilâyeti idi. Bu ayaklanma, Hocam Niyaz Hacı önderliğinde yapıldı ve kısa zamanda bütün Doğu Türkistana yayıldı. Neticede, Çin'in Doğu türkistandaki genel vâlisi Çing-Şo-Rin hükûmetini yıktılar.

bu haberi, Türkiye gazete ve radyolarından duyan Tefvik, mevcut durumun milletini lim ve fen yolunda aydınlatmak için iyi bir fırsat olduğunu düşünerek hemen harekete geçti. Ona göre modern okullar açmanın, milletini gelişmiş milletler seviyesine çıkarmanın, cehalet karanlığını ilim ve bilgi ile yırtmanın tam zamanıydı.

Bu gâyesini gerçekleştirmek üzere 1932 senesinde İstanbul'dan ayrılarak doğu Türkistan'a döndü. Önce Kaşgar'a gelerek vatandaşlarıyla görüştü. Şâirin Kaşgar'a geldiği zamanlar, Doğu Turkistan târihinde büyük değişikliklerin başladığı bir devre isabet ediyordu. Tefvik, Kumul vilâyetinden başlayan mli kurtuluş hareketi neticesinde 1933 Kasımında Kaşgar'da kurulan Doğu

Türkistan İslâm Cumhuriyeti'nin merasimine iştirak etti. O, büyük heyecan ve coşkun bir millî şurla bu inkılâbın başarısı için fedakârane çalıştı. Ve kalemi eline alıp "Kurtuluş Yolunda" başlıklı ünlü şiirini yazdı :

Kurtuluş yolunda su dek (1), aktı bizim kanımız.
Sen için ey yurdumuz olsun fedâ bu cânımız.

Kan geçip hem can verip, ahır kurtardık seni
Kurtuluşa kalbimizde var idi îmânımız.

Yâri-hemdem oldu bizim himmetimiz, sen için
Dünyâya sorgan (2) idi himmet ile ecdâdımız.

Yurdumuz biz, yüz gözüngni kan ile temizledik
Sonra hiç kirletmeyiz, çünkü Türktür mâmımız.

Atillâ, Cengiz, Timur dünyâyı titreten idi
Can verip can alırız, biz onlar evlâdiyız

Çıktı cân hem aktı kan, düşmandan oldu eleman
Yaşasın, bin yaşasın parlasın istikbâlimiz.

Bu şiir, Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti'nin kuruluş merâsiminde halka hitaben okunmuş idi.

Şâir Tefvik, "nurlandırdı" başlıklı şiirinde Hocam Niyaz Hacı önderliğinde, Kumul vilâyetinde baş gösteren Kumul inkılâbnı en samimi hislerle dile getirdi.

Nurlandırdı, yurdumuzu Kumul'da gün toğulup
(2)

Hak, adalet kurulup, müstebit zâlimler öldü,
Bugün, ahır yorulup-yokolup-yokolup

Ey gâzi Hocam Niyaz Hacı Ata, sen bin yaşa!
Gayretin ile bugün biz yeni mektep okuyoruz.
Kız-oğlanlar bir bolup, bir bolup-bir bolup(3)

Çok zamanlardan beri bizler ezilen halk idik
Eyledik zulmeti berbât, Hak yolunda biz bugün
Gayret ile kozgulup-kozulup-kozulup(4)

Bu şiir, Tefvik tarafından bestelenmiş ve marş olarak mekteplerde okunmuştur.

tevfik, modern okul açma ve bütün yurt çapında umûmîleştirme çalışmalarına Kaşgar vilâyetinin Artuş nâhiyesinden başladı. Önce Artuş mâhiyesinde yeni eğitim hakkında kamuoyu hazırladı. Daha sonra teşkilatlandırma işlerine geçerek yeni mâârifi destekleyen terakkiper, yenilik taraftarlarından bazılarıyla birlikte "Nâhiye Eğitim Hey'etini" kurdu. Koylerde yine Tefvik'in teşebbüsü ile mekteplerin bütçesini yönetem "Babalâr Hey'eti" kuruldu. Mekteplerin mâlî durumunu düzeltmek ve bütçelerini zenginleştirmek için dînî nizamla uygun olarak zekatin, kurban derilerinin, vakıf topraklarından elde edilen gelirlerin

Nâhiye Maarif hey'eti'ne verilmesini karara bağladı. yeni okullar açmanın teşkili ve bütçe meseleleri çözüldükten sonra Tefvik, nâhiyede iki ay müddet ile "Öğretmen Yetiştirme Kursu" açtı. Bu kursa, okuma yazma bilen, kültür sâhibi altmış bir kişi kabul edildi. Kursu tamamlayan öğretmenler Tefvik'in önderliğinde nâhiyelerin tamamında yeni eğitim hakkında halka bilgi verdi ve yeni okullar kurulması için halkı teşvik etti. Öğretmenler mâhiye ve köylere muntazam sıralar hâlinde, tıpkı ordular gibi, "biz-muallim" marşını okuyarak girdiler. Bu marşın güftesi ve bestesini Şair Tefvik hazırlamış idi. Nâhiye ve köylerde binlerce, onbinlerce insan onları karşılayarak "âferen! âferin" nidalarıyla hürmetlerini ifâde ettiler. Bu şiirin aslı şöyle idi:

Biz-Muallim! Yurtlarda metep açıyoruz.
Halkımıza gümeş gibi nurlar saçıyoruz.

Uzun yıllar zulmette kalıp hâr(1) olduk
İlim-İrfan yoluna bizfek entizâr olduk

Hurafette bırakıp, ezdi zâlimler
Gözlerimiz âmâ, çok nâçar olduk

Bizin yürüdüğümüz yol saadet yolu
Biz vatanın yeniden açılan gülü

Okuturuz evlâdı, yeni fen ile
Mazmut olsun mektebin, atılan holu(1)

Türküz, Kaşgar bizim vilâyetimiz
Iran ile yükselir inâbetimiz (2)

Menba'oldu irfana yurdumuz Artuş
İrfan ile açılır, saadetimiz.

Bu şiir, bütün millete, yeni maarif hareketi için yiğitçe seslenen bir çağrı oldu. neticede, bütün nâhiyelerde yeni mektep kurma faâliyetleri dalga dalga yayıldı. Her köyde yeni bir mektep tesis edildi. Bu mekteplere ilk kalemde on binden fazla talebe kabul edildi. Okularda, eğitime başlanması ile berâber halk içinde topyekün aydınlanma hareketi başladı. Orta yaşlı ve yaşlılar için yazı yazma kursları teşkil edildi. Böylelikle 1933 yılından 1936 yılına kadar üç yıl içinde nâhiye halkının üzde yetmişten çoğu, yeni mekteplerde okuyup, mâzun oldu.

Şâir Mehmet Ali'nin gayreti ve teşebbüsü ile yeni ve modern Kız Mektepleri açılarak, burardan çok sayıda hanım öğretmen yetişti. Bu gelişmeler, Doğu Türkistan'da uzun zamandır süregelen taassubu koran yenilikler olarak başarılması hiç te kolay olmayan uyanış hareketleriydi.

Şair M. Ali "Vatan İçin" başlıklı şiirinde :

Vatan için terakkiyat isteriz
Arzumuz, revaç bulsun maarif
Canı fedâ kıldık azız ulkeye
Bizim yürek, âlimlere muhalif

Olsun diyoruz bizde hukuk, adalet
olsun berbat hurafelik, cehalet
şunun için yaşasın bu inkılâp
Zeal bulsun â-hakçuluk(3) ihtilal

Gonca açsın güzel bahar gülleri
Şuh şakısın yurdumuz bülbülleri
İkbâl için olalım biz ittifak
Cilvelensin maarifetin nurları

diyerek yenilik ve gelişmeye olan sevgisin güçlü heyecanyla ifâde etti.

Şair M. Ali Tefvik'in yeni maarifi Kaşgar'a ve Mâhiyelerine yerleştirme faaliyeti askerî gücü de gerektiriyordu. Çok kısa zamanda olup biten bu yenilikleri kabul ettirmek için Mahmut muhitî komutasındaki millî ordunun ve halk içinden yetişmiş yeni neslin desteğinden istifâde etti.

Maarif inkılâbına sembol olmak üzere Artuş nâhiyesinin okul bahçelerine ve yol kenarlarına 100 binfidan diktirdi.

Şâir'in yeni maarifi geliştirme yolundaki mücadelesi dillerde desten oluyor ve övülmeye değer büyük neticeler vücûda getiriyordu.

Tefvik, öğretmenler, öğrenciler ve halk ile yakından alâkalıyor onların dertlerin giyim ve defter-kitap masraflarını "Maarif Bütçesi'nden" karşılayarak tahsile devam etmelerini sağlıyordu. Cemiyet içindeki insanları fakir olsun zengin olsun, bilgin olsun, makam sâhibi olsun ayrı ayrı muamele etmiyor herkese samimi ve candan davranıyordu. Bir gün rahman adındaki meczub bir kişi ile M. Ali Tefvik'in sokakta konuşarak yürüdüklerini gören iki kadın kendi aralarında, "Gördün mü Mehmet Ali Efendi, Rahman ile dolaşılıyor" diye fısıldaşmışlardı. Bunu duyan Şâir Tefvik, hemen onlara cevâben:

"Sevse, sevecem yer ile yek-sân olsa
Sevmese sevmem Mısır'a sultan,olsa" şeklindeki iki mısralık şiiri okumuştur.

Tefvik, modern maarifin Artuş dâiresinden başka, bütün Doğu Türkistan'a yayılmasını arzu ediyordu. Arzu ettiği maarifin numûnesini Artuş nâhiyesinde vücûda getirmişti. 1935 yılında, yetiştirdiği kır kişilik izci gurubunun başına geçmiş, fiyâde olarak, bir ay zarfında aşağı yukarı birkaç yüz kilometre yol yürüyerek Feyziabat, Takkuzak, Yenihisar, Uşal, Taşmelik, Kaşgarşehir gibi Kaşgar'ın nâhiye ve köylerini dolaşmış, Artuş'taki modern maarifin neticelerini anlatarak halkı böyle okullar açması için teşvik etmişti.

DOĞU TÜRKİSTANIN SESİ

1936 yılında, Artuş nâhiyesinde yetiştirdiği 800 kişilik öğrenciyle beraber Kaşgar şehrinde tertiplenen, "12 Nisan Bayramı" törenlerine katıldı. Öğrenciler, ellerinde bayraklarla trampet çalarak, marşlar okuyarak, Jimnastik hareketleri yaparak törene iştirak eden o binlerce kişiye Artuş modern maarifinin parlak neticelerini gösterdi. Tefvik'in canlı numûneleriyle gösterdiği gerçekler ve teşvikleri neticesinde, Yeni maarif sistemi, Doğu Türkistan'ın güney ve kuzeyine bir baştan bir başa kanat yaydı.

III

Şâir Tefvik, yeni ve millî maarifi terakki ettirmek, yeni Uygur Türk edebiyatını yaratmak ve geliştirmek yolunda büyük cesaret ve fedâkârca gayret gösterdi. O, güçlü bir eğitimci, iktidarlı bir şâir ve hassas bir bestekârdı. Güzel, lirik ve duygulu şiirler yazıp, kendisi besteleyerek öğrencilere marş formunda okutuyordu. Şiir ve marşlarında mertlik, vatan ve milletin geleceğine dâir olan inanç ve ümid parıltıları yanıyordu. "Ey Anayer!" başlıklı şiirinde:

"Geçti târih, geçti yıllar, istelâlar oldu çok
Cenk—savaşlar yalazında çıktı sayısız kahraman
Ey anayer, pâk mukaddes, sende bizim cânımız
Sevgi mihrin(1) ve sütünden oldu hâsıl kanımız
Silinmeden geldi devlet, sende doğup, yetişip
Kaynayan kan, parlayan tığ (2) oldu dâim yâriiz."
demişti.

Şâir Tefvik, cenk atisinde pişerek yetişmiş bir kahraman ve bir cesûr insan idi. Türk dilinin, lehçe ve şivelelerinin birbirinden uzaklaşmasını değil, birliğe yönelerek gelişmesini arzu etmişti. O, Türkiye'de kaldığı yıllarda Türkiye Türkçesini en iyi şekilde öğrenmiş; vatanına döndükten sonraki mücâdeleleri esnasında Uygur Türk şivesi ile yüzlerce şiir yazmakla kalmayarak bazı şiirlerini Türkiye Türkçesiyle yazmıştır. Şâir, bu şiirlerinden "Kalkın Gidelim" başlıklı olanında:

"Kalkın gidelim düşmanı kovalım

Nadanlıklara (1) karşı duralım

Marş, marş haydi arkadaş (Nakarât)

Göğsündeki ateşini saç " demiştir.

"Seherde ağlayan bülbül" şiirinde de:

Çün bahar oldu açıldı,
Gül açıldı her yanda
Bülbül çekti âh ü zârı,
Seher ile akşamda
Seherler ağlayan bülbül
Sen ağlama, ben ağlarım
Kalbi dağlayan bülbül
Sen ağlama, ben ağlarım

Bülbülüm geldi sarı

Ben ağlarım zârı zârı

Severim ben bu vatanı

Sen ağlama, ben ağlarım

Bülbülüm güle doiaşır

Ağlamak bana yaraşır

Sen ağlama, ben ağlarım

Bülbülüm geldi kara(2)

Yüreğim dağlı yara

Şimdi yettim ben murada

Sen ağlama, ben ağlarım" dördüklerini nazm etmiştir.

Doğu Türkistanın 1930 lu yıllardaki karışık durumu. Şâirin târihe geçecek çalışmalarının uzun süre devam etmesine meydan barıkmadı. Bu sıralarda faaliyetlerini çok çabuk değişen bir siyâsî muhitte; siyâsî rırsat perest, militarist Çinli general Şing-Şi-sey hükûmetinin getirdiği kaygan zeminde sürdürmekte idi. Şing-Şi-Sey hükûmeti ve yerli satılmış hâinler Tefvik'in gerçekleştirdiği millî kültür ve eğitimi geliştirme hareketinden tedirgin olmuştu.

1936 yılında Şing-Şi-sey hükûmeti, Doğu Türkistandaki millî mücahitlere karşı umumi bir saldırıya geçti. Milli ordu büyük kayıplar verdi. General Mahmut Muhihi, güvendiği arkadaşlarından birkaçını yanına alarak dışardan yardım almak ümidiyle başka ülkelere gitti. Şâir Tefvik, "Ölsem de millet ile öleceğim, kalsam da millet ile kalacağım" diyerek Kaşgar'daki mücâdelesini devâm ettirdi.

Çok geçmeden 1936 yılının Temmuz ayında cellat Şing-Şi-Sey'in çapulcuları Şâiri Artuş'ta, çalıştığı okuldan alıp zindana attılar. Şâir, zindanda da mücâdelesine varlığı ile, sanatı ile devam etti. Hapisane duvarlarına:

Takatım tak oldu(1) burda, halkımın nidâsından

Kulaklarım yırtıldı palanga sedâsından

Ah bî-çare mazlumlar, suçum nedir bilemedim

Bir adımlık yer vermiş bu vatan fenâsından (2)

Nice yıl gezmiş idim diyâr-ı gurbeti

Hiç bir yerde görmemiştim. bu ukubeti(3)

Alıp bardım akartış(4) dönüp vatana

Mükâfat için aldım âzâr-külfeti

Bülbüller tutkun oldu(5), yurdu pisledi karga
Kim olsa vatanperver bir gün asılır dâra

Vurup duran sıcak kan cismimde isyân eder
Yumruk gibi kerpiç, hergün hat yazıp biter gider.

M.Ali Tefvik, 1937 yılında Kaşgar şehrindeki Yarbağ zindanında Şing-şi-Sey cellatları tarafından vurularak öldürüldü. Şâir, Şing-şi-Sey'in gardiyanı Mevlan denilen ebleh tarafından vurulmadan önce "Vuracaksa arkandan değil göğsümden vur" diyerek son nefesini "Ah Vatan!" hitabıyla vermiştir.

Tefvik, idam edildiğinde, henüz gençlik goncaları yeni açmış 37 yaşında bir er kişi idi.

Onunşiipleri, dünya görüşünün, hayata gagesinin ve aynı zamanda tarihi durumun ürünü olup, devir Uygur edebiyatı bahçesinde açan solmaz gül-çiçekleridir. Şair, şiirlerinde aziz vatanını, halkını, ilim-irfanı, sosyal gelişmeyi meth etmiştir. Milli ve içtimai zulümü, cehaleti ayıplamıştır. O, bütün benliği ile halkın işlerine koşmuş Uygur Türklerinin münevver alimiydi. Çok kısa süren ömrü boyunca, aralıksız devam ettirdiği müca-

deleleri neticesinde Doğu Türkistan yeni maarifinin temelini atmıştır. Yeniden vücuda gelmiş yeni devir Uygur edebiyatını geliştirmiştir. Böylelikle onun adı, "vatanı ve halkına ebediyen yıkılmayacak âbide diken şâir" sıfatıyla Uygur Türk tarihinin altın sahifesinde yer almıştır.

Doğu Türkistan halkı, özünün bu sevgili insanını derin hürmet ve muhabbet ile anmaktadır.

Aziz ruhu, yeni nesillerin cesaret ve ilham kaynağıdır

1. mihrin "güneşin"

2. tiğ "süngü"

1. nadalıklara "cahilliklerde"

2. Kara "bak!"

1. takatım tak oldu "sabrım taşı"

2. fenâsından "kucağından"

3. ukubet "akibetler. neticeler"

4. akartış alıp bardım "halkı aydınlatma hareketleri için"

5. tutkun oldu "kafese kondu"

DÜNYA MÜSÜLMANLARI GENÇLİK TEŞKİLATI NİN 6. KONFERANSI RİYAD'DA AÇILDI

Her üç senede bir defa tekrarlanan Milletler Arası İslâm Gençlik Teşkilâtı'nın 3. geçen Ocak ayının 22 sinde açılarak 27 sinde başarıyla sona erdi. Kısaca "WAMY" diye ismi geçen "Dünya müsülmanları gençlik teşkilatı kurultayı" ilk olarak bundan 16 sene önce yani 1972. senesi Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da teşkilatlanmıştı. O günden bu yana bu kurultay altı defa toplanarak, önemli ilerlemeler kaydetti. Dünyanın beş kıtasında 450 den fazla Müsülman gençlik teşkilâtını içine alan bu kuruluş, herşeyden önce bağımsız, hiç bir maddi menfaat gözetmeyen, hür, dinî bir teşkilâttir. WAMY nin gayesi: Dünya'da mevcut Müsülman'ların tam mânâsiyle bir birlerine olan kardeşlik bağını, İslâm itikadî prensiplerine uygun olarak sıklaştırmak, bilhassa Müsülman gençliğin gerçek İslâm itikadî'na göre zamana uygun şekilde ilmi ve ictimai sahalarda yetişmesi için, sistemli bir şekilde çalışmaktan ibarettir.

Konferansa, Doğu Türkistan'dan ilk olarak iki kişi iştirâk etti.

Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da altı gün devâm eden WAMY yani 6. "Dünya Müsülmanları Gençlik Teşkilatı"nın bu tebliğ konferansına Birleşik Amerika'dan Gulamuddin Pahta. Batı Almanya'dan M. Erkin Alptekin iştirâk etti. Konferansa Dünya'nın 5 kıta'sından İslâm Dünyasının seçkin âlim ve yazar'larından 160 dan fazla gelmişti. WAMY nin resmi aylık dergisi "EL - Mustakbel" in kaydettiğine göre gelen tebliğlerin seçilmesi ayrıca bir mesele olmuştu. Konferans teşkilatı bu yazıları gözden geçirtmek için özel olarak bir "İlmi heyet" teşkil etti. Tebliğleri ilmi heyet gözden geçirdikten sonra, 160 tebliğden ancak 53'ü kabul edilerek Konferansın programına konuldu. Konferans'ın esâs mevzuunu, "Dünya'daki azınlık Müsülmanlar" meselesi ni teşkil ettiği için, seçilen tebliğlerin hemen hepsi çok ilgi çekici idi. Seçilenler arasında üç tanesi Doğu ve Batı Türkistan'la ilgili idi.

Konferans'ın ilk hatibi Dr. Abdullah Ömer Nasif

Dr. Abdullah Ömer Nasif: "Çin ve Rusya'daki Müsülmanlar" Dünya İslâm Birliği başlığı altında tarihî bir konuşma yaptı ve İslâm aleminin dikkat nazarını bu iki büyük Komünist Devletin egemenliği altında yaşayan din kardeşlerinin durumlarına çekti. Bunu muteakiben 2.ci

konuşmayı Dr. Nadir Devlet yaptı ve Sovyet Müsülmanları'nın şimdiki durumu ile Kazan - Tatar'larının veziyetlerine bilhassa dikkati çekti. Umumiyetle Sovyetler birliğindeki Müsülmanların ve ayrıca batı Türkistan Cumhuriyetlerindeki Ateyistik (Dine karşı) Allah'sızlık propagandasının gittikçe arttığını ve buna mukâbil, Müslümanların dinlerine bağlı olarak mukavemet göstermekte olduklarını ilmi şekilde izâh etti. Dr. Nadir devlet'in bu konuşması konferansa takdim edilen ilk tebliğ idi.

"Doğu Türkistan Meselesi Konferans'ta ilgiyle takip edildi

Doğu Türkistan Türk - Müslümanlarının durumu ile ilgili olarak Gulameddin Pahta ile Erkin Alptekin tarafından WAMY konferansı'na takdim edilen yazılar, konferans'ın "İlmi kurulu" tarafından incelenmiş ve Doğu Türkistan'la ilgili olan bu iki yazı ayrıca değer kazandığı için konferansın ilk programına alınmıştır. Arabça ve İngilizce olarak birer kitapçık şeklinde daha önceden basılan yazılar, bilahare "Dünya Müsülmanları Gençlik Teşkilâtı" vekillerine dağıtılmıştır. Konferans'ın ilk gününü ikinci yazıyı Gulameddin Pahta takdim etmiş ve Çin'in "Uygur özerk bölgesi" diye andığı Doğu Türkistan Müslüman Türkleri'nin değişmekte olan durumu" mevzusunda hazırladığı yazısından özetle 20 dakika konuşmuş ve 15 dakika sorulan suallere cevap vermiştir.

Bunu muteakip M. Erkin Alptekin "Doğu Türkistan Müsülmanları üzerindeki Çin işkencesi" mevzuunda hazırladığı tebliği okumuş ve bu mevzu ile ilgili suallere cevap vermiştir. Gulamuddin Pahta ve Erkin Alptekin tarafından konferansa takdim edilen konuşmalar, dinleyiciler tarafından dikkatle takip edilmiş ve dikkate değer sorular sorulmasına yol açmıştır. Doğu Türkistan Türk Müsülmanlarının tarihteki ve şimdiki siyasi, ictimai ve dini durumlarını ilmi açıdan inceliyerek WAMY konferansı'na sunulan konuşmalar ayrıca Saudi Arabistan'ın ünlü gazetelerinden (Arapça ve İngilizce olarak) neşredilmiş, aynı zaman'da Suudi Arabistan'ın dahili ve harici Radyo ve televizyon neşriyatlarında tekrarlanmıştır. Konuşmalardan sonra bilhassa her iki sözcü çeşitli memleketlerden gelen İslâm Dünyası gençlik teşkilâtı temsilcileri ve bu arada devlet önderleri tarafından kucaklanıp tebrik edilmişler ve şahsi ilgilerine mazhar olmuşlardır.

Gulameddin Pahta ile Erkin Alptekin Saudi Arabistan'ın Riyad Radyosuyla Televizyon neşriyatı muhbirleriyle ayrı ayrı birer konuşma yapmış ve bu sorulu ve cevablı konuşmalar, canlı olarak aynı gün memleketin her tarafından seyirciler tarafından izlenmiştir.

"Suudi Gazetelerinde Doğu Türkistan

Cidde'de İngilizce olarak çıkmakta olan "Saudi Gazette"te "Çin Müsülmanları Dini inanç'larını yaşatmak istiyor" başlığı ile neşredilen yazıda "Doğu Türkistan'a Çin muhacir akınının süratle devam ettiğini ve Müsülman gençlerin Çinli kızlarla evlenmesi için özel ve çekici teşvikatların sürdürüldüğünü, gerçi merkezi hükûmet Doğu Türkistanın yerli Türk halkına daha fazla imtiyaz tanımak taraftarı olduğu hâlde buna buradaki Çin Şovenist idârecilerin ağır basarak, merkezin emirlerini yerine getirmekte lakayid kaldıklarını, Din hürriyeti olsa bile dini tedrisatın gençler için yasak olduğuna, özellikle işaret edilmişti.

Suudi Arabistan'ın başkendi Riyad da 6 gün devâm eden ve geniş programı içine alan "Dünya Müsülman'ları Gençlik Teşkilatı" nın 6.ci Büyük Kurultayı, Doğu Türkistan delegesini dikkatle

dinlemiş ve Doğu Türkistan Müsülmanlarının durumlarının göz önünde bulunduracağını ve mümkün olabilecek herşeyin yapılabileceği kanaatini uyandırmıştır.

Doğu Türkistan delegeleri bilhassa bu konferansı tertipleyen başta Melik Abdulaziz ve Veliahd, Meclis Reisleri olmak üzere ayrıca "Mute-mer Alimul İslâm"ın Genel Başkanı Dr. Abdullah Ömer Nasif'e ve Riyad valisiyle Suudi Arabistan Milli Eğitim bakanlarına birer telegraf çekerek, göstredigi nezâket ve misâfir perverliğe bilhassa Doğu Türkistan'ın Türk Müsülman cemaatına ve dâvası'na gösterdiği yakın alâkadan dolayı minnet ve şükranlarını arzetmişlerdir ve bu yollanan telgraflara da çok samimi cevâblar almışlardır. Bu konferansın şunu özetleyebilirizki: bundan böyle Doğu Türkistan Müsülman'ları, dolayısıyla onların milli davaları artık yetim öksüz durumdan, daha bir kerre silkinerek çıkmış, ve Doğu Türkistan Müsülman Türkleri Dünya nın beş kıtasında mevcut bulunan 450 den fazla Müsülman Gençlik teşkilâtı nın destek ve himâyesi altına girmiştir, ki ulu Tanrı nın vâdettiği gibi "İslâm" ve "Türklük" Doğu Türkistan'da yaşayacaktır.

*Konferansa katılanklardan bir grup Gulameddin Pahta,
Erkin Alptekin Nadir Devlet*

Türkistan'da Kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler

Ziyaettin Babakurban

"İhtilal Komitesi" ve "Komiserler"

11 Kasım 1917'de Koleso, Tobolin ve Uspenskiy idaresindeki Rus kommünistlerinin "İhtilal Komitesi" Taşkent'i ele geçirdiler. Kısa bir zaman sonra 15-22 Kasım 1917'de 114 Rus "Üçüncü Sovyet Kongresi"ni yaparak Türkistan'daki "Sovyet Komiserliği"ni resmen ilân ettiler. Hiç bir Türkistanlının katılmadığı bu Kongrede 15'i vekil olmak üzere 36 "komiser" seçildi.(1)

Bu komiserler kendilerini gerçek iktidar olarak görmeye başladılar. Aslında bunlar diktatörden başka bir şey değillerdi. Çünkü, Türkistan'ın bir idari şekli ortaya çıkmadan "Rusya Proleteryası diktatörlüğü" adına faaliyet gösterdiler. Bu kişilerin arkasında Rus askerleri ve Taşkend demiryolu işçileri vardı. 3 ncü ve 4 ncü Sovyet Kongresi yerli halktan hiç kimse'nin "İhtilal Organları"na alınmamasına dair karar aldılar.(2)

Taşkent'deki "Ülemâ Cemiyeti" aynı günlerde 515 delegenin iştirakinde toplantı yaparak, 14 maddelik bir karar aldı. O kararlara dayanarak "Ülema Cemiyeti"nin başkanı Şir Ali Lapin "Sovyet Kongresi" den Memleketdeki iktidarın derhal Türkistanlılara devredilmesini talep etti. Çar kalıntılarından oluşan bu "Sovyet Kongresi" Türkistanlıların bu haklı taleplerini kesinlikle reddetti.(3)

Taşkent'deki Rus-Kommünist hakimiyeti 1917 yılından 1918 yılının ocak ayının sonuna kadar "Halk Komiserleri" adına icraatını sürdürdü. Nisan 1918 den itibaren "Proleterya Muhariyeti" adına faaliyetlerini devam ettirdiler,

20 Nisandan 1 Mayıs 1918'e kadar Sovyetlerin "V nci Kongresi" yapıldı. RSFSR hükümeti bu kongreye bir telgraf göndererek Türkistan için Sovyet esasına dayanan bir "Muhtar" idare kurulmasını tavsiye ediyordu.

Kommünistler, Türkistan'daki milli hükümetlerin dağılmasından sonra Türkistan'a nasıl bir "devlet" şekli verileceği meselesi karşısında kaldı. RSFSR hükümeti, Taşkent'teki yetkili kişilerine Türkistan için "Muhtar Sovyet Sosyalist" statüsünü kabul etmelerini tavsiye etti. Bunun üzerine Taşkent'teki "Beşinci Sovyet Kongresi" 1 Mayıs 1918 günü Türkistan'ı

RSFSR çerçevesinde "Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" olarak resmen ilân etmeye karar aldılar. Yine Taşkent'te yapılan "Altıncı Sovyet Kongresi" 15 Ekim 1918'de "TÜRKİSTAN MUHTAR SOVYET SOSYALIST CUMHURİYETİ" için bir anayasa kabul etti. Bu anayasada ülkenin, RSFSR'nin bir parçası olduğu kesin olarak belirtildi. RSFSR hükümeti, Kongrenin, "TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ" ile ilgili kararı üzerine "Türkistan Sosyalist Cumhuriyeti'nin, RSFSR'nin muhtar bir parçası olarak ilân edilmesine ve RSFSR'e bağlı Türkistan Muhtar S.S.C. adını kullanması gerektiğine" dair 27 Ağustos 1920 talimat verdi. (4) Bu talimattan açıkça görülmekteydi ki, Türkistan ne gerçek bir muhtarlık hakkı, ne de bir bağımsızlık elde edebilmişti.

Memleketin devlet şekli üzerine Türkistanlılarla Ruslar arasında sonu gelmeyen siyasî ve askeri çekişmelerden ötürü, Sovyet Rusya yönetimi, Türkistan'daki duruma hakim olamayınca 8 Ekim 1919-da oraya, hükümet ve Rusya Kommünist Partisi adına bir "TÜRKİSTAN KOMİSYONU" teşkil ederek göndermeye karar verdi. Bu komisyon, sahib olduğu diktatörce yetkilerle, faaliyetini 1919'dan 1923'ün ortalarına kadar özellikle, Sovyet iktidarını kuvvetlendirmeye, Türkistan'ın kat'i olarak Rusya'ya bağlanmasına ve Rus ile Sovyet aleyhtarı eğilimindeki Türkistan milli hareketini yıkmaya teksif etmişti. Bilindiği gibi Türkistan'daki mücadeleye bir sınıf mücadelesi karakterinde değildi, bilâkis bunun "Milli bir Hüviyeti" vardı. Mart 1920'de Türkistan Halk Komiserliği Şurası'nın başkanı olarak tayin edilen Rudzutak : "Rusya'daki mücadele, daima iki sınıf arasında, yani proleterya sınıfı ile feodal ve fabrikatörler sınıfı arasında cereyan etmiştir. Fakat Türkistan'daki mücadele ise, sınıf mücadelesi çizgisindeki bir mücadele olarak başlamayıp, milli mücadele esası üzerine yürümüştür." demektedir.(5)

Taşkent'deki Rus yönetimi, Sovyet Rusya hakimiyetini, elindeki vasıtalarla koruyabilecek durumda değildi. Bunun için RSFSR hükümeti, 11 Ağustos 1919'da M.V.Frunze komutasında Türkistan Cephesi'ni teşkil etti. Bu cephenin emrinde, Türkistan'a yürüyen ve orada

harekât düzenleyen Rusya'nın beş ordusu vardı. Türkistan'ın kaderini, Türkistan Komisyonu ve Türkistan Cephesi tayin ediyordu. Sovyet yöntemi, 1923 yılına kadar Türkistan'ın milli ayaklanmasını (Basmacı Hareketi) tamamen bastırmaya muvaffak oldu, yani Türkistan'ın ikinci işgalini gerçekleştirmiş oldu. Rus-Sovyet yönetimi de Türkistanlılar arasında, az sayıda işbirlikçi bulmaya erişebildi. Bunlar daha sonra Rus hakimiyetinin yayılmasında mühim rol oynadılar. **Sovyetler** Çar devrinden kalma **Türkistan** sabık Genel Valiliğinde, Kokand'deki milli muhtariyet hükümetini ortadan kaldırdıktan sonra bir "TÜRKİSTAN MUHTAR SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ" kurdu.

Türkistanlıların Sovyet Ruslara silahlı mücadelesi devam ederken, reformist saflardan küçük bir grup; takriben 1918'in ortalarından beri, Sovyet devlet teşkilatında ve Komünist Partisi dahilinde, işgal etmiş oldukları mevkiilerden faydalanarak, Türkistan milli ayaklanmasını desteklemeye teşebbüs ediyor. Sovyet Rusların Türkistan siyasetini; milli menfaatler istikametinde şekillendirmeye veya Sovyet siyasetinin katılığını yumuşatmaya çalışıyordu. Bu grubu, gizli olarak Münewver Qari sevk ve idare ediyordu. Bu zat, 1920-1922 yıllarında "Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" Milli Eğitim İşleri Halk Komiseri olarak çalışmaya başlayınca, fikir hayatındaki mukavemet hareketinin yeniden reisi oldu. Komünist Partisi ve devlet idaresi sistemi içerisinde, arkadaşlarıyla birlikte, Türkistan'ın "DEVLET" olarak şekillenmesi için bir tez hazırlamış olan ve bunu madafaa etmeğe teşebbüs eden Turar Riskul bilhassa sıvrıldı. Bu suretle Turar Riskul ve çevresi, Sovyet Rus yönetiminin Türkistan siyasetinin tehlikeli hasmı haline geldiler. (6)

Turar Riskul Mart 1919'da "Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi"nin "Müslüman Bürosu" başkanı olunca, bu mevkiini, Rus komünistlerinden teşekkür eden "Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi"ne ve "Rus Komünist Partisi"ne karşı, bir "Mücadele Merkezi" haline getirdi. Müslüman Bürosu, Türkistan Komünist Partisi'nin emrine girmek istemiyordu. Bu sebeble, Türkistan Komünist Partisi'nin kongresi ve konferanslarından ayrı olarak, kendisi de kongre ve konferanslar tertip ediyordu. "Türkistan Komünist Partisi Müslüman Bürosu" kendisini daha 1919'da Türkistan'ın en yüksek parti organı olarak ilân etmişti. (7)

12-18 Ocak 1920 tarihinde "Türkistan Komünist Partisi"nin V nci kongresi ile

"Müslüman Bürosu" komünist örgütleri 3 ncü Konferansı yapıldı. Riskul, bu konferansta, Türkistan'ın gelecekteki düzeni hakkında hazırlamış olduğu tezini müdafaa etti. V nci Konferansta, Rus yoldaşlarının yanında tek Türkistanlı olarak "Milli Meseleler ve Milli Komünist bölgeler" üzerinde bir rapor takdim etti, Riskul, "Müslüman Bürosu"nun komünist örgütleri 3 ncü konferansında şu fikirleri temsil etmişti.

1. Türkistan Muhtar Sovyet Cumhuriyeti, Türk Cumhuriyeti olarak adlandırılmalıdır.
2. Türkistan Komünist Partisi, Türk Komünist Partisi olarak tavsif edilmelidir.
3. Bir, Müslüman Türk Ordusu kurulmalıdır ve Müslüman olmayan askeri birlikler, Türkistan'ı terketmelidir.
4. Türk Cumhuriyeti, kendi bağımsız anayasasına sahip olmalıdır.
5. Dışişleri, askeri, ticari ve maliye w. yaseti, Türk Cumhuriyeti'nin selahiyetinde olmalıdır.

"Müslüman Bürosu" 3 ncü konferansı, bu teklifleri, oy birliği ile kabul etti. Bunun üzerine Turar Riskul "Türkistan Komünist Partisi"nin V nci Konferansına bu raporla katılarak, "Müslüman Bürosu"nın 3 ncü konferansının kararını bildirdi. Bu kararın, bu konferans tarafından da kabul edilmesini istedi. Türkistan Komünist Partisi'nin V nci konferansında, ekseriyetle alınan bir kararla, bu talebi kabul etti. Bu karar, Türkistan yerli komünistlerinin Rus yoldaşlarına karşı ilk ve şüphe götürmeyen bir zaferiydi. RSFSR hükümetinin "Türkistan Komisyonu" ve RKP(b) Merkez Komitesi Başkanı Eliava, Riskul'u tasvib ediyordu. Komisyon üyelerinden Rudzutak Riskul'un gayretlerine karşı çıktı. Komisyon üyelerinden Goloşekin ve Kuybişev, Riskul ile Rudzutak arasında mütereddit davranıyorlardı. Türkistan Cephesi kumandanı ve aynı zamanda komisyon üyesi olan Frunze, ancak şubat 1920'de Taşkent'e geldikten sonra bu karardan haberdar oldu ve buna şiddetle karşı çıktı. Frunze, Türkistan Komisyonu'nun 24 Şubat 1920'deki oturumunda, konferansların almış olduğu kararları protesto etti. Bu hususta, Lenin'e dahi yazdı. RKP(b) Merkez Komitesi, 8 Mart 1920'de bu kararı reddetti ve şu talimatı verdi:

"Türkistan topraklarında, Merkez Komitesi'nin en üst noktasında, bir tek Komünist Partisi mevcut olabilir. Mahalli komiteler ise, milli bürolar ve şubeler kurabilir. Türkistan Komünist Partisi bir bölge teşkilatı haklarına sahip olup Rus-

ya'nın bir parçasıdır."

Turar Riskul ve arkadaşları Moskova'nın yukarıdaki kararını kabul etmediler. Mayıs 1920'de Turar Riskul, Nizamettin Hoca ve bek Ivanov'dan meydana gelen bir heyet, Moskova'ya gitti. Bu delegasyon Sovyet yönetiminden,

"Türkistan Komisyonu'nun lağvedilmesini, "Türkistan Cephesi İhtilal ve Savaş Şûrası"nın yetkilerinin sınırlandırılmasını talep etti. Bunlara ilaveten dış siyaset, dış ticaret ve askerî meselelerin Türkistan İcra Komitesi'ne devredilmesini istedi."

Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Lenin Tutar Riskul'un muhtırası ile meşgul oldu ve Temmuz 1920'de her çeşit talepleri kat'ı olarak reddetti. Türkistan Komisyonu, 19 Temmuz 1920'de "Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi"ni lağvetti. çünkü, bunda turar Riskul taraftarları çoğunlukta idi. Yeniden bir Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi kuruldu. Yeni Merkez Komitesi'nin kurulması, Moskova'daki Sovyet yönetimi için. Henüz son ve emin bir tercih sayılmazdı. Bunun için 29 Temmuz 1920'de RKP(b) Merkez Komitesi'ne bağlı bir "TÜRKİSTAN BÜROSU" kuruldu. Bu Büro, 27 Ağustos 1920'den itibaren, Türkistan'daki Komünist Partisi faaliyetlerinin kontrolünü üzerine aldı. Bu Büronun sevk ve idaresi, tabii ki, Rus komünistlerinin elinde bulunuyordu. Buna rağmen, "yerli Komünistler" direnişlerini devam ettirdiler. (8) Milli direniş güçleri ile Moskova'daki Sovyet yönetimi arasında Türkistan meseleleri üzerindeki tartışmalar, Türkistan'ın bölündüğü sıralarda (1923-1924) daha da yoğunlaştı. Sovyet Devleti ve Parti Teşkilatındaki ileri gelen Türkistanlılar, her halükârda, 1924'e kadar, Türkis-

tan'ın bölünmesine engel olmaya çalışdılar. Onlar, bu bakımdan bile başarılı oldular, parçalanmayı geciktirdiler. 31 Ocak 1924'te RKP(b) Merkez Komitesi'nin Organizasyon Bürosu, RKP(b) Merkez Komitesi sekreteri olan Rudzutak'ı Türkistanı parçalama işlerini yeniden düzenlemek üzere Taşkent'e gönderme kararı aldı. 10 Mart 1924'te Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin ve Taşkentli parti üyelerinin müşterek toplantısı yapıldı. Bu toplantıya Rudzutak da katıldı. Bu toplantıda Türkistanlı Sultan Hocan, "Türkistan'ı ayrı yarı cumhuriyetler halinde bölmek imkansızdır. Çünkü, bir Özbek, Türkmen gibi millet mecut değildir. Milliyet tasnifine göre Türk boylarına, Özbek ve Türkmen diye bir sıfat yakıştırılacaktır" diye dikkati çekti. (9) Tabii ki, bu toplantıdan da, Moskova galib olarak çıkmasını bildi. Bölme planına karşı her taraftan protestolar yağmış olmasına rağmen, Türkistanlıların Sultan Hocan idaresindeki Muhalefeti tesirsiz kaldı. (10) Moskova'nın planını, her ne pahasına olursa olsun gerçekleştirmek istemesi üzerine, direniş mücahitle-ri, yön değiştirerek "ORTA ASYA FEDERASYONU" tezini ileri sürdüler.

Milli Muhalefet, 1924'ten sonra, boy esasına göre kurulmuş olan Sovyet Cumhuriyetlerinde, çalışmalarını yoğunlaştırdı. Moskova'nın Türkistan'ı parçalama siyasetinin neticesinde:

Ekim 1924'de

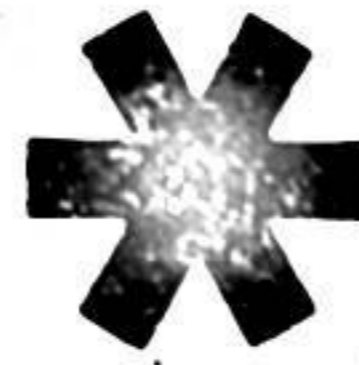
Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti,
Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti,

Aralık 1929'da

Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti,

Aralık 1936'da

Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti,
Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti,
Karakalpakistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Teşkil edildi.

(1) Urzaev - turkestanskaya ASSR - Sahife : 57

(2) Mustafa Çokayoğlu - Turkestan pod Vlastyu Sahife 9 15
"Naşa Gazetesi" - Taşkent - 14 Temmuz 1918

(3) Dr. Baymirza Hayit - Sowjetrussische Orientpolitik am
Beispiel a Turkestans - Sahife 20-21 Köln - 1962

(4) Urzaev - Turkestanskaya ASSR - Sahife - 62

(5) Urzaev - Turkestans aya ASSR - Sahife : 52

(6) Bu gruba şunlar dahildi : turay Riskul. ..İünever Qari,
Sancar Asfendiyar, K. Atabay, Taş Hoca, Aşur Hoca, Sultan

AHocan, M. Tanışbay, A. Bökey Han, N. Aytak, A. Rahim Bay, Nizamuddin Hoca, Tursun Hoca, İsmail Said Vakkâs,
Sadullah Kasım, Abdullah Kerim, Sultan Segizbay va
Akmal Ikram.

(7) İstoriya Kommünistiçeskikh Organizatsii - Sahife - 378

(8) a. Çugaev - İstariya Natsional'no gosudarsvennogo sahife
395 b. R. Vaidyanath "The Formation of The Soviet Central
Asian Republics" 1967

(9) Urzaev - Turkestanskaya ASSR - Sahife - 194

Rusya'nın Tatarlara Karşı Kültür Politikası ve İlimski

Haz: Ferit Agi

Çev: Hayrettin Güleçyüz

Çarlık Rusyasının Kazan şehrini zaptetmesinden ve Kazan Hanlığını yıkmasından sonra, Tatarları—bilhassa Tatar elitesini—katliama tabi tutması, Tatarların hayatında sadece sosyalpolitik yönden değil, Kültürel yönden de çok olumsuz tesirler meydana getirdi. Tatar yönetici kitlesinin büyük bir kısmının öldürülmesinden, zorla başka yerlere yerleştirilmesinden veya kendi istekleriyle başka yerlere göç etmesinden sonra, Tatar halkının kültür ve milli hususiyetlerini muhafaza ederek varlığını devam ettirmesinde en büyük rolü, halkın İslâm dinine sınıksız bağlanması oynadı. Tatar elitesi ortadan kaldırıldıktan sonra, camiler ve cami yanında kurulmuş okullar, hem İslâm dinini, hem de ana dilini muhafaza edip dağıtıcı yağâne merkezler haline geldiler. Bu sebepten, Çarlık Rusyasının Kazan Hanlığını yıkmasından sonra başlattığı hıristiyanlaştırma politikası, aynı zamanda Tatar kültürünü de yok etme yolunda atılan bir adım oldu. Çarlık Rusyasının müslüman Tatar halkını zorla hıristiyanlaştırma kampanyası hemen asrımıza kadar devam etti. Rusların bu hıristiyanlaştırma politikasını iki bölümde ele almak mümkündür: 16. ve 19. yüzyıllarda Tatarları sadece hıristiyanlaştırma; 17. ve 18. yüzyıllarda ise, hem hıristiyanlaştırma, hem de bunun yanısıra kültür ve dil yönünden ruslaştırmaya çalışma kampanyası fasıllarla tatbik edildi.

Rus Çarları Tatarları hıristiyanlaştırmaya çok önem verdiler. Kazan'ın zaptından hemen sonra, 1555 yılının başlarında Kazan'da başpiskoposluk kuruldu ve bunun başına Guriy tayin edildi. Bu başpiskoposluğun kurulmasıyla Tatarlar arasında misyonerlik kampanyası başlanmış oldu. Ruslar Tatarları hıristiyanlaştırmak için türlü metodlar kullandılar. Hıristiyanlığı kabul edenlere çeşitli maddi imkânlar tanındı, karşılık gösterenlere ağır cezalar verildi. Camiler yakılıp—yıkıldı. Çarlık yöneticilerinin bu politikası ve korkunç zulümleri neticesinde, sadece Tatarlar değil, İdil boyundaki başka halklar da zaman zaman isyan ediyorlar

ve bunun sonucunda baskılar biraz olsun azalıyordu.

Elbette, Çarlık Rusyasının hıristiyanlaştırma politikasında, iç ve dış politik faktörler de mühim rol oynuyordu. Misal olarak 1740 yılında Çariçe Anna Ivanova İslâm dinine karşı yeni bir kampanyanın başlanmasına yol açan bir ferman çıkardı. Bu fermanın çıkarılmasında, 1735—1739 yılları arasında Osmanlı imparatorluğuna karşı devam eden savaş ve 1735—1740 yılları arasında Başkurtların ayaklanmaları rol oynadı. Bu fermanın ilânından sonra, 1744—1755 yılları arasında Kazan piskoposu Konaşeviç devrinde Kazan eyaletindeki 536 caminin 418—i yıkıldı. Dini vakıfların malı—mülkü mesadere edildi. Müslümanların hıristiyanlaştırılmasına karşı çıkanlar ve bunun için faaliyette bulunanlar ölümle cezalandırıldı. Yeniden İslâm dinine dönenler, yaşadıkları yerlerden sürüldüler. Bunun yanısıra, ruslaştırma kampanyasına daha da ağırlık verildi. Hıristiyanlığı kabul edenlerin çocukları için 1750 yılına kadar dört okul açıldı.

18. yüzyılda Tatarları ruslaştırma faaliyetini aksettiren bir başka misâl: Posoşkov isimli bir rus, 1719 yılında basılmış kitabında şöyle diyor: "Rus olmaları ruslaştırabilmek için, onların çocukları küçük yaşta alıp rusların hizmetine vermek, büyüklere ise, ana diliyle konuşmayı yasaklamak gerek. Ana dillerini yok etmedikçe, onlar asla hakiki hıristiyan olmayacaklar." Fakat, buna rağmen, bilhassa köylerde mektep—medreseler varlığını devam ettiriyor, hatta yenileri inşa edildi. 18. yüzyıldaki bu zulüm ve baskı politikası 1762 yılında II. Katerina tahta çıkıncaya kadar devam etti. Katerina'nın reformları Tatarlara bazı kolaylıklar getirdi. 1776 yılında onlara sadece Rusyanın doğusundaki memleketlerle değil, bütün Rusyada ticaret yapma imkânı tanındı. Bu, Tatarlar arasında oldukça büyük tüccarların meydana gelmesine yol açtı. Bilindiği üzere, Tatar okulları zenginlerden ve haktan toplanan ianelerle ayata duruyordu. Rus çariçesi II. Katerina'nın reformları sonucu Tatar tüccarlarının

Rusyanın türlü yerlerine, aynı zamanda yabancı ülkelere seyahat etmeleri, onların sadece dünyaya bakış açılarının genişlemesine değil, eğitim—öğretimin önemini anlamalarına, buna ehemmiyet vermelerine, eğitim—öğretim için cömertce iane vermelerine ve böylece Tatarlar arasında kültürel kalkınma hareketinin yayılmasına sebep oldu. Tatarlar arasında başlayan bu Rönesans hareketi provoslav misyonerlerini rahatsız etmeye başladı. Bunun sonucunda, 19. yüzyılın ikinci yarısında Tatarları yeniden ruslaştırma faaliyetleri başladı. Bu faaliyetlerde baş rolü İlminski oynadı. Kazandaki Rahipler Akademisinde tahsil görmüş olan İlminski, Tatarların ne şekilde olursa olsun ruslaştırılması gerektiği fikrinde olmuş ve hayatı boyunca bu maksadına erişmek için uğraşmıştır. O bilgili bir kimse olduğu için, Tatarları ruslaştırma konusunda o zamana kadar yürütülen politikaların başarılı olmadığını görmüş ve yeni bir metod ortaya atmıştır. Bu metod Tatar milli kültürünü yok etmeyi göz önünde tutuyordu. İlminski, bunun için silâh olarak Tatar dilini seçiyor, Hıristiyanlığı Tatar dilinde yayma metodunu öne sürüyor. Gerçi hıristiyanlığı yayma işi tatar diliyle yürütülse de, ders kitapları ve dini kitaplar kiril alfabesiyle bakılıyor. Dini kitapları tatarcaya tercüme işini 1867 yılında Kazanda kurulmuş olan

“Kutsal Gurij Kardeşliği” isimli teşkilât üzerine alıyor. Hususi misyoner okullarında kreşinler (yani hıristiyanlığı kabul eden tatarlar) başta ana dilinde tahsil görüyor, sonradan yavaş yavaş yalnız Rus dilinde öğretim veriliyordu. Ruslar, bu okulları bitirenler, kendi halkı arasında hıristiyanlığı yayacaklar diye düşünüyorlardı. İlminski'nin fikrine göre, her bir türki-müslüman halk için ayrı alfabe hazırlanması gerekiyordu. İlminskinin bu sistemi 1870 yılında çıkarılan bir ferman ile kanunlaştırıldı. Bu ferman, Tatarlar arasında milli okulların yayılmasını engellemek için Rus-Tatarlar okullarının açılmasını ve böylece son safhada Tatarları ruslaştırıp, Ruslara bağlamayı göz önünde tutmuştu. Bunun yanısıra, hükümet Tatarların yeni okullar, yeni camiler açmasına engeller çıkarmaya, sebep göstermeden buna müsaade etmemeye başladı. Fakat, İlminski'nin bu faaliyetleri, Tatarların şiddetle karşılık göstermesi sebebiyle sonuçsuz kaldı; başarıya ulaşamadı. Bunu İlminski, ölümünden kısa bir süre önce 1891 yılında başyargıç Pobedonostsev'e yazmış olduğu emktubunda itiraf etmiş ve şöyle yazmıştı: “Şimdi Perm, Ufa ve başka eyaletlerde bizim gözlerimizin önünde yalnız mecusiler değil, kreşinler, çirmişler, çuvaşlar büyük kitleler halinde Tatar (müslü-

man) oluyorlar. Onlar buna uzun süreden beri ve devamlı olarak hazırlanıp geldiler. Bu habis bir ur gibi yayıldıkça yayılıyor.” İlminski kreşinler konusunda doğruyu söylemişti. Çünkü 17 Nisan 1905 tarihinde hıristiyanlaşmış kimselelere istedikleri dini seçme imkânı veren ferman çıktıktan sonra, 38 bin kreşin hıristiyanlıktan vaz geçip İslam dinine döndü. 1926 yılında yapılan nüfus sayımında ise, Rusya'da sadece 101 bin kreşinin mevcut olduğu anlaşıldı. Böylece, Çarlık Rusyasının Tatarları hıristiyanlaştırma yolu ile onu yalnızca dininden değil, aynı zamanda milli kültüründen, ana dilinden ayırıp ruslaştırmayı hedef alan faaliyetleri 3,5 asırdan fazla devam etse de, onun bu politikası Tatarlar arasında beklenen neticeleri doğurmadı. Tatarlar, dinlerini de, dillerini de, milli kültürlerinin de korudular.

Çarlık Rusyasının Tatarlara karşı yürüttüğü kültür politikası konusunu anlatırken, okul mes'elesini de unutmamalıyız. Çünkü milli kültür anadiline bağlıdır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi, Rus çarı Korkunç İvan Kazan şehrini zaptettikten sonra, tatar elitesini ortadan kaldırmıştı. Bundan sonra, artık Tatarların yegâne dini ve milli merkezleri olarak, sadece yıkılmadan kalan camiler kalmıştı. Camiler halk için yalnızca din değil, aynı zamanda birer ilim-irfan merkezi idi. Çünkü her caminin yanında bir okul açılmıştı. Rus tarihçisi Firsov 18. yüzyılın ikinci yarısında kaleme aldığı kitabında şöyle yazmıştı: “tatarlar imamlarını seçimle işbaşına getiriyorlardı. Bu yüzden, onların menfaatleri, kendisini seçen halkın menfaatleri ile sıkı sıkıya bağlı idi. Halk sadece belirli düzeyde tahsil görmüş kimseleri imam olarak seçiyordu. İmamlar halk arasında büyük hürmet görüyordu. İmamlar yalnızca dini ve halkın örf ve adetlerini yaşatmakla kalmıyor, aynı zamanda bir öğretmen ve yargıç olarak vazife görüyordu...” İşte bu sebepten, Çarlık Rusyasının asırlar boyunca İslam dinine karşı fasılalarla kampanya yürütmesi, camileri kapatması ve yakıp-yıkması Tatarların eğitim-öğretim işlerine de büyük darbe indirdi. 18. yüzyılda II.Katerina'nın reformlarından sonra, Tatarlara az da olsa serbesti tanınınca, onlar bu fırsattan yararlanarak sadece camiler değil, mektep-medrese açma işine de giriştiler. Bu mektepler çağdaş düzeyde olmasa da, Tatarlar arasında okuma-yazma bilme oranının artmasında büyük rol oynadılar. Türkolog Hermann Vambery, 19. yüzyılın sonlarında, “Tatarlar arasında okuma-yazma bilmeyenlerin yüzdeki, hatta İngiltere ve Fransanınkinden de daha düşük seviyede” diye yazmıştı. Fakat, yalnızca okuma-yazma

bilmek, Tatar okumuşlarını İntellektüellerini tatmin etmiyordu. 18. yüzyılın sonlarından ve 19. yüzyılın birinci yarısında başlayıp Kur-savi, Halfin, Mercani, Feyizhani, Nasiri gibi Tatar intellektüelleri eğitim-öğretimde reformlar yapmanın, çağdaş ilimler okutmanın gerekli olduğu fikrin savundular ve bu gayeye erişmek için uğraştılar. Fakat, onların bu gayretleri, eski fikirli mollaların ve hıristiyon rahiplerinin menfi reaksiyonuna sebep oldu. Tatarların çağdaş ilimlerle mücehhez olmasını istemeyen papazlar ve Çarlık idaresi "Üsûl-ı Cedid" sisteminin yayılmasına engel olmaya çalıştılar. O zamana kadar müslüman din adamları ve onların halk arasındaki tesirleriyle mücadele eden Çarlık yönetimi, bu defa, bağnaz mollalarla işbirliği yapmaya başladı. Eğitim-öğretim işlerinin onların yönetimine verilmesi gerektiğini öne sürdü. Çarlık yöneticileri ve kilise rahipleri Tatarların müsbet ilimlerle mücehhez olmalarının, onları ruslaştırma ve hıristiyanlaştırma işine mani olacağından rahatsız oldular. Bunu İlimski'nin başyargıç Po-bedonostsev'e yazmış olduğu mektupları da açık şekilde gösteriyor. İlimski bu mektuplarının birinde şöyle yazmıştı: "Tatarlar için müsbet ilimler verilen okullar açmak, Tatarların milli değerlerine bağlılığını zayıflatmayacak, tam tersine, Tatar intellektüel kitlesinin yetişmesine, rus değil de, müslüman arap-İstanbul-fransız kültürü ve medeniyeti ile alâkadar olankurnaz ve usta kişilerin yetişmesine sebep olacak." Lâkin, Çarlık yöneticilerinin ve misyonerlerin bu faaliyetleri Tatarların öğretime olan derin isteğini durduramadı. Gaspıralı'nın "Üsûl-ı Cedid" diye adlandırılan öğretim metoduna geçme işi Tatarlar arasında çok çabuk yayıldı. 1910 yılında, Kazan Eyaletindeki bütün Tatar okullarının % 90-ında, artık "Üsûl-ı Cedid" metodu ile öğretime başlanmıştı. Bunun yanısıra, okulların genel sayısı da çok çabuk artıyordu. 1895 yılında Kazan Eyaletinde 647 mektep ve medrese varken, bu sayı 1902 yılında 756-ya, 1912 yılında ise 1088-e çıkıyor. 1894 yılında Kazan Eyaletinde öğrenci sayısı yaklaşık 34 bin iken, bu sayı 1912 yılında 83 bine ulaşıyor. Yani 18 yıl içinde yaklaşık 2,5 kat artıyor. Aynı gelişmeleri Tatarların yaşadığı başka eyaletler hakkında da söyleyebiliriz. Burada sırası gelmişken şunu da belirtelim: 1913 yılında Kazanda "Üsûl-ı Cedid", ile öğretim yapılan 7 kızlar okulu vardı.

Tatarlar arasında Ekim ihtilâlinde önce de okuma-yazma bilenlerin oranının yüksek oluşu, Otto Hoetzsch'in "Rusya Türkistanı" isimli eserini okuduktan sonra, Lenin'in de dikkatini celbetmiştir. Bu kitapta "şimdiki zamanda

Kazan Tatarları arasında ise, 150 kişiye bir cami bir imam düşüyor, aynı bölgede yaşayan Ruslar arasında ise, 1500 kişiye bir papaz düşüyor. Aynı şekilde, Tatarlar arasında 100 kişiye bir okul, Ruslar arasında ise, 1500-3000 kişiye bir okul düşüyor. Müslüman Tatarlar arasında gazete ve kitaplar yaygınlık yüzdesi arasındaki fark, daha da büyük" diye yazılmış. Bu vesile ile, Tatarlar arasında neşriyat konusu üzerinde durmamız yerinde olur. Çünkü kültür, neşriyat ile sıkı irtibat halindedir. Tatarlar arasında okuma-yazma bilenlerin oranı yüksek olmasına rağmen, kitap basımı işi onlar arasında ancak 18. yüzyılda başladı. Niçin? Bunda Çarlık Rusyasının milli baskı politikası temel rol oynadı. Tatarlar 18. yüzyıla kadar kendileri kitap basamamış olsalar bile, İdil boyunda başka memleketlerde arapça, farsça, ve türkçe basılmış kitaplar oldukça yayılmıştı. Bunu Kazan Üniversitesi kütüphanesine özel kitaplıklardan toplanmış kitaplar da gösteriyor. Bunlar arasında 1728 yılında basılmış "Van-Kuli sözlüğü", 1729 yılında basılmış "Hindistan ve Arabistan Tarihi", "Kâtip Çelebi" ve başka pekçok kitaplar da var.

Tatarlar arasında kitap basımı için faaliyete 1770 yılında başlandı. Bu yılda Tatarlar II. Katerina'ya müracaat edip, Kazan da Tatar matbaası açmak için izin verilmesini istediler. 1783 yılında herkese özel matbaa açmaya izin veren ferman çıkarıldı ise de, bu ferman Rus olmayanları kapsamına almıyordu. Gerçi Kazan'da ilk basımevi 1780 yılında açıldı ise de, bu özel basımevi değildi. Bu basımevi Kazan lisesinde açılmıştı. Rus ve hatta bazı Sovyet tarihçileri, Kazanda kitap basım işi Kazan Üniversitesi ve Lisesi yöneticilerinin ders kitapları basımı için çalışmaları neticesinde başladı diye iddia etseler de, bu doğru değil. Bu iş, Tatarların kendi aktiflikleri ile ameli safhaya girdi.

Tatarların kitaba susamış olduğunu basılan kitapların sayısı ve tirajının çok çabuk artması da gösteriyor. 1801-1805 yılları arasında her biri bin- dörtbin arasında tirajı olan 16 Tatar kitabı basılmış iken, 1855 yılında Kazan'da 577 ayrı isimde Tatar kitabı basılıp çıkıyor. Aynı yılda, Rusyanın bütün vilâyetlerindeki basımevlerinde 1463 ayrı isimde kitap basılmış. Yani Rusyanın bütün vilâyetlerinde basılmış kitapların üçte biri Kazan'da basılmış. Geçen yüzyılın son çeyreğine göz atsak şunu görüyoruz: "1880 yılında 735 bin tirajda 190, 1881 yılında 994 bin tirajda 167, 1883 yılında 1 milyondan fazla tirajda 209 ayrı isimde Tatarca kitap basılıyor".

Tatarların ilk özel basımevi ancak 1844 yılında açılıyor. Rahimcan Saitev tarafından açıl-

lan bu basımevi çar zabıtalari ve hıristiyan misyonerlerinin sistemli baskıları neticesinde 1860 yılında kapanıyor. Misyonerler 1874 yılında Kazandaki basımevini Petersburg'a naklettirme başarısına da erişiyorlar. Ilminski'nin teklifi ve başyargıç Pobedonostsev'in desteği ile keşiş Smirnov sansürcü olarak tayin ediliyor. Hıristiyan misyonerlerinin Tatar neşriyatına uyguladıkları sıkı sansür sonucu 1884 yılından itibaren Tatarca kitaplar daha az basılmaya başlıyor. Aynı yılda 84, 1885 yılında 98 ve 1886 yılında 70 ayrı isimde kitap basılabiliyor. Profesör Kerimullin'in yazdığına göre, Çarlık Rusyası devrinde kitap basma işinde hiçbir millet Tatarlar kadar ezilmemiştir. Fakat, buna rağmen, Tatarlar basılan kitapların sayısı bakımından Rus, Polonyalı ve Latvianlardan sonra dördüncü sırayı almışlardır.

Tatar intellektüelleri uzun yıllardan beri, çağdaş bir milletin hayatını gazete-dergisiz göz önüne getirmek mümkün değil diyen fikirde idiler. Meselâ, Musa Akyığıtzade gazete-mecmualar bir millet için lisan ve söz gibi gerekli bir şey diye yazmıştı. Kayyum Nasiri de 1860 yılında başlayıp ölüncüye kadar gazete çıkarma hususunda hayaller kurup yaşadı. Tatarca ilk gazeteyi çıkarma teşebbüsünün başlamasından, onun basılmasına kadar bir asır vakit geçti. Kazan Üniversitesi profesörü Zapolski 1808 yılında "Kazan haberleri" isimli rusça ve tatarca gazete çıkarılmasını teklif etti. 1811 yılında bu gazete yalnız Rus dilinde çıkmaya başladı. Bundan sonra tekrar birkaç defa gazete veya mecmua çıkarmak için müracaat ediliyor, fakat kabul edilmiyor. 1860 yıllarında Tatarlar kendileri gazete çıkarmak için müracaat etmeye başlıyorlar. Örnek olarak, Taceddin Kutluyarov 1871 ve 1874 yılında iki defa müracaat ediyor, fakat izin alamıyor. Buna Çarın yöneticilerinin milli azınlıkları cahil, bilgisiz olarak tutma politikası sebep oldu. Çarlık hükümeti, bu konuda da, kitap basımı konusunda olduğu gibi Tatarlara karşı çok katı politika yürüttü. Halbuki, 19. yüzyıldan itibaren ermeni, gürcü, polonya, moldva, latvia ve yahudi dillerinde gazete çıkarılmasına izin verilmişti. 1874 yılında azeri Zardabiye "Ekin-ci" isimli bir gazete çıkarması için müsaade edildi. Tatarlar ise, ancak 1904 yılında anadilinde ilk gazetelerini çıkarmaya muvaffak olabildiler. Tatarların yaşadığı yerlerde gazete mecmuaların çokça basılıp çıkması, ancak 1905 ihtilâline kadar İdil boyunda Tatarların yaşadığı bölgelerde, toplam olarak 36 ayrı isimde gazete ve 31 ayrı isimde mecmua yayınlandı.

Çarlık Rusyasında hakimiyetlerin Tatarları

her alanda, bu cümleden olarak kültür alanında da ezme ve baskı altında tutma politikası, Kazan'ın zaptedildiği tarihten, yani 1552 yılından 19. yüzyılın başlarına kadar onların birçok kereler ayaklanmalarına yol açtı. 19. asırda 1812 ve 1813 yıllarındaki ayaklanmaları göz önüne almadığımız takdirde, kuvvet kullanmak suretiyle karşılık gösterilmedi diyebiliriz. Fakat, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Tatarlar arasında kültürel kalkınma hareketi güç kazandığı yıllarda, çarlık yönetiminin ruslaştırma politikası açıkça tenkit edildi. Misal olarak, Kayyum Nasiri ve Şihabeddin Mercani 18. yüzyılda Tatarlara karşı insanlık dışı pogromlar tetleyen, onların dini inançlarını ve örf-adetlerini yok etmeye çalışan Kazan piskoposu Kanaşeviç'i açıkça yargıladılar. Onlar Kanaşeviç'i tenkitlemek suretiyle, aslında Çarlık Rusyasının ruslaştırma politikasını gözler önüne serdiler ve yönetimin milli hürriyetleri kısmasını yargıladılar.

Sovyet Tatar tarihçileri, edebiyatçıları da Çarlık Rusyasının Tatarları ruslaştırmaya, onların kültürünü yok etmeye çalıştıklarını itiraf etseler de, aslında, Sovyet yöneticilerinin de Çarlık Rusyasının yürüttüğü aynı politikayı devam ettirdikleri konusunda susmayı tercih ediyorlar. Konumuz Çarlık Rusyasının tatarlara karşı yürüttüğü kültür politikası olmakla birlikte, Kremlin yönetiminin de prensipte aynı politikayı sistemli şekilde devam ettirdiğini gösteren bir-iki misâl vermemiz yerinde olur.

Önce alfabe meselesi hakkında bir-iki söz: Bildiğiniz gibi, 1920-li yılların sonlarında, Sovyetler Birliğinde çoğu azınlık milletler, bu cümleden olarak türki-müslüman halklar için de Latin alfabesi ve 30-lu yılların sonlarında Kiril alfabesi uygulaması başlatıldı. Bu aslında her bir türki halk için ayrı alfabe yaratıp, onların birbirinden ayırmayı göz önünde tutan misyoner Ilminski'nin fikirlerinin tatbikat safhasına konulması oldu. Bu şekilde, Sovyet yönetimi Ilminskii'nin hayalini gerçekleştirmiş oldu.

Kültür alanında ise, "muhtevası ile sosyalist, dış görünüşü ile milli" diye isimlendirilen prensip zorla kabul ettirildi. Bu, aslında, "bundan böyle, şairler, yazarlar, kompozitorlar ve başka sanatçılar yalnızca sotsrealizm (sosyal gerçekçilik) konusu içeren eserler meydana getirebilecekler" manasına geliyor, dolayısıyla düşünce ve kültür özgürlüğünü engellemek oluyor. Bu, pratikte, şairler, yazarlar anadilinde yazabilecekler, fakat istedikleri konuyu işleyemeyecekler demek oluyor.

Bir milletin kültürü anadili ile sıkı sıkıya bağlıdır. Çarlık rusyası devrinde, daha önce de

belirttiğimiz gibi, anadilin Tatarların kültür hayatındaki rolünü engellemek, onu tamamen ortadan kaldırmak için zaman zaman çok sert politikalar takip edildi. Fakat, bu politikalar daimi olmadı. Sovyet devrinde ise, bu sistemli bir politika şeklini aldı. Aradaki fark yalnızca şurada: Çarlık Rusyası bu emeline zaman zaman almış olduğu baskı tedbirleriyle ulaşmak istedi, Moskova ise bu gayeye usta politika ve dolaylı tedbirlerle erişmek istiyor. Ana okulundan itibaren çocuklara rusça öğretilmesi, üniversiteye girmek isteyen Tatar gençlerinin imtihanları rusça vermeye mecbur edilmesi, yeni endüstri merkezlerinde tatarca öğretim yapan okulların açılmaması, rusçayı iyi bilmeyenlerin kendi mesleğinde yükselmemesi; bunların hepsi de, Tatar dilinin rolünü dolaylı olarak engelleme tedbirlerinin misâlidir.

Anadilinde kitap basımı için lâzım olan kâğıt ve paranın verilmemesi de, Tatar kültürü-

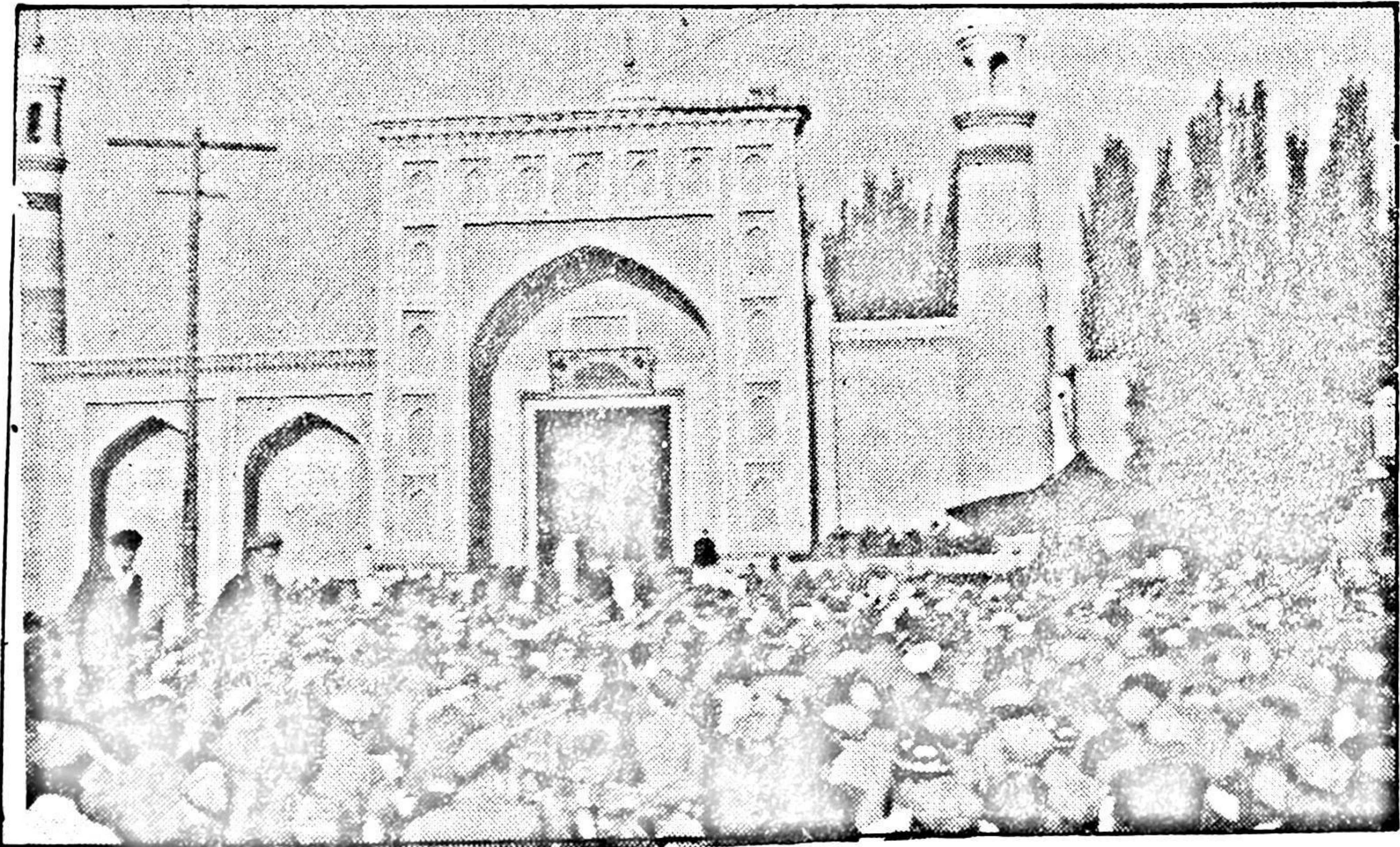
nün gelişmesini engelleyen bir başka idari tedbir olarak göze çarpıyor. 1883 yılında 209 ayrı isimde 1 milyondan fazla tirajda tatarca kitap basılmış idi. O yıllarda, Tatarların nüfusu yaklaşık 2 milyon 300 bin idi. 1981 yılında ise, 6,5 milyon Tatar için toplamı 181 ayrı isimde yalnızca 2 milyon 300 bin tirajda neşriyat basıldı. Bunlar sadece kitap değil, bunlar arasında tatarca broşürler de vardı. Oysa, 1940 yılında 329 ayrı isimde 5 milyon tirajda tatarca kitap ve broşür basılmıştı. Tatarca kitapları az sayıda basma faaliyeti maalesef şimdi de devam ediyor.

Yalnızca şu bir-iki hakikat dahi, Kremlin yönetiminin bilhassa Tatarlara karşı anadilinin rolünü ve Tatar kültürünü baskı altında tutma politikasını göstermeye yeter. Hatta, Çarlık idaresinin bazı devirlerinde Tatarlar kültür alanında şimdikinden daha fazla imkânlarla sahiptiler, bilhassa 1905 ihtilâlinde sonra, Tatarlar bu alanda daha fazla serbestiye sahip idiler desek hata olmaz.

KAYNAKLAR

1. J. Abdullin, *Tatarskaja prosvetitel'skaja Mysl*, Kazan 1976
2. A. Karimullin, *O role Tatarskoj knigi v dukhovnoj Zhizni naroda v XIX veke. (Article). atariya v proshlom i nastojashem*, Kazan 1975.
3. N. Derlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi*, Ankara 1985.
4. I. Gasprinskij, *Russkoe Musulmanstvo* Oxford 1985

5. *Tatary srednogo Povolzhja i priuralja*, Moscow 1967.
6. T. Davletshin, *Sovetskij Tatarstan*, London 1974.
7. A. Bennigsen/M. Broxup, *The Islamic threat to the Soviet State*, London 1983
8. A. Kappeler *Russlands erste Nationalitäten*. Koln 1982.
9. A. B. Taymas *Kazan Türkleri*. Ankara 1966.

Kaşgar'da İdgâh Camiinde Bayram Namazı Komünizme karşı İslâmın zaferi

Çağdaş Türkistan Şiirinde Tarihi Temalar

Çağatay Koçar

Tarihi akışı içinde uzun ömürlü olmak isteyen milletler, nesilleri ortasındaki bağların kuvvetli ve kesintisiz olmasına bilhassa dikkat etmek zorundadırlar. Dün, bugün ve hatta yarın arasındaki kültürel ve târihi münasebetler mutlaka kurulabilmeli. milli hayatın ezelden elbette doğru bir nehir gibi akışı, geçmiş, hâl ve gelecek bağlantısı içinde bir bütünlük arzmelidir. Çünkü, "değerler tarih içinde gelişir." Milli varlığımızı en güzel ve gerçek taraflarıyla tarihin aynasında görebiliriz. (1)

Çağdaş Türkistanlı bazı yazarlar ve şairler bunun idraki içindedirler ve onlara göre, tarih, her yeni hamlenin kaynağı sayılır. Onlar târihi sanat haline getirmek ve onu şiirlerinde sanatkârane yansıtmak suretiyle, milletin mânevî varlığına en büyük hizmetin yapılacağına inanmaktalar. Çünkü, târihi böyle bir anlayış ve kavrayışla yorumlayan Türkistanlı bazı şairler yeni neslin Ruslaşmasını korumaya çalışmaktalar. Böylece çağdaş Türkistanlı bazı şairler şiirleri ile Türkistan'ın geçmiş parlak devirlerini genç kuşaklara hatırlatmaya gayret etmekte. Onlar için böyle hareket etmek târihi bir görev sayılır.

Çağdaş Türkistan edebiyatında târihi konularda romanlar ve şiirler yazmak günümüzde en önemli hususlardan biri sayılır. Türkistanlı şairler, yazarlar Türkistan'ın târihi, büyük devlet adamları, alimleri, önemli târihi ve ictimai olaylarını eserlerinde yansıtarak hakını mânevî his, duygusunu Ruslaştırmaya karşı canlı tutmayı birinci vazife olarak kabul etmekte. Onun için onlar bu konularda sık sık eserler yazmaktalar. Çağdaş Türkistanlı bazı şairlerin pek çok şiirlerinde milli geçmişe hayranlık ve hasret his duygusu ağır basar. Türkistan'ın târihinin parlak devirlerine hayran olan şairler, geçmişe çok sıkı bağlıdırlar. Onların işledikleri konular daha çok târihi ve ictimai karaktere sahiptir. Çağdaş Türkistanlı bazı şairler, bu gerçeği görerek tarihi akışı içinde bütün benlikleri ile geçmişe günümüze taşımağa ve ne kadar târihi değerli şeyler varsa onun ışığında hareket etmeye çalışmaktalar. O şairler geçmiş vuzvillarin insanları ile karışarak, gelecek vuzvillarin insanlarına geçmişten haber götüren bir vasıtacı rolünü oynamaktalar.

Çağdaş Türkistanlı bazı şairlere göre, "icinde yaşanan dünya ve bugüne intikal eden her şey mâziden kaynaklanır. Onlar muhtelif asırlar içinde, bugün ve yarın için bir kıymet ifade eden unsurların, olayların ve başarıların peşindedirler ve onlara hayrandırlar. Her aydın gibi çağdaş Türkistanlı bazı şairler de kendi milletinin geçmiş zamanlarla ilgili oluş, buluş ve yaratışlarıyla alakalı olarak bir takım duygu, düşünce ve hayallere sahiptirler.

Günümüzün Türkistanlı bazı aydınları geçmişe hasret duygularıyla eski şanlı ve güzel günleri eserlerinde tasvirliyerek yeni nesile atalarının va-

tanı korumak için nasıl kahramanlıklar gösterdiğini ilime, medeniyete, kısaca insanlığa nasıl hizmet ettiklerini hatırlatmaya çalışmaktalar. Bu yol ile yeni kuşağın Ruslar karşısında ümitsizliğe düşmesinin önünü almaktalar. Çağdaş Türkistanlı bazı şairler bu his ve duyguları çeşitli şekil ve sembollerle ifade etmeye çalışmaktalar.

Meselâ, Semerkand şehrinin kuruluşunun 2500. yıldönümü münasebetiyle Türkistan'ın Kazak boyunun şairlerinden Sabit Mukan (ov) Semerkand ve onun târihi hakkında, "Semerkand - benzersiz şehir, o kendinin ışık saçan târihi ile değil, belki cihana yetiştirdiği büyük kişi ve âlimleri ile tanılır ve bunun içinde buraya kutsal şehir demek doğru olur" der. (2)

Çağdaş Türkistan Karakalpak boyunun şairlerinden İbrahim Yusup(ov) "Massagetler" destanında kahraman Tomaris'in evlâtları için nasıl üzüldüğünü şöyle ifade eder:

*A, Tomaris, aziz anneciğim,
Eğilmiş başın aşağı,
Evlâdının hasretinden acı çektin
Yürek bağrın kan oldu yanarak.*

Türkistan'ın Özbek boyunun meşhur şairi Mirtemir "Afrasiyab" şiirinde bu târihi şehir hakkında bilgi verir ve atalarının buna ne kadar önem verdiğini şöyle dile getirir:

*Atalarımın gördüğü - saygı değer Afrasiyab,
Nasıl dayanırım o devir - şiddet devir İşkencesine...*

Yine Türkistan'ın Özbek boyunun şairlerinden biri olan Cumanıyaz Cabbar(ov) büyük tıp bilgini Ebu Ali İbn-Sina'nın hayatı ve ilim alemine yaptığı hizmetlerini tasvirlediği "Bin Yaş" şiirinde:

*Çıkıp geliyor köhne tarihin
Bağrından bin yaşlı ulu bir sîma,
Yoluna gül senin gibi büyük tabibin,
-Merhaba!- büyük ceddimiz Sina.*

mısralarıyla Türkistan halkının bağrından ne kadar büyük kişilerin yetiştiğini göstermeye çalışır.

Türkistanlı şairler eserlerinde Türkistan'ın târihi, onun şairleri, edibleri, alimleri, ressamı, mimarları, hükümdarları hakkında bilgi verirler. Bilhassa Türkistan halkının büyük devlet adamı ve alimi Mirza Uluğbek'in astronomi, matematik ve başka sahalardaki hizmetleri ve şu arada Semerkand'da kurduğu rasathane ve târihi eserlerini tasvir eden Türkistan'ın Özbek boyunun şairi Polat Momin

*Tarihini söylesem şimdi,
Uluğbek büyük babam hem
Gökyüzü ilmini doğru
Su gibi içmişlerdi,
Yenilik açmışlar.*

*Sunu da söyleyim önce,
Hazırlamıştılar "gökyüzü cetveli"
Kurdular rasathane
Asyada yegane.*

Uluğbek'in gökyüzü cetvelini hazırladığını ve Asyada ilk rasathane kurduğunu ve yürüttüğü ilmi faaliyetini şiiriyle dile getirir.

Türkistan'ın çağdaş Özbek şairlerinden Çustiy "Babür Dodi" şiirinde, Babür'un canı kadar sevdiği vatanından ayrılmak istemediğini, fakat mecburiyetler karşısında başka bir ülkede devlet kurduğunu şöyle dile getirir:

*Aziz idi diyarım kaş göz vücudum carımdan,
Ayrılmak istemezdim bir nefes hem mekânımdan.*

Türkistan'ın Özbek boyunun şairi Turab Tola "Sevimli Nine" şiirinde Nevaî, Farabî, Nadire, Uluğbek ve bunlara benzer kişilerin edebiyat ve fen sahasında nasıl parlak devirler yarattığını genç nesile anlatmaya şöyle çalışır:

*Nevaî salladı beşiğini,
Farabî kol verdi rüyasında.
Ve açarak Nadire kapısını,
Basmış misâlî rüyasında.
Uluğbek kısmeti yandırdı,
Tarabî uyandırdı öcünü.*

Çağdaş Türkistan Kazak boyunun meşhur şairlerinden Dükenbay Doscan (ov) "Türkistan Hayalleri" şiirinde, Türkistan tarihinin bir soyağacı olduğunu ve halkının vatanını korumak için düşmana karşı ölesiye çarpıştığını şöyle dile getirir:

*Tarihin soyağacı, Türkistan
Fırtınanla el salıyorsun bir uçtan.
Fırtınanla görünüyor atalar
Düşmanlarıyla ölesiye çarpışan.*

Türkistan Özbek boyunun genç şairlerinden Hurşid Davran "Türkistan" adlı şiirinde, Türkistan şehrini hiç görmediğini, onun sınırsız kırlar, yaşlı harman yerlerine sahip olduğunu ve "Divanü Luğatit-Türk"ün akıcı üslûpla yazıldığını aşağıdaki şekilde tasvir eder.

*Bazen onu tasavvur etsem:
Sınırsız kırlar, yaşlı harmanlar,
Kırmızı tuğlak gumbaz üstünde nur,
Uzun uzun kâküllü kızlar.*

*"Divanü luğatit-Türk'te öter bülbül,
Tatlı şarkıları söyler bülbül.
Kırlangıç dolaşır, kırmızı dolu tulum
Fısıldar: özlemi patika yollara yay!*

Türkistan Türkmen boyunun şairlerinden Gazak Gılıç (ov) Türk halk destanlarındaki Köroğlu, Rüstem Zal gibi kahramanların düşmana karşı nasıl çarpıştığını ifade ederek, geçmişinin böyle kahramanlıklar ile dolu olduğunu yeni yetişen kuşağa öğlemlerle anlatmaya çalışır:

*Köroğlu bey gibi düşmanını vuran
Rüstem Zal olarak ateşler savuran,
Keymir kör gibi vatan için göğüs geren,
Döletyar eğitilmiş yiğitlerin vardır.*

Doğu Türkistanlı şair Rozi Kadiri "Selâm, Semerkand" şiirinde Semerkand târihi ile bağlı efsaneleri dile getirir ve şair kahramanının atasının Semerkand'ı görmek arzusunda olduğunu, fakat bu-

na erişemediğini hasretle ifade eder.

*Sağ kolum göğsümde, selâm, Semerkand,
Sana bu hürmetim atamdan miras.*

Türkistan Kazak boyunun meşhur şairi Sırbay Mävlen(ov) "Bulunan Şehir" isimli şiirinde târihi bir şehrin yerin altına çöktüğünü ve bin yıl sonra bulunduğunu, burada insanların göz yaşının, hüznü şarkılarının ve ecdadlarının geçmişteki duygu, düşüncelerinin yatmakta olduğunu şöyle tasvirler:

*Burada insanların göz yaşları da yatmakta,
Burada zamanın hüznü şarkısı da yatmakta
Basmaya da acır gibi hâlim var,
Ecdadın geçmişteki düşünce-dileklerini.*

Türkistan Özbek boyunun son zamanlarda yetiştirildiği en büyük şairlerinden biri Erkin Vahid(ov) dir. O "Özbeğim" kasidesinde târihinin bin asırlara kadar dayandığını, Türkistan'dan Berunî, Harezmi, Farabî, Uluğbek, Alişer Nevaî, Babür gibi büyük insanların yetiştiğini, fakat daima düşman gözünün Türkistan üstünde olduğunu ifade eder.

*Tarihindir bin asırlar
İçinde saklı, Özbeğim,
Sana denktir Pamir ile
Aksaç Tiyanşan Özbeğim.*

*Söylesin Afrasiyab
Söylesin Orhun yazıtı,
Köhne tarih dizisinde
Bir tane mercan Özbeğim. (3)*

Biz burada çağdaş Türkistanlı şairlerden bazılarının târihi temalarda yazdığı şiirlerinden, yalnız bir kaç örnek verdik, aslında bugün Türkistan'da târihi temalarda yüzlerce şiir yazılmakta. Tebliğin devamında târihi temalarda yazılan şiirlerden örnekler verilmekte. Elimizdeki imkânlar nisbetinde gelecekte Çağdaş Türkistan Şiirinde Târihi Temalar antolojisini hazırlamak için çalışmaktayız.

(1) Mustafa Özbacı, Yahya Kemâl ve Zaman Karşısında Duygulanı, Türk Kültürü, Ankara, Sayfa-407, sayı-266, yıl-1985.

(2) Narmurad Narzulla (yev), Kardeşler Nazmında Yangragan Nava, Şark Yılduzu, Taşkent, 1971, sayfa-183-184, sayı-7.

(3) Bu şiir Sovyetler Birliğinde, bilhassa Türkistan'da büyük yankılar uyandırdı, bilhassa şarkı halinde bestelenmesi bir takıff olaylara sebep oldu. Hâlâ bu şarkının açıktan açık söylenmesi yasak, buna rağmen halk arasında söylenmekte. (Şark Yılduzu, sayfa-164, sayı-4, 1974 Taşkent)

İBRAHİM YUSUF (OV)

TOMRIS

MASSAGETLER DESTANI (1)

*A. Tomaris, (2) aziz anacan,
Egilibdi (3) başginang kuyı. (4)
Farzandıngrung (5) hacnda (6) nalan
Yürek bağrıng kan boldı kuyıb.
Tilla (7) ciğang (8) eqma, malika,
Sırng (9) berib koymagıl (10) naçar. (11)
Kimni yengsa (12) külfat, (13) tahlika,
Massagetlar yaktırmas (14) zinhar. (15)
Hayhat, (16) umid ating (17) egasız
Va egarsız (18) kaytdı. (19) Na çara!
Namusını yuva (20) aldı tez
Öz kanı-la bala (21) beçara.
Başu kotar! (22) Erkaklarga ham
Gabb kelgan Kuçıngrı körsat!
Şer (23) kalbını yülib (24) yegan dam (25)*

Tuğyan (26) urgan (27) öçingru (28) körsat!
 Kattal (29) yavning (30) baş süyagiden (31)
 Kasa yasab (32) kımız içgan mard;
 Sen emasmı, (33) keyin (34) yavudan.
 Kasas (35) alb, maydan kaçgan (36) mard!
 Kiyik (37) şahh (38) ay orağıda. (39)
 Seni körüb kimlar kuymagan, (40)
 Oğuz suvu (41) tik kurguğıda (42)
 Kuçingga kim mehr (43) koymagan!
 Zar (44) savkulng (45) kiygıl, (46) malika,
 Sıng berma bir nafas zinhar.
 Kimni yengsa külfat, tahlika,
 Massagetlar yaktırmaz zinhar.

TOMARİS

MASSAGETLER DESTANI

A, Tomaris, aziz anneciğim,
 Eğilmiş başın aşağı.
 Evlâdının hasretinden acı çektin
 Yürek bağın kan oldu yanarak.
 Altın taçını eğme, melike,
 Sırnı verip yanma çaresiz.
 Kimi yense külfet, tehlike,
 Massagetler hoşlanmaz asla.
 Heyhat, ümit atan sahipsiz
 Ve eyersiz döndü. Ne çare!
 Namusunu temizledi tez
 Öz kan-ile çocuk biçare
 Baş kaldır! Erkeklerle hem
 Galip gelen gücünü gösteri!
 Arslan kalbini yolarak yiyen zaman
 Çoşkun vuran öcünü göster!
 Kâse yapıp kımız içen mert!
 Sen değilmi, sonra düşmanından
 Öç alp, meydan geçen mert!
 Geyik boynuzlu ay ışığında
 Seni görüp kimler kıskanmıyan,
 Oğuz suyu dik kenarında
 Gücüne kim saygı duymayan!
 Altın işlemeli elbiseni giy, melike,
 Sırnı verme bir nefes asla.
 Kimi yense külfet, tehlike,
 Massagetler hoşlanmaz asla.

(1) Massagetler. Bundan 2500 yıl önce Ceyhun ve Seyhun ırmakları ortasında yaşayan kabilelerdir. Massagetlerin İran hükümdarlarının yaptığı hücumlarına karşı kahramanca savaşıklarını büyük tarihçi Herodot ve ondan sonra yaşayan tarihçiler de yazmaktalar.

(2) Tomaris: Massagetlerin kahraman kadın hükümdarı. Tomaris İran hükümdarının memleketini istilâ etmesine karşı yaptığı savaşlarda gösterdiği kahramanlıkları ile tanılır.

(3) Eğilibdi; Eğilmiş. (4) Başınanğı kuvi; Başın aşağı. (5) Farzandıngıng; Evlâdının. (6) Haerida; Hasretinde, özleminde. (7) Tilla; Altın. (8) Cığang; Başa giyilen seylere dikilen pahalı sus eşyası. taç. (9) Sıng; Sırın. (10) Koy-mağal; Koyma. (11) Nacar; Çaresiz, zor vaziyette. (12) Yengsa; Yenersiz. (13) Külfat; Zor, zahmet. (14) Yaktırmaz; Hoşlanmaz. (15) Zinhar; Asla, mutlak. (16) Hayhat; Heyhat. (17) Atıng; Atın. (18) Egarsız; Eversiz. (19) Kayt-ı; Döndü. (20) Yuva; Yıkıyarak. (21) Bala; Çocuk. (22) Kotar; Kaldır. (23) Ser; Arslan. (24) Yulib; yolmak. (25) Damau; zaman. (26) Tuğyan; Çoşkun. (27) Urgan; Döven. (28) Öçingru; Öcünü. (29) Kattal; Hunhar, vahşi, katil. (30) Yavning; Düşmanın. (31) Süyagidan; Kemiginde. (32) Yasab; Yaparak. (33) Emasmı; Değilmi. (34) Keyin; Sonra. (35) Kasas; Öç almak. (36) Keçgan; geçmiş, geçen. (37) Kiyik; Geyik. (38) Şahh; Boynuzlu. (39) Ay orağıda; Ay ışığında. (40) Kuymagan; Yıkmıyan, kıskanmıyan. (41) Ceyhun ırmagının aşağı kollarından biri. (42) Tik kurguğıda; Dik kenarında. (43) Mehr; Muhabbet, Şefkat, sevgi. (44) Zar; Altın gibi kıymetli seylere, altın işlemeli sus giyimini. (45) Savkulng; Altın işlemeli elbise, copken, zordamlık.

"Sark Yulduzi", sayfa 109-110, sayı-6, 1971, Tashkent

MİRTEMİR

AFRASİYAB (1)

Yassı-yassı (2) donglardan (3) otoman (4) hayal
 çulğab, (5)
 Otaman ağır-ağır babalar (6) zamanuga.

Har adm ezgu (7) kitub, nakas (8) ketmagay (9)
 bulğah, (10)
 Tutiyadek (11) tuprak bu, can bolayn canuga.
 Uyğun, (12) alp babalarım, baş kotar (13)
 vayranadan.
 Ağır ve badbaht (14) davrda köksingiz (15)
 baub kulkan,
 Bala (16) ustiga bala yağlıb zamanadan,
 Burdaşı (17) tağ bolsa ham ne kuşana (18)
 tos-talkan... (19)
 Kuşana ham, külbu (20) ham yağınlarda
 cingirtab, (21)
 Sanât ham, sanâtkar ham tüşar kul bazarıga.
 Babalarım körganu-tabarruk (22) Afrasiyab,
 Kunday (23) çidayman (24) u davr-şaddad (25)
 davr azanga... (26)
 Yassı-yassı donglardan otsam, meni oy (27)
 çulğar, (28)
 Yalpak (29) gışt, (30) sınk (31) sapal, (32)
 şu kuvur, (33) şunakş, surat, (34)
 Kaldık devardan baksang, ahsların (35) köz
 ilğar, (36)
 Nahatki (37) Kutaybaga (38) badaviylik zarurat?
 Nahatki Çingiz uçun fakat buzmak bermiş zavk.
 Mûcizakar usta ham, çolük ham kök bağlık.
 Aksak babam boğulga takkunça (39)
 lânatıy tavk, (40)
 Bütün bir yurt, çong (41) ölka kün körmüş dili
 (42) dağlık. (43)
 Yönilgan (44) taş parçası, yönilgan taş parçası,
 Mıs (45) barkaşning (46) nakşıda, çizmasıda (47)
 afsana.
 Afsana okır menga vayranada bahçası (48)
 Dilga salaman, (49) tacang, (50) sınmasaydı (51)
 sarhana... (52)
 Aksak arslan oyda oşa (53) tac-taht gavgası.
 Moğul-ahnıman oç, Ak Orda-yu (54) Kök
 Orda, (55)
 Samaviy boyaklarda (56) Samarkand, Buhârası;
 Tohtamuş va Edigay, (57) köp otmas, bolur
 burda. (58)
 Uluğbek baba, uyğan, suyuk (59)
 Samarkand-da şu:
 Davrangı (60) has körk (61) berur kün sayın
 (62) yangı davran.
 Suyuk şahning davrımga yüz katla suyuk,
 ezgu,
 Egas-özing bilgan oşa zahmatkaş insan
 Oşa zahmatkaş insan-uluğ, devkar, (63)
 cuvanmard, (64)
 Samarkand-royi zamin körkü bolğay, şubha yok.
 Şavkatiga yukmaydı bundan keyin asla
 gard, (65)
 Tinç uhang, alp babalar, könglingiz ham
 bolsın tok,
 Tinç uhla, çopan-çobk, (66) baba dehqan, (67)
 hünarmand. (68)
 Tinç uhla, nakkaş, ressam, temirçi ve
 çilangar, (69)
 Çinakam (70) yer yüzining körkü bolur
 Samarkand,
 Tinç uhla, kadim dünya, şahid sardar (71)
 ve askar!
 Tinç uhla, alp babalar, babalar tuprağıda,
 Samarkand-mehnatçıning gavharday (72)
 karağıda!... (73)

AFRASİYAB

Yassı-yassı tepelerden geçirim hayal kurarak,
Geçerim ağır-ağır atalar zamanına.
Her adım kıymetli kitab, insafsızlığı bulaştırmadan,
Göz nuru gibi bu toprak, can olayım canına.
Uyan, alp atalarım, baş kaldır harabeden.
Ağır ve bahtsız devirde göksünüz oldu kalkan,
Belâ üstüne belâ yağdığı zamandan,
Sabır dağ olsa hem ne güzel yerler yerle bir...
Güzel yerler hem, külübe hem yangınlarda yok oldu.
Sânat hem, sânatkâr hem düşer esir pazarına.
Atalarım gördüğü-saygı değer Afrasiyab,
Nasıl dayanırım o devir-şiddet devir işkencesine...
Yassı-yassı tepelerden geçsem, beni hayal sarar,
Yayvan tuğla, kırık çanak, şu boru, şu nakş, resim,
Tarihî duvardan baksan, uzaklara göz önünde,
Hayret Kuteybe'ye bedevîlik zaruretmi?
Hayret Cengiz için fakat yakıp-yıkarak vermiş zevk,
Mücevher usta hem, küçük çoban hem kolu bağ.
Aksak atam Moğula taktı lânet fermanını,
Bütün bir yurt, büyük ülke gün görmüş gönlü yanık.
Yöneltilmiş taş parçası, yöneltilmiş taş parçası,
Bakır tepsinin nakşında, çizmesinde efsane.
Efsane okur bana harabede hepsi-
Gönlüme atarım, kızarak, kırılmasaydı nargile çanağı...
Aksak arslan hayalinde o tac-taht kavğası.
Moğul-abnmayan oç, Ak Orda Yeşil Orda,
Semâvî renklerde Semerkant, Buhara'sı;
Tohtamış ve Edigay, Çok geçmeden, parçalanır.
Uluğbek ata, uyan, seyrek Semerkant'ta şu:
Devire has güzellik verir günden güne yeni devir.
Seyrek şehrin devrime yüz defa seyrek güzel,
Sahibi-kendin bildiğin o cefakâr insan
O cefakâr emekçi insan-ulu, yorulmuyan, mert,
Semerkant-yer yüzünün körkamıdır, şübhe yok.
Şefkatine bulaşmaz bundan sonra asla ıvz,
Rahat uyuyun, alp atalar, gönlünüz hem olsun tok,
Rahat uyu, çoban-küçük çoban, ata çiftçi, sânatkar,
Rahat uyu, nakka, ressam, demirci ve çilingir,
Hakikaten yer yüzünün körkamıdır olur Semerkant,
Rahat uyu, kadim dünya, şehit başkomutan ve asker!
Rahat uyu, alp atalar, atalar toprağında,
Semerkant-cefakârın elmas gibi gözbebeğinde!..

"Şark. Yıldızı", sayfa-7-8, sayı-1, 1968, Taşkent.

(1) Afrasiyab; Türk boyları arasında efsanevi meşhur bir Türk karı. Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hacib'in verdiği bilgilere göre, Afrasiyab Türk hakandır. Alp Ertunga adı ile meşhur olmuştur. Firdevsi'nin "Şahname" sinde Afrasiyab Turanlı kahraman ve kumandandır. O İran hükümdarları ile savaşmıştır. Şürde bahsi geçen Afrasiyab, Semerkant'ın yakınındaki eski şehir harabeleri. XIII. yüzyılda Cengiz Han hücumu neticesinde harabecevrilen yerlerdir. Afrasiyab harabeleri bugün geniş bir araziye yayılmış halde.

(2) Yassı-yassı; Yassı. (3) Dong; Tümelek, küçük tepelik. (4) Otoman; Geçerim. (5) Çulğab; kurarak, dalarak. (6) Babalar; Atalar, ecdadlar. (7) Ezgü; Hayırlı, iyi, kıymetli, değerli. (8) Nakas; Vicdansız, insafsız, cimri, hasis. (9) Ketmagay; Gitmeden. (10) Bulğab; Bulaştırmak, kirletmek. (11) Tutivadek; Göz nuru gibi, çok kıymetli. (12) Uyğan; Uyan. (13) Kotar; Kaldır. (14) Badbaht; Talihsiz, bahtsız. (15) Köksingiz; Göksünüz. (16) Bala; Bela, afet, feleket. (17) Bardaşı; Sabır, metanet. (18) Kaşana; Gösterişli güzel bina. (19) Tos-talkan; Dağınık, yerle bir olmuş. (20) Külba; Külübe. (21) Cingirtab; Yanarak kül haline gelmek (22) Tabarrük; Büyük hürmete layık kişi. (23) Kandı; Nasil. (24) Çidayman; Dayanırım. (25) Şaddad; Şefkatsiz, zalim. (26) Azanga; Maddî ve mânevî işkence. (27) Oy; Düşünce. (28) Çulğar; Sarar, düşündürür. (29) Yalpak; Yayvan. (30) Gışt; Tuğla. (31) Sınık; Kırık. (32) Sıpal; Çanak, cömlek. (33) Kuvur; Boru. (34) Surat; Resim. (35) Alısları; Uzakları. (36) İlğar; Ön kısım, öncü, ordunun öncü kısmı. (37) Nahatki; Hayretki. (38) Kuteybe; Türkistanı işgal eden Arap kumandanı. (39) Takkunca; Taktığı. (40) Tavk; Ceza fermanı. (41) Çong; Büyük. (42) Dili; Gönlü. (43) Yöneltilmiş taş parçası. (44) Yönülgan; Yöneltilmiş. (45) Mis; Bakır. (46) Tarkas; Tepsisi. (47) Çizmesida; Çizmek. (48) Barçası; Bütünü, hepsi. (49) Salıman; Atarım. (50) Tacang; Sinirlenen, kızan. (51) Sınmasaydı; Kırılmasaydı. (52) Sarlıana; Margilenin tömbeki koyulan kısmı olan çanak. (53) Oşa; O. (54) Ak Orda; Türk ve Moğul boylarında askerî ve sivil teşkilat. Orta çağda hükümdarların garargahı veya başkenti. (55) Yukarıda yazılanlara göre, aynı şeyler. (56) Boyaklarda; renklerde. (57) Edigay; Tarihî destan kahramanlarından bir kişi. (58) Burda; Küçük parça. (59) Suyuk; sıvı, seyrek. (60) Davranga; Devirler, zamanlar. (61) Körk; görkemli, güzellik. (62) Kün

Sayın; günden güne. (63) Devkar; Yorulma bilmiyen kişi, Cefakâr kişi. (64) Civanmard; Mert, kahraman, yiğit kişi. (65) Gard; Toz, toprak. (66) Çolik; Küçük çoban. (67) Delikan; Çiftçi. (68) Hunarmard; Sânatkar kişi. (69) Çilangar; Metal ve bakır işlerini yapan kişi. (70) Çinakam; Hakikaton, gerçekten. (71) Sardar; Baş kumandan. (72) Gavharday; Elmas gibi, kıymetli şey gibi. (73) Karağida; Gözbebeğinde.

CUMANİYAZ CABBAR (OV)
MING YAŞ

Çıkıb kelayatır köhne tarihning
Bağndan ming yaşlık uluğ bir siyma.
Yolgı gül sendek büyük tabibning,
Merhabal-vallamat (1) cadâmuz sina,
Afsana kışlaklik addiy Hüsayn,
Zarafşan suvnu içgan bir farzand, (2)
Zaman otgan sayin, (3) asr otgan sayin
Bunça (4) kadr tapmuş, (5) bunça arcimand!(5-a)
Ne bahtdâr, bir dartga bolmakkk malham,
Birav müşkülige bahş etmek hacat?
Dünyaviy fon'arnu özda (6) etib cam,
Kamusiy bir akl saçd hararat.
Ana tuprağımız, kadim-kadimdan
İncu tafakkurca kutluğ aşıyan,
Çeksiz (7) idrakingdan, teran (8) kalbingdan
"Aş-şifa", "Al-kanun" emasmu nişan?
Zulmat ağuşida (9) bar edi yağdu, (10)
Ökinç (11) sasıngda (12) yalkın (13) bir his,
Sina namı bilan davruğ (14) saldı-ku
Buhara farzand ul Şayhürrais.
Unga tâzam (15) kulç Mikelancelo,
Dante hürmat bilan saldı kitabga.
Kalbiga sen berib tabarrük (16) cila, (17)
Şarafın kötarding (18) bugün aftarba. (19)
Beşigin tebratib, (20) alla (20-a) aytgan
dam, (21)
Sitara ismli mâsuma ayal, (22)
Bağnda kandayin (23) yarkın (24) bir alam
Tamşanib (25) yatganun etganmu hayal?
Katrada-asmanu, zarrada- (26) dünya-
Kim bu hakikatga bermak, bolsa tan, (27)
Sina sabağdan (28) dars alsın, zera
Unda mücassamdır bar insanıy fan.

Köp hikmatlar körmüş bu köhna zamin,
Otmış köp cahangir, zabit (29) kılıçbaz.
Tarih sürüb (30) ketdi ular kadamın,
İnsaniy kamalda (31) bolalmay mümtaz.

Biz, ezgü (32) işlarga varis bir avlad,
Bugüngi yüksakdan bakarak mamnun,
Zamandaş Sinarı dildan (33) etib yad,
Şanlarga burkaymız (34) barhayat namun.

"Şark Yildızı", sayfa-78-79, sayı-1, 1980 Taşkent

(1) Vallamat; Velinimet, danışman, alim, reis. (2) Farzand; Evlat. (3) Sayın; Vakit bildiren sözler ile kullanılır ve iş, hareketi kuvvetlendiren ifade. (4) Bunca; Bu kadar. (5) Tapmış; Bulmuş. (5-a) Arcimand; Aziz, kadirli, kıymetli. (6) Özda; Özleştirmek. (7) Çeksiz Sınırsız. (8) Teran; Çok derin, sınırsız derin. (9) Ağuşida; Kucakında, kucuga almak. (10) Yağdu; Işık, nur. (11) Ökinç; İstenniyyen bir olay yüzünden üzülmek, efsusaki, yazıkki. (12) Sasıngda; Sesinde. (13) Yalkın; Yanan şeyden çıkan alev. (14) Davruğ; Şöhret, şan, meşhür. (15) Tâzam; Hürmet. (16) Tabarrük; Ulu, hürmete layık kişi, kıymetli. (17) Cila; Önem vermek, parlak. (18) Kötarding; Yükseltin, yüceltin. (19) Aftarba; Güneşe. (20) Tebratib; Sağlayıp. (20-a) Alla; Ninni. (21) Dam; vakit, zaman. (22) Alay; Kadın, kız. (23) Kandayin; Nasil. (24) Yarkın; Işıklı, nurlu, aydınlık. (25) Tamşanib; Bir şey yiyen, çiğner gibi ağzını açmadan dudaklarını oynatmak. (26) Zarrada; Cisimlerin çok küçük kısmı, parçası. (27) İnanmak, güvenmek. (28) Sabağdan; Bir şeyden ders almak, bir hadiseden ders almak, örnek almak. (29) Zabit; Subay. (30) Sürüb; Devam ederek. (31) Kamalda; Her hususta mükemmel, güzel. (32) Ezgü; Güzel. (33) Dildan; Kalbtan, gönülden. (34) Burkaymız; Sarıp almak, örtmek, çevrelemek.

BİN YAŞ

Çıkış geliyor köhne tarihin
Bağrıdan bin yaşlı ulu bir sîma.
Yoluna gül senin gibi büyük tabibin,
-Merhabal- büyük ceddimiz Sina.

Afşana köylü mütevazi Hüseyin,
Zerafşan suyunu içen bir evlât,
Zaman geçtikçe, asır geçtikçe
Bu kadar değer bulmuş, bu kadar kıymetli!

Ne bahtır, bir derde melhem olmak,
Birisi müşkülüne bahş etmek ne hacet?
Dünyavî ilimleri özleştirerek topladı,
Kamusu bir akıl yaydı hararet.

Ana toprağımız, kadim-kadimden
İnci düşünceye kutlu aşıyan,
Sınırsız idrağından, derin kalbinden
"Aş-Şifa", "Al-kanun" delil değilmi?

Zulum kucağında var idi ışık,
Yazıkki sesinde alevli bir his,
Sina ismi ile şöhret kazandı
Buhara evlâdı o Şeyhülreis.

Ona eğildi Mikelancelo,
Dante hürmet ile yazdı kitabına.
Kalbine parlak önem vererek,
Şerefini yüceltin bugün güneşe.

Beşiğini sallayıp, ninni söylediği vakit,
Sitara isimli mâsum kadın,
Bağrında nasıl aydın bir alem
Gevelenib yattığın ettiğin hayalimi?

Katrada-gökyüzü, zerrede-dünya-
Kim bu hakikete hak verirse,
Sina örneğinden ders alsın, zira
Onda mücessemdir insanî ilim var.

Çok hikmetler görmüş bu köhne zemin,
Geçmiş çok cihangir, subay, kılıçbaz.
Devir sürerek gitti onlar adımlayarak,
İnsanî mükemmellikte mümtaz 'olamuyarak.

Biz, faydah işlere varis bir evlât,
Bugünkü yüksekte bakarak memnun,
Çağdaş Sina'yı gönülden hatırlayarak,
Şanlara saranz berhayat ismini.

ARTRONOM MÜNACCİM SÖZİN BARÇA TİNGLER CİM

Polat Momin

Yılduzları men köpdan
Örgandım teleskopdan.
Tunda baksam asmanga,
Ohşar acib (1) bostanga.
Kök - sırık ve mânadar,
Öz köçası, bağı bar.
Baksam tartar (2) özga.
Hayalimde - çamamda (3)
Sayr etaman çamanda (4)
Yılduzlar gül körsatar,
Kelgin deb yol körsatar.

Yetti ağayrı batır (5)
Bizlarnı kutayatr.(6)
Bâzıda kametalar,
Bâzıda raketalar
Nurday uçub otşar,
Kaygadır barb tüşar.
Gah kökka karab turub,
Kalsam - çı hayal sürüb,
Otar Uluğbek babam:
"İşimni ettir devam"

Deganday bolar edi.
Tarihin aytsam endi,
Uluğbek babamlar ham
Asman ilmin rasayam(7)
Suv kubb içgandılar,
Yangilik açgandılar,
Şunu ham aytay avval,
Tüzganlar "asman cadval".
Kurdılar rasadhana
Asiyada yagana.
Kayıl kalgan keng alam,
U bardır hazırda ham.
Ustad babam Uluğbek,
Uluğlardan uluğdek,
Faruzmang kökida,
Tarihimiz körkida (8)
Yılduz bobı kalganlar,
Yüksakdan cay alganlar.
Hullası, asman farı
Kızıktırar (9) hammanı,
Har bir yılduz-bir aftab,(10)
Örgarış uçun kitab.

"Sarı Yılduz", sayfa-87, sayı-6, 1977, Taşkent.

(1) Acib: Acayım. (2) Tartar: Çeker. (3) Çamamda: Tahminimde. (4) Çamanda: Gul bahçesinde. (5) Yetti ağayrı batır: Samanyolu yıldız kumesi. (6) Kutayatr: Beklemekte. (7) Rasayam: Doğru-ki. (8) Körkida: Güzelliğini. (9) Kızıktırar: Meraklandırır. (10) Aftab: Güneş.

ASTRONOM—MÜNECCİM SÖZÜNÜ HERKES DİNLER SESSİZ

Yıldızları ben çoktan
Öğrendim teleskoptan.
Gece baksam gök yüzüne,
Benzer acayip bostana.
Gök - sırık ve mânah,
Öz sokağı, bağı var.
Yıldızların gözüne,
Baksam çeker kendine.
Hayalimde - tahminimde
Seyrederim gül bahçesinde.
Yıldızlar gül gösterir.
Gel diyerek yol gösterir.
Yedi kardeş kahraman
Bizleri beklemekte.
Bazen kuyruklu yıldızlar,
Bazen raketler.
Işık gibi uçarak geçer,
Nereye gidip düşer.
Bazen gök yüzüne bakarak,
Kalsam eğer hayal kurarak,
Geçer Uluğbek büyük babam:
"İşimi devam ettir"
Der gibi olurdu.
Tarihini söylesem şimdi,
Uluğbek büyük babamlar
hem
Gökyüzü ilmini doğru
Su gibi içmişlerdi,
Yenilik açmıştılar.
Şunu da söyleyim önce,
Hazırlamıştılar "gökyüzü
cetvel".
Kurdular rasathane
Asiyada yegane.
Değer vermişti bütün alem,

O vardır şimdi hem
 Üstad büyük babam Ulugbek,
 Ululardan ulu gibi,
 İlmimizin göğünde,
 Tarihimizin altın sayfasında
 Yıldız olarak kıldılar,
 Yüksekten yer aldılar.
 Hulasa, gökyüzü ilmi
 Meraklandı herkesi,
 Her bir yıldız - bir güneş,
 Öğrenmek için kitap.

Custiy

DEDİ BABÜR

Aziz erdi diyarım kaşu közü cismu carımdan,
 Cudalik (1) istamasdım bir nefas ham bu
 makarımdan.
 Falak kaçravlik (2) etdi-yu zaman gavğası
 birlaşdı,
 Tutub postamı (3) acratmakçı (4) boldı
 ustaharımdan (5).
 Tuğuşganlar (6) talaşib (7), tacu taht
 beganalik (8) kıldı,
 Garaz ahl ayırdı yaru dostu mehribarımdan.
 Közüm yaşlanmasın neçün (9), kaçan (10)
 közüm açalğaydım,(11)
 Cahanga ne üçün (12) keldim, etmakrı
 bilgandı,
 Habarsız erdi cahillar vale (13) sırn
 ninarımdan.
 Menga bir naça sadık navkarım (14)
 kıldı canbazlık, (15)
 Ular otgan edilar neça marta (16)
 imtihamımdan.
 Kılıç, kalkan - dedi sarkarda, (17) aşarım (18)
 dedi şair,
 Habar bergay (19) etib kelgusiga namı
 nişarımdan (20)
 Muhabbat Kabuk bağna tartdı, (21)
 şahı ışk öldüm,
 Yetardı nama ğaha (22) sevgilim, şirin
 zabanımdan. (23)
 Ayağ yetgança ketdim, açdı keng (24)
 köksarı Hindistan,
 Şah erdimu falak titrar edi ahu fiğarımdan.
 Çıdalmasdan (25) rakıblar zahn katıl berdilar
 ahr,
 Meni acratmak istab bir yola canı
 caharımdan.
 Dedi Babür, yaningda yering,ey Çustiy,
 mudam şükr et,
 Tapalsam yar agar men çıkmaz erdim
 Andicanımdan.

"Soyat Özbekistanı Sanatı", sayfa-5,sayı-4,1983, Taşkent.

1-Cudalik: Aynlık. 2-Kaçravlik; Ters, doğru iş yapmayan, eğri yürüten.
 3-Post: Teri. 4-Acratmak; Ayırmak. 5-Ustiharımdan; Kemiğimden.
 6-Tuğuşganlar; Akrabalar. 7-Talaşib; Tartışmak, bir şeyi zorla başkasın-
 dan almak. 8-Beganalik; Yabancılik. 9-Neçün; Niçin. 10-Kaçan; Ne zaman.
 11-Açalğaydım; Açacaktım. 12-Üçün; İçin. 13-Vale; Ekseni etrafında dön-
 mek. 14-Navkarım; Askerim. 15-Canbazlık; Gönüllülük. 16-Marta; Defa.
 17-Sarkarda; Gönüllü asker başı.

18-Aşarım; Şiir, şairler, beytler. 19-Bergay; Verib. 20-Nişarımdan; Belirli
 işaretimden. 21-Tartdı; Çekti. 22-Ğaha; Bazı, bazen. 23-Zabanımdan; Tatlı
 dilimden. 24-Keng; Geniş. 25-Çıdalmasdan; Dayanamıyarak, çekemezlik.

BABÜR DEDİ

Aziz idi diyarım kaş göz vücüdüm carımdan,
 Ayrılmak istemezdim bir nefes hem bu mekanımdan.
 Felek işleri ters yürüttü zaman kavgası birleşti,
 Tutub derimi ayırmak istedi kemiğimden.
 Akrabalar kendi aralarında tartışarak, tac tahttan
 uzak kaldı,
 Garazlı ahali ayırdı yar dost mehribarımdan.
 Gözüm yaşlanmasın neden, ne zaman gözü açacaktım,
 Duman girdi ne çare, çıktı bu dua hanadanımdan.
 Cihana ne için geldim, neler yapmayı bilmişim.
 Habersiz idi cahiller düşünce sırnımdan.
 Bana bir kaç sadık askerim gönülden hizmet etti,
 Onlar bir kaç defa imtihandan geçmiş idiler.
 Kılıç, kalkan - dedi asker başı şirrim - dedi şair,
 Haber vereyim yetib gelmesine ismim işaretimden
 Muhabbet Kabul'ı bağna çekti, şahı aşk öldüm,
 Bazen yeter idi tatlı dilli sevgilimin adından.
 Ayak yettiği yere kadar gittim, geniş göksünü
 Hindistan açtı,
 Şah oldum falak titrer idi ahu fiğarımdan.
 Dayanamadan rakıpler zehir verdiler sonunda,
 Beni canı ciharımdan ayırmak için yola çıktılar.
 Babür dedi, ey Çustiy yarında yarın var madem
 şükret,
 Eğer ben yarı bulsam idi çıkmazdım Andican'ımdan.

SUYUK MAMA CİLVA BİLAN AVAZ

TURAB TOLA

Ertaklar (1) avradı (2) yadıru,
 Oyga (3) otardı Barçanay.
 Minganda Goroglu atım,
 Egarda (4) kördü u karçığay! (5)
 Layhru sevmadı,
 Zühraga -
 Alpamuş (6) kılıçın istadı.
 At koyub Şirindek danaga (7)
 Zehruru kistadı, (8) kistadı!
 Lütfiym (9) okıdı u erta, (10)
 Bedilnu (11) angladı bekıdır. (12)
 Fuzuliy uyğandı (13) angıda, (14)
 Angladı-angladı nekıdır. (15)
 Navaiy tebratdı (16) beşigin,
 Farabiy kol berdı tüşida. (17)
 Va açub Nadıra (18) eşigin,
 Basganmuş misak toşga. (19)
 Uluğbek kısmatı kuydırdı,
 Tarabiy (20) uyğatdı oçrı.

*Toralar (21) canından toydardı,
Rutubat (22) yandırb içini.*

"Şark Yıldızı", sayfa-109, 110, sayı-3, 1976, Taşkent.

Türkistan Hayalleri

*Tarihin soyağacı, Türkistan -
Fırtınanla el salıyorsun bir uçtan.
Fırtınanla görünüyor atalar
Düşmanlarıyla ölesiye çarpışan.*

*Görünüyor güneşin yandırdığı çitçi
Dondurucu acımasız bir kıştan.
Görünüyor özlemin izleri
Yanık göğüs derisindeki kınışıklıktan.*

*Görünüyor efsanevi yiğitlerin
Mızrakları tan perdesini yırtan.
Fırtınanla el salıyorsun bir uçtan.
Zamanın soyağacı, Türkistan.*

"Türkistan Sesi" Sayı-3, 1984, München-Batı Almanya.
Culdiz" sayfa-38, sayı-11, 1963, Alma-Ata.

HURŞİT DAVRAN

TÜRKİSTAN (1)

*Bu şaharın körmaganman hec,
Brak (2) daim dilimni (3) çarlar. (4)
Bu çarlavlar (5) içida natinç, (6)
Kadim-kadim bitiklar (7) parlar.*

*Bazan kulgum umı tasavvur:
Çeksız dala, (8) kanı angızlar, (9)
Kızıl gıştk (10) gumbaz uzra nur, (11)
Uzun-uzun kakılı kızlar.*

*Bir gün albat yetib barurman
Va hayratdan yaşlanur bu köz.
"Salam!"-deya şırlar (12) birdan
Yol çetida (13) ösgan (14) bötaköz. (15)*

*Va tangatar (16) çağda niem
Uygataç otlar şırlab,
"Devanul luğatit-türk"ning
Sözların asta şırlab.*

"Devanul luğatit-türk" da barglar (17)

*Kökşan (19) yapraklarda yangraydı (20) bahar.
Tumanlar (21) salcıydı (22) mish ak uyur,
Barçan (23) bulutlaru otlaklar bedar. (24)*

"Devanul luğatit-türk" da sayrar (25)

*Tatlıg koşkları (27) aytar sandulaç. (28)
Kargılaç (29) aylanur, kırmız tola meş (30)
Şırlar;-Sağınçrı (31) sokmaklarga (32) saç! (33)*

"Devanul luğatit-türk" da akarar (34) tunlar, (35)
Yabkınlar (36) koynda yelar (37) kulunlar. (38)
Yam-yaşıl otların komutib (39) şamal, (40)
Yamğır takıb ketgan dürların (41) yular. (42)

"Devanul luğatit-türk" da açın (43) yaruğdır,
(44)

*Yollar hob (45) uzunubır, yılduzlar yirik. (46)
Yetmaklık-gumandır, (47) ketmaklık-zarur,
Yüraklar-dalğak, (48) arzular-tirik.*

"Özbekistan Adabiyatı ve Sanatı", 7 Ekim 1983, Sayfa-4, Taşkent.

SEVİMLİ NİNE

(Şiir kahramanlarının ismi)

*Masallar inandırdı hatırım,
Düşünceye daldı Barçanay.
Bindiğinde Köroğlu atına
Eyerde gördü o kuşu!
Layhı sevmeydi,
Zühraya -
Alpamuş kılıcını istedi.
Ad koyarak Şirin gibi akıllıya,
Zihnini zorladı, zorladı!
Lütfiyi okudu o erken,
Bedil'i anladı
Fuzukı uyandı düşüncesinde,
Anladı, anladı güzelce.
Nevâ salladı beşiğini,
Farab kol verdi rüyasında.
Ye uçarak Nadra kapısını,
Basmış misal rüyasında.
Uluğbek kısmeti yandırdı,
Tarabı uyandırdı öçünü.
Ulamalar canından bezdirdi,
Rutubet yandırdı içini.*

TÜRKİSTAN ELESTERİ (1)

*Tarihting şeciresi, Türkstan,
Kuyningmen (2) kol bulğaysang (3) bir tustan. (4)
Kuyningnan (5) elesteydi (6) babalar (7)
Cavlanmen (8) cantalasa (9) culkaskan. (10)*

*Elesteydi kün küydiren (11) dikanş (12)
Kaltırağan, (13) kayırmsız (14) bir kistan. (15)
Elesteydi kasiretting (16) izderi (17)
Kara kuyka (18) tösingdegi (19) kurtistan. (20)*

*Elesteydi ertegidey (21) erlering (22)
Nayzalan tang perdesin artıskan. (23)
Kuyningmen kol bulğaysang bir tustan,
Uvakıttıng (24) şeciresi, Türkstan.*

(1) Elesteri; Hayalleri. (2) Kuyningmen; Fırtınanla. (3) Bulğaysang; Sallıyorsun. (4) Tustan; Uçtan, yandan. (5) Kuyningnan; Fırtınanla. (6) Elesteydi; Görünüyor. (7) Babalar; Atalar, ecdadlar. (8) Cavlanmen; Düşmanlarıyla. (9) Cantalasa; Ölesiye, ölünceye. (10) Culkaskan; Çarpışan, vuruşan. (11) Küydiren; Yandırdığı. (12) Dikanş; Çiftçi. (13) Kaltırağan; Titriyen. (14) Kayırmsız; Acımasız. (15) Kistan; Kıştan. (16) Kasiretting; Özlem hasretin. (17) İzderi; İzleri. (18) Kuyka; Yanık deri. (19) Tösing-degi; Göksündeki, doğundeki. (20) Kurtistan; Kınışıklıktan. (21) Ertegidey; Efsanevi. (22) Erlering; Yiğitlerin. (23) Artıskan; Yırtan. (24) Uvakıttıng; Zamanın, vaktin.

(1) Türkistan; Büyük Türk mutasavvufu Ahmed Yesevî'nin yaşadığı şehir. Tarihi mahumatlara göre, 4-10. asırlarda Türkistan şehri yerinde Şavgar (Şavcar) şehri mevcud idi. 12-14. yüzyıllarda ise, şehire Yassu diye isim verildi. Şehire Türkistan ismi 15. yüzyıldan sonra verildi. Şehir bugün Türkistan'daki sovyet cumhuriyetlerinden biri olan Kazakistan sınırları içindedir. (2) Barak; Fakat. (3) Dilimni; Yüreğimi, gönümü. (4) Çarlar; Çağırır, davet eder. (5) Çarlarlar; Çağırılmalar, davetler. (6) Natinç; Rahatsız, huzursuz. (7) Bitikler; Yavuz, kahraman. İkinci mânası; yaranın iyileşmesi. (8) Çeksis dala; Sınırsız tarla. (9) Karı angıllar; Yaşlı harman yerleri. (10) Kızıl gıştı; Kırmızı tuğlab. (11) Uzra nur; Yüksekteki ışık. (12) Şıvırlar; Fııldamak, alçak sesle konuşmak. (13) Çetida; kenarında. (14) Oşgan; Yetişen. (15) Botakoz; Tarlalarda yetişen bir tür mavi güllü yabancı bitki. (16) Tangatar; Tan vaktinde. (17) Barglar; Yapraklar. (18) Sarğayur; Saranır. (19) Kokşin; Yeşil. (20) Yangraydı; Yayılır, ses çıkarak etrafa yayılmak. (21) Tumanlar; Dumanlar. (22) Silciydi; İleriye gitmek, hareket etmek. (23) Barçın; Kartal. (24) Bedar; Uykusuz, uykusu kaçan. (25) Sayrar; Öter. (26) Sanduvaç; Bulbul. (27) Koşuklar; Şarkılar. (28) Sandulaç; Bulbul (DTC-de) (29) Karğılaç; Kurlangıç. (30) Meç; Tolum. (31) Sağınçı; Özlemek, hasret. (32) Sokmaklarga; Kestirme, patika yolu. (33) Saç; yay, dağıt. (34) Akarar; Ağırır. (35) Tunlar; Geceler. (36) Yabkunlar; Kurlar, otlaklar. (37) Yeiar; Yahılır. (38) lunlar; Bir yaşına girmiyen ev. (39) Komutub; Ruzğardan bir tarafa yatışı, ortmek. (40) Şamal; Ruzğar. (41) Dülär; İnci.

(42) Yular; Yolmak, çekiş almak, zorla almak. (43) Açun; Dünya. (44) Yarugdur; Aydınlıktır. (45) Hob; Epey, evet. (46) Yirik; Büyük, iri. (47) Guman-dır; Şüphelidir, tahmindir. (48) Dalğalı; şiddetli dalgalı.

TÜRKİSTAN

*Bu şehiri görmemişim hiç,
Fakat daima gönlümü meftun eder.
Bu meftunlar içinde huzursuz,
Kadim-kadim eserler parlar.*

*Bazen onu tavassur etsem;
Sınırsız kırmızı harmanlar,
Kırmızı tuğlab gumbaz üstünde nur,
Uzun uzun kâküllü kızlar.*

*Bir gün elbet kavuşurum
Ve hayretten yaşlanır göz.
"Selâm!" diye fışıldar birden
Yol kenarında yetişen yabancı gülü.*

*Ve tan vaktinde beni
Uyandırır otlar fışıldayarak,
"Devanul luğatit-Türk"ün
Sözlerini yavaş fışıldayarak.*

*"Devanul luğatit-Türk"te yapraklar sararır,
Yeşil yapraklarda yayılır bahar.
Duman zıplar tay sürüsü gibi,
Kartal bulutlar otlaklar halsiz.*

*"Devanul luğatit-Türk"te öter bülbül,
Tatlı şarkıları söyler bülbül.
Kurlangıç dolaşır, kımız dolu tolum
Fışıldar:özlemi patika yollara yay!*

*"Devanul luğatit-Türk"te ağır geceler,
Kurlar (?) koynunda yayılır taylar.
Yem-yeşil otlar rüzgar bir yana yatırarak,
Yağmur takip giden incileri çekip alır.*

*"Devanul luğatit-Türk"te dünya aydınlıktır,
Yollar epey uzundur, yıldızlar büyük.
Yetmek-şüphelidir, gitmek-zerur,
Yüreklere-coşkun, arzular-diridir.*

Türkistan'ın Türkmen şairlerinden Gazak Gılıç(ov) Türk halk destanlarındaki Köroğlu, Rüstem zal, Keymirkör ve Dövletyar gibi kahramanların düşmana karşı nasıl göğüs göğüse savaş-

tıklarını ifade ederek, geçmişinin nasıl kahramanlıklar ile dolu olduğunu yeni yetişen nesile anlatmaya çalışır ve geçmişe olan özlemini dile getirilir.

GAZAK GILIÇ (OV)

Göroğlu beg kimin (1) ganımın (2) uryan (3)
Rüstem Zal bolup otlar (4) savuryan, (5)
Keymir kör (6) dek (7) Vatan için (8) berk (9)
duryan, (10)
Dövletyar (11) talimli (12) arlering (13)
hardır. (14)

"Uruş hem Edebiyat", sayfa-22, 1975-Aşgabat.

(1) Kimin; Gibi. (2) Ganımın; Düşmanını. (3) Uryan; Vuran, döven. (4) Otlar; Ateşler. (5) Savuryan; Savuran. (6) Keynür Kör; Meşhur Türkmen kahramanlarından biri. (7) Dek; gibi. (8) Uçun; İçin. (9) Berk; Göğüs gererek durmak, düşmana karşı göğüs germek. (10) Duryan; Duran, gerek. (11) Dövletyar; Türkmen kahramanlarından biri. (12) Talimli; Eğitilmiş. (13) Arlering; Yiğitlerin. (14) Bardır; Vardır.

Türkiye Türkçesi

*Köroğlu bey gibi düşmanını vuran
Rüstem Zal olarak ateşler savuran,
Keymir kör gibi Vatan için göğüs geren,
Dövletyar eğitimli yiğitlerin vardır.*

Doğu Türkistanlı şair Rozi Kadiri "Selâm, Semerkant" isimli şiirinin birinci kısmında Semerkant tarihi ile bağlı efsaneleri dile getirir. Efsanede şiir kahramanının atası Semerkant'ı görmek arzusunda olduğunu, fakat buna erişemediğini özlemle şöyle ifade eder:

*Ong (1) kolum köksümde, salam, Samarkand,
Senga bu hürmetim babamdan meras.
Çirayingga (2) Kaşkar çirayı payvand, (3)
Azaldan senga zor undağı ihlas. (4)
Salamım kabul et, kadimiy gülşan. (5)
Özbek karındaşı-(6) Uyğur oğlaman.
Yulduzh köksangga çin (7) ışkım (8) bilan,
Kaşkardan uçan bir kalb çoğlaman. (9)*

"Şark Yıldızı", sayfa-183-184, sayı-7, 1971, Taşkent.

(1) Ong; Sağ. (2) Babamdan; Atamdan, ecdadımdan. (3) Çirayingga; Güzelligine. (4) Payvand; Bitkileri aşlamak. (5) İhlas; Kalben inanmak, bağlanmak. (6) Gülşan; Gülbahçesi. (7) Karındaşı; Akrafa. (8) Işkım; Aşkım. (9) Çoğlaman; Ateş, kor, alev.

Şiirde tasvir edilmesine göre, şiir kahramanı atasının nasihatını yerine getirir ve Semerkant'ı ziyaret eder.

Türkiye Türkçesi

*Sağ kolum göğsümde, selâm, Semerkant,
Sana bu hürmetim atamdan miras.
Güzelliğine Kaşgar güzelliği aşık-bağlı,
Ezelden sana kuvvetli ondaki inanç.
Selâmımı kabul et, kadimî gülbahçesi,
Özbek akrabası-Uyğur oğluyum,
Yulduzh göksüne hakiki aşkım ile,
Kaşgar'dan uçan bir kalb ateşiyim.*

SIRBAY MÄVLEN (OV)

TABILGAN KALA (1)

Öz közine senbegenday (2) eli (3) curt, (4)
Kakpa (5) aldında (6) turıp kaptı (7) angırıp, (8)
Cer (9) astına (10) tūsip (11) ketken bir kala
Ming cıldan (12) song catır (13) kayta (14) tabılıp.

Bir kezde (15) madaktalğan (16) ar (17) bohp,
Catır munda (18) munaralar (19) küp (20) bohp,
Catır eski kazandı dang (21) sınığ (22),
Elide (23) kimder tastağanday (24) ming bölip.

Eski curtta tūsip buyım catır köp,
Bav-bakşanung (25) kalgan (26) ornu (27)
takır (28) bop,
Kakp kumnung (29) arusunda tot (30) baskan, (31)
Altın patşa (32) catır kazır (33) bakır (34) bop.

Catır munda köz castarı (35) adamnung,
Catır munda munglı (36) arı zamanung.
Basuga (37) da ayanatın (38) türim (39) bar,
Oy-armanın (40) bayağı (41) ötken (42)
babamnung. (43)

Karaganmen (44) izderine (45) kızığıp, (46)
Kubıladı (47) keyde (48) tūsım (49) buzılıp, (50)
Tastı (51) tesip (52) ötken izder, sol (53) izder (54)
Köz casıma tūsken (55) bir kez üzilip. (56)

"Culdız", sayfa-81, sayı-8, 1983, Alma-Ata.

(1) Tabılğan Kala; Bulunan şehir. (2) Senbegenday; İnanmamak. (3) Ali; Şimdiki. (4) Curt; Yurt, vatan. (5) Kakpa; Kaptı. (6) Aldında, Onunde, girişinde. (7) Kaptı; Kalmış. (8) Angırıp; Şaşırarak. (9) Cer; Yer. (10) Astına; Altına. (11) Tūsip; düşmüş. (12) Ming cıldan; Bin yıldan. (13) Catır; Yatar. (14) Kayta; Tekrar. (15) Bir kezde, Bir zamanlar. (16) Madaktalğan; Üvülmüş. (17) Ar; Şarkı. (18) Catır munda; Yatar burada. (19) Munaralar; kuleler. (20) Kup; Kup. (21) Kazandı; Kazanların. (22) Sınığ; Kırığı. (23) alide; Şimdide. (24) Tastağanday; Altın gibi. (25) Bav-bakşanung; Bağ-bahçenin. (26) Kalgan; Kalan.

(27) Ornu; yeri. (28) Takır; Bomboş. (29) Kumnung; Kumun. (30) Tot; Pas (Demirdeki pas). (31) Baskan; Bağlamış, tutmuş. (32) Patşa; Padişah. (33) Kazır; Şimdi. (34) Bakır; Bakır. (35) Köz castarı; Göz yaşları. (36) Munglı; Kederli, üzüntülü. (37) Basuga; Basmaya. (38) Ayanatın; Acımak. (39) Türim; Gibi. (40) Oy-armanın; Hayalin. (41) Bayağı; Geçmiş ecdadlar. (42) Ötken; Geçmiş. (43) Babamnung; Atalarının. (44) Karaganmen; Bakmışım. (45) İzderine; İzlerine. (46) Kızığıp; Meraklanarak. (47) Kubıladı; Değişmek. (48) Keyde; Bazen. (49) Tūsım; Rüyam-da. (50) Buzılıp; Bozulur. (51) Tastı; Taşı. (52) Tesip; Delerek. (53) Sol; Bu, şu. (54) İzder; İzler. (55) Tūsken; düşen. (56) Üzilip; Koparak, kırılarak.

BULUNAN ŞEHİR

Görenler kendi gözlerine inanmıyorlar,
Halâ şehrin girişinde şaşkın duruyorlar,
Yer altına düşmüş bir şehir,
Bin yıl sonra tekrar bulunmuş duruyor.

Bir zamanlar şarkularla övülmüş,
Kuleleri küp şeklinde yatıyor,
Eski kazanların kırığı yatıyor,
Sanki biri bin parçaya bölüp atmış gibi.

Eski yurttan yatan çeşitli eşyalar çok,
Bağ-bahçenin yerlerinde yeller esiyor,
Kumun altında kalarak pas tutan,
Altın padişah şimdi bakır şeklinde yatıyor.

Burada insanların göz yaşları da yatmakta,
Burada zamanın hüzünlü şarkısında yatmakta,
Basmaya da acır gibi halim var,
Ecdadın geçmişteki düşünce-dileklerini.

İzlerine merakla baksamda,
Değişik bazen rüyam bozularak,
Taşı delip geçmiş iz var, bu izler
Göz yaşına düşer bir zaman koparak.

ERKİN VAHİD(OV)

ÖZBEGİM

(Kasida)

Tarihingdar ming asırlar
İçra (1) pinhan, (2) Özbekim,
Senga tengdaş Pamuru
Aksaç Tiyanşan, Özbekim.

Söylasın Afrasiyabu (3)
Söylasın Orhun hatı, (4)
Köhna tarih şadasıda (5)
Bitta (6) marcan, Özbekim.

Al Beruniy, Al Harazmiy,
Al Farab avladından,
Ask nash balki Ozluk, (7)
Balki Tarhan, Özbekim.

Otdılar (8) şorlik (9) başıngdan
Oynatub şamsırların (10)
Neça (11) kaan, neça sultan,
Neça ming han, Özbekim.

Tağlarng tegrangda (12) goya
Boğma acdar (13) boldi-yu,
İkki darya-ikki çaşming, (14)
Çaşmu giryan, (15) Özbekim

Kaysan Rum (16) nayzasıdan (17)
Bağnda dağ (18) uzra (19) dağ,
Çingizu Batu tiğiga (20)
Köksi kalkan, Özbekim.

Yağdı tört yandı asırlar
Başingga tiyri (21) kaman, (22)
Ümn kurman, mülki tarac, (23)
Yurtı vayran, (24) özbekim.

Davr zulmiga ve lekin
Bir ümr baş egmadıng,
Sen-Mukanna, (25) sarbadar (26)-sen,
Erksevar (27) kan, özbekim.

Sen na zardüş, sen na buddiy
Senga na atas, sanam,
Adamiylik dini birla
Taza iman Özbekim.

Mârifatning şulasiga
Talbinub (28) zulmat ara,
Közlarngdan akd tunlar (29)
Kavkabistan, (30) Özbekim.

Tüzdiyu (31) Mirza Uluğbek
Köraganiy (32) Cadvalın,
Sırh asman takiga (33) ilk-
Koyd narvan, (34) Özbekim.

Mir Alişer nârasiga (35)
Aks sada berdi Cahun,
Şe'riyat mülkida bolak
Şahu sultan Özbekim.

İlmu şe'rdâ şahu sultan,
Lek (36) takdîrga kul,
Öz elida çekdi ğurbat, (37)
Zaru (38) nalan (39) Özbekim.

Mirza Babür - sen, fiġaning (40)
Saldâ (41) alam, üzra ot,
Şah Maşrab (42) kam senda
Urak (43) tuġyan, (44) Özbekim.

Şe'riyatning gülşarında
Soldâ (45) mahzun Nadira, (46)
Siyim tanrı (47) yuvdâ (48) köz yaş,
Kömdâ (49) arman, (50) Özbekim.

Yıġladâ (52) furkatda furkat (52)
Ham mukimlikda Mukiyim, (53)
Nalışngdan (54) Hindu Afgan
Kıldâ afġan, (55) Özbekim.

Tarihing bitmakka, (56) halkım,
Mingta Firdavsiy (57) kerak,
Çünkü bir bar çekkan ahung
Mingta dastan, Özbekim.

Erkin Vahid (ov). "Muhabbat". Taşkent, 1982, sayfa-333,334,335

(1) İçra; İçinde, arasında. (2) Pinhan; Göze görünmeyen, saklı. (3) Afrasiyab; Türkistan'da kurulan Saka devletinin büyük hükümdarı Alp Er Tonga. (4) Orhun hatı; Orhun abidesi. (5) Şada-sıda; İpe dizilen aynı çeşitli şey, aynı türdeki şeylerin toplamı. (6) Bitta; Bir tane. (7) Ozluk; Her bir kişinin öz şahsiyeti, tabii hali, varlığı. (8) Otdılar; Geçti-ler. (9) Şorlik; Talihsiz, bahtsızlık. (10) Şamur-ların; Kılıç-ların. (11) Neça; Ne kadar. (12) Teng-rangda; Etrafında, çevrende. (13) Boġma acdar; Büyük ejderha. (14) Çaşming; Gözün. (15) Giryan; Ağlayan, gözü yaşlı. (16) Kaysarı Rum; Roma imparatoru. (17) Nayzasıdan; El ile atılan ucu keskin mızrak. (18) Bağında daġ; Ağır müsibetten, zorluk, işkenceden gönlünde kalan elem, üzüntü. (19) Üzra; Arka, sirt. (20) Tiġiga; Kılıç, hancar, bıçak ve mızrak gibi şeylerin umumî adı. (21) Tiyrî; Kara, karanlık. (22) Keman; Keman, yay. (23) Tarac; Yağma, yağmalamak. (24) Vayran; Harabe, yıkık. (25) Sen-Mukanna; Sen künyeli. (26) Sarbadar; Kahraman. (27) Erksevar; Hürriyet sever, hürriyet için mücadele eden. (28) Talbinub; Sıçramak. (29) Tunlar; Geceler. (30) Kavkabistan; Yıldızlar alemi. (31) Tüzdiyu; Dizdi-ya. (32) Takiga; Altına. (33) Narvan; Tah-ta merdivan. (34) Nârasiga; Feryadına, haykırmasına, nidasına. (35) Lek; Lakin. (36) Ğurbat; Üzüntü, elem, zorluk. (37) Zaru; Muhtaç. (38) Nalan; İstarab, içten üzülmek. (39) Fiġaning; Feryatın, üzüntün. (40) Saldı; Yayı. (41) Şah Maşrab; Türkistan'da 1640-1711 yılları arasında yaşayan şairlerden biri. (42) Urdu; Dövdü. (43) Tuġyan; Coşkun akan su, dalga. (44) Soldı; Soldu. (45) Nadira, XIIX-XIX. asırda yaşayan Türkistanlı yazar ve şaire. (46) Siyim tanrı; Narin teni. (47) Yuvdâ; Yıkadı. (48) Kömdâ; Gömdü. (49) Furkat; 1859-1909 yılları arasında yaşayan şair ve yazar. Asıl adı, Zakircan Mulla Halimuhammedoġlu. (50) Mukiyim(i); XIX. asrın ikinci yarısında ve XX. asrın başlarında yaşayan Türkistanlı yazar ve şair. (51) Nalışngdan; Fiġan, şiddetli üzüntü. (52) Afġan; Acı ile bağırıp çağırma, Feryat. (53) Bitmakka; Yazmaya. (54) Firdavsiy; İran'ın yetiştirdiği büyük tarihçi.

ÖZBEĞİM

(Kaside)

Tarihindir bin asırlar
İçinde saklı, Özbekim,
Sana denktir Pamir ile
Aksaç Diyanşan, Özbekim.

Söylesin Afrasiyab
Söylesin Orhun yazıtı,
Köhne tarih dizisinde
Bir tane mercan, Özbekim.

Al Berunî, Al Harazmî,
Al Farab evlâdından,
Aşk nesli belki ulu,
Belki kahraman, Özbekim.

Geçtiler talihsiz başından
Kılıç oynatarak
Kaç kâan, kaç sultan,
Kaç bin han, özbekim.

Dağların çevrende ġulya
Büyük ejdar oldu-ya,
İki ırmak-iki gözüün,
Gözü yaşlı, Özbekim.

Roma imparatoru mızrağından
Baġrı yanık sırtı yanık,
Cengiz Batu kılıcına
Göksü kalkan, özbekim.

Asırlarca yağdı dört taraftan
Başını kara keman,
Ömrünü kurban, mülkü yağma,
Yurdu harabe, özbekim.

Devir zulmüne ve lâkin
Bir ömür baş eġmedin,
Sen-künyeli, kahramansın,
Hürriyet sever kan, özbekim.

Sen ne zerdüş, sen ne buda
Sana ne ateş, put,
İnsanlık dini ile beraber
Temiz iminli Özbekim.

Maarifin ışığına
Mücadele ederek zulme karşı,
Gözlerinden aktı geceler
Yıldızlar alemi, Özbekim.

Dizdi Mirza Uluġbek
Köraganı cetvelini,
Sırtı gökyüzü altına ilk-
Merdiveni koydu, Özbekim.

Mir Alişer nidasına
Aks sada verdi Cihan,
Şiir aleminde doldu
Şahu sultan özbekim.

Şiir ilminde şahu sultan,
Lâkin talihine köle oldu,
Öz elinde çekti ıstarab,
Muhtaç, elemli Özbekim.

Mirza Babür - sen, feryadın
Yayıldı aleme arkandan ateş,
Şah Maşrab kam sende
Vurdu dalga, özbekim.

Şiir aleminin gülşeninde
Soldu mahzun Nadire,
Narin teni yıkadı göz yaş,
Gömdü arzu-isteği, Özbekim.

Ağladâ hicrette Furkat
Hem yerleşen Mukimî,
Fiġarından Hind ile afġan
İstarab duydu, Özbekim.

Tarihini yazmaya, halkım,
Bin tane Firdevsî gerek,
Çünkü bir kez çektiğin ahun
Bin destan, Özbekim.

PROF. DR. MEHMET ERÖZ

(1930 - 1986)

"Dergimiz yazarlarından ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mehmet Eröz 20 Haziran 1986 tarihinden Hakk'ın rahmetine kavuştu. Aşağıdaki yazı kıymetli hocamızın vefatı dolayısıyla BURHAN BALOĞLU tarafından yazılmıştır.

D.T.S.

Burhan BALOĞLU

Türk ilim ve kültür hayatının önde gelen isimlerinden biri olan Prof. Dr. Mehmet Eröz, 1930 yılında Söke'de doğdu. İlk ve orta tahsili Söke ve Aydın'da yapan Eröz, İstanbul İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi'nden, 1955 yılında mezun oldu. Askerlik görevinin bitirdikten sonra İ.Ü. İşletme İktisadî Enstitüsü'ne giren Eröz, 1958 yılında bu enstitüden sertifika aldı. Daha sonra Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'de müfettiş muavinliği yaptı. 1961 yılında İ.Ü. İktisat Fakültesi'ne asistan olarak giren Mehmet Eröz, fark derslerinin imtihanlarını başarıyla verdikten sonra 1965 yılında "**Yörüklerin İktisadî ve İctimai Teşkilâtı**" isimli tezini vererek doktor oldu. Birbuçuk yıl kadar İngiltere'de kalarak incelemelerde bulundu. 1971 yılında "**Mark-sizm-Leninizm ve Tenkidi**" isimli tezi ile doçent, 1977 yılında da "**Türkiyede Alevilik ve Bektaşilik**" isimli tezi ile profesör oldu.

Mümtaz şahsiyet ve örnek alınacak bir insan olan, millî terbiyeye son derece önem veren, devletine, milletine, dinine, vatanına ve bayrağına bağlı, görünüşünün ve bilinişinin aksine hassas, babacan bir yapıda, "tam bir âlim, tam bir ilim adamı" olan Prof. Dr. Mehmet Eröz, karşısındakilerin fikirlerini dikkatle dinleyen, çok düşünüp az konuşan, asla yalan söylemeyen ve prensiplerinden taviz vermesi imkânsız olan bir kişiliğe sahipti.

Devletin birliğini, bölünmezliğini ve bekâsını her şeyin üstünde tutan Mehmet Eröz'ün Türk milletinin mezhep ve etnik ayrılıklarla bölünmesine karşı gösterdiği hassasiyet hayatının manası olmuştu.

Mehmet Eröz, Türk milletine, kültürüne ve Türk'ün büyük geleceğine inanmış, örnek alınacak bir Türk Milliyetçisi idi.

Mehmet Eröz, kâmil bir insan, idealist bir hocaydı.

Dergimizde "**Doğu Türkistan Yer Adlarına Dair**" (S. 1, Ocak 1984, s.25), "**Müslümanlık Milliyetimizin Koruyucusu Olmuştur**" (S. 2, Mayıs 1984, s. 17), "**Kırım Faciasının Kırkinci Yılı**" (S.4, Aralık 1984, s.27) ve "**Esir Türk İllerinde Milli Uyanış**" (S.5, Mayıs 1985, s.3) adlı makaleleri yayınlanan Prof. Dr. Mehmet Eröz'ün Türk fikir âlemine ve kültür hayatına kazandırdığı eserler şunlardır:

İktisat Sosyolojisine Başlangıç, İstanbul, 1973, **Doğu Anadolu Hakkında**, Ankara, 1973, **Mark-sizm-Leninizm ve Tenkidi**, İstanbul, 1976, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, İstanbul, 1977, **Türk Ailesi**, İstanbul, 1977, **Türk Kültürü Araştırmaları**, İstanbul, 1977, **Doğu Anadolu'nun Türklüğü**, İstanbul, 1982, **Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz**, İstanbul, 1983, **Hıristiyanlaşan Türkler**, İstanbul, 1983, **Türk Kültürü ve Türk Milliyetçiliği**, İstanbul, 1984.

Bu eserlerden başka, uzun yıllar emek verdiği, incelemesini ve araştırmasını hemen hemen tamamladığı "**Demokratik Sosyalizm**" ve "**Sanayi Sosyolojisi**" adlı iki eseri de yayına hazır hale getirilmek üzereydi.

Ayrıca, "**Türk Kültürü, Töre, İş ve Düşünce**, **Can**, **Milli Işık**, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, **Belgelerle Türk Tarihi** gibi dergilerde ve birçok gazetelerde çok sayıda yazı, araştırma ve makalesi vardır.

“TÜRKİYEM, ÖZYURTUM, YEGÂNE MUSTAKİL DEVLETİM!...

Mehmet Ali Can

Birkaç senedir yaz mevsminde diğerlerinden çok farklı turistlere şahit olmaktayız. Başlarında, uzun kış gecelerinde genç kızların döktüğü göz nûrunun şaheseri takkeleri ile dikkatleri üzerlerine toplarlar. Gözlerinde nemli pırıltılar, çehrelerinde eski zor günlerin hâtırası derin çizgiler, alınlarındaki kırışıklıklar bir meraktır uyandırır insanda. Onlarda ki sevinci, heyecanı anlatmak kabil değil. Tarihi eserlerimize, Camilerimize, müzelerimize bakarken bir gurur duygusu ile göğüsleri kabarıyor, başları dikleşip, dudaklarını hafif kıvıldatarak bir şeyler okuyorlar. Çevresindeki insanlarla çok çabuk kaynaşır haşır-neşir oluveriyorlar. Dilleri ızımkinden çok az farklı; giyinişleri tıpkı bir Anadolu kasabasının ahalisini hatırlatıyor. Bu insanlar Doğu Türkistanlı; Türkün anayurdundan geliyorlar, özbeöz bizdendirler. İpekyolu diyarının bu sevimli insanları; tıpkı Ataları gibi bu yolu takip ederek gelmişler Türkiye'ye ve ecdadının kurduğu medeniyete hayrındırlar. Yaşlı; yaşlı olduğu kadar görkemli bir Doğu Türkistanlı'nın Topkapı sarayındaki; eskinin koruyucusu, yeni devletin sembolü Ay-yıldızlı albayrağımızın gölgesi altında hürriyeti, aldığı her nefesle yudumlarken, çatlamış dudaklarından dökülen: “Türkiyem, Özyurtum, yegâne Müstakil Devletim.” sözü yıllardır hürriyete susamış olan gönlünün derinliklerinde uzun seneler besleyip büyüttüğü sevdanın kelimeye dökülüştür. Bu duygular, ondan sonraki her Doğu Türkistanlı'nın ilk terennümü olmuştur. Hani kalbten kalbe yol gider derler. Sanki bütün Doğu Türkistan ahalisi işçi fabrikasında, çiftçi tarlasında, memur bürosunda, çocuklar oyun halinde bu sözü tekrar ediyorlar. İşte şu çocuk belki bunun acısı ile kıvranıyor, şu işçi emeğinin, alınterinin boşa gittiğinin farkında. Şu üniversite öğrencisi materyalizmi okuyor.

Doğu Türkistan'da yediden yetmişe herkes Türkiye'yi görmek, bayrağını selamlamak, İnsanları ile kucaklaşmak hasreti ile dolu dolu geçir günlerini. Türkiyemizden giden heyeteleri heyecanla bağırklarına basarlar. Kutsal emanetlermiş gibi dokunak, kucaklaşmak isterler. Bu heyeteleri görmek onların içlerindeki ateşi daha da kızgınlaştırır. Daha da harlandırır. Senelerdir açlığa, susuzluğa ve hertürlü eziyetlere, horlanma-

lara dayanan vücudu, bu Türkiye'yi görme arzusunun ateşlenişine dayanamaz. Önce hayalinde sonra gözlerinde burcu burcu tüten o Türk beldesini mutlaka görecekler. İşte yolculun başlangıcı. Gönül uçarıdır, fakat maddiyat ona destek vermelidir. Kıyıda, köşede toprak altında biriktirebildiği, taa hangi dedesinden yâdigâr kaldığını bilmediği kıymetli eşyalarını satarak o, uçarı gönlütn peşine takılır. Bizim buradaki gibi değildir onların geldiği yer. Herşeyden önce ikinci sınıf insan muamelesi görmektedirler. Dertlerini anlatamazlar, apaçık izah edemezler. Binbir çeşit yollardan geçmek zorundadırlar. Dört, beş sefer pasaportu elinden alınanı vardır gelenlerin arasında. Engeller, engeller insan takatini kıran engeller. Bunların hepsine tek bir şey için katlanılır. TÜRKİYE sevdası.

Bunlardan bir grupta beraber Ulu Önder Atatürk'ün kabri başındayız. Dualar okundu, fatihalar yollandı ruhuna. Yaşlılar ölümü hatırlarken gençlerde çok değişik bir duygu hissettim. O, büyük Türk'ün kabri başında sanki and içiyorlardı. Hepsinde aynı bakış, aynı ciddiyet, aynı kararlılık. Beni de aynı hava sardı. Sanki kalplerimizdeki hatıra defterine hemen hemen hepimiz aynı anda şunları yazıyor gibiydik:

“Ey Ulu Önder Atatürk,

Türklüğün en uzak vatani Doğu Türkistan'dan gelip, huzurunda saygı ile eğiliyoruz.

Kurmuş olduğun devlet bizleri bağrına basmıştır. Bizim gibi mazlûm ırkdaşlarımızın tek ümit ve teselli kaynağı olan bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda gösterdiğin cesaret ve inkılâpçı ruhunu şimdi kabrinin başında daha iyi idrak ediyoruz. İnkılâbın bizlerin kurtuluşuna da ışık tutacaktır.

Anıtkabirden işte böyle bir ruh hâleti içinde ayrıldık. Doğruca Cebeci Asri mezarlığında 14.6.1965 tarihinden itibaren yatmakta olan Doğu Türkistan'ın yetiştirdiği büyük insanlardan merhum Mehmet Emin Buğra beyin kabrini ziyaret ederek ruhuna fatihalar hediye eyledik. Tabiidir ki, bir millet, büyüklerini unutmadığı sürece daha büyük insanlar çıkaracaktır.

Doğu Türkistanlı misafirlerimizin Türkiyede kalma süreleri doluyor; bir diğer kutsal beldeye, Kâbe'ye doğru hareket başlamıştır.

UNESCO SERGİSİNDE DOĞU TÜRKİSTAN

Abdullah Yaman

Belçika'nın Flaman bölgesinde Bilzen şehrinde 8.3.1986 - 26.3.1986 tarihleri arasında 16 gün devam eden bir sergi açıldı. Sergiden Belçikalı bir dostum kanalı ile haberdar oldum. İslâm ile ilgili bir serginin açıldığını söylediği ve afişini gösterdi. Afişte "Unesco İslâm Sanatı" sergisi yazıyordu. Sergi Unesco'nundu ama, Belçika çapında düzenleyen kimdi?.. O da yazılıydı afişte. "Flaman Toplumunu Uluslararası Kültür İlişkileri Genel Müdürlüğü". Ayrıca Belçika'nın iki büyük üniversitesinden, söz konusu sergi için çalışma grubu oluşturulmuştu. "Gent Devlet Üniversitesi" ve "Leuven Katolik Üniversitesi."

Bir cumartesi tatilinden yararlanarak Belçikalı dostum ve bir kaç öğretmen arkadaşla sergiyi görmeye gittik. Serginin açıldığı bina, Belçika'nın tarihi şatolarından birisiydi. Bir zamanlar, Anadolu'ya kadar uzanan Haçlı şövalyelerinin ikamet ettiği şatolardan birisi. Restore edildiğini ve uluslararası sergi ve gösterilere tahsis edildiğini söylediler. (1)

Sergiye girişte bizi, Belçikalı bir görevli tebesümle karşıladı. Hafiften bir fon müziği geliyordu kulaklarımıza. Yabancıyı savılmadığımız Türk-Tasavvuf müziğinin nağmeleri. (2)

Gürbette, daha ilk adımda, böyle bir hava ile karşılaşmanın ruhlarda meydana getirdiği deruni hazzı tarifeye imkan yok. Bir şatoda; gözünle, kulağınla ve ruhunla İslâm'ın yücelişine şahit oluyorsun. Belçikalı seyircilerin hayran ve saygılı bakışları arasında, üstün bir medeniyetin mirasını paylaşmakla gururlanıyorsun. Allahım, bizi bu duygulardan hiç bir zaman mahrum etme.

Serinin konusu, yukarıda bahsedildiği gibi "İslâm Sanatı" idi. Dünyanın her tarafından, en nadide İslâm eserlerinin fotoğrafları çekilmiş, panolara yerleştirilmişti. Altlarında İngilizce, Fransızca ve Rusça açıklamaları mevcuttu. Ayrıca, girişteki görevli memur, Belçika'nın ikinci dili olan Flamanca ile hazırlanmış bir katalog veriyordu. Böylece içeri giren herkes, rahatlıkla İslâm sanat âbideleri hakkında bilgi edinebiliyordu.

Kuzeyde Rusya sınırları içerisinde esarete terk edilmiş Batı Türkistan'dan güneyde Yemen'e; Kuzey Afrika'da Fas'tan Orta Afrika'da Mali'ye; batıda İspanya'dan doğuda Hindistan ve Afganistan'a kadar İslâm ülkelerinin sanat eserlerinde; birçok görüntüler vardı. Serginin bir yerinde doğrusu şaşırtıcı bir sürprizle karşılaştım. Doğu Türkistan'dan fotoğrafların sergilendiği panonun önüne gelmiştim. "Unesco İslâm Sanatı Sergisinde Doğu Türkistan".

Ama ne yazık ki, Unesco içinde Uzakdoğu'daki İslâm sanat eserlerini şerefle temsil eden bu Türk-İslâm yurdu Çin'in esaretinde bulunuyor. İslâm ülkelerinin, bu Türk - İslâm ülkesinin hürriyet ve istiklal mücadelesine ne kadar yabancı kaldıklarını görmek yüreklerimizi sızlatıyor. Hele, sergideki sanat âbidelerini gördükten sonra, bu ülkeye sahip çıkmayan İslâm ülkelerinin ne büyük vebal altına girdiğini düşünmemek mümkün değil.

Ve İslâm ülkeleri tarafından desteklenmediği için olsa gerek, Doğu Türkistan adından sergideki resim altlarında hiç bahsedilmemekte bu eserlerin Batı Çin'de bulunduğu kaydedilmekte. Bir yerde de "Çin Türkistanı" tabiri geçmekte ve genellikle sömürge kelimesi olan "Sinkiang" ismi kullanılmaktadır. Biz, bu serginin asaletine ve sanat eserlerinin yapımcılarının ruhaniyetine saygı göstermek için Sinkiang yerine "Doğu Türkistan" ismini kullanacağız.

İnsanları ve sanat âbideleriyle İslâm ülkelerinin ilgi, himaye ve yardımlarını bekleyen Doğu Türkistan şehirlerinin, bir Çin şehri diye takdim edilmesine, Allah'a ve Ahiret gününe iman edenlerin vicdanları razı olmaz.

Elimdeki katalogu açtım. Çin'den bahseden bölümde, Doğu Türkistan'ı buldum. Kısa ve öz bilgiler bulunuyordu. Buna göre:

"İslâm Dini, Batı Çin'de Doğu Türkistan'daki Turfan ve Kaşgar vahasında özel bir tesir meydana getirmişti. Doğu Türkistan camileri, özellikle, Turfan'daki "Amin Camii" ile Kaşgar'daki "Atika" ve "Aba Hoca" camileri bölgenin kendine has mimarî karakterini yansıtıyordu. Bununla beraber, birbirlerine yakın kültür muhitlerinin mimarideki tesirleri de farkedilmekte.

Amin Camii tamamen balçıktan inşa edilmişti. Büyüleyici bir minaresi ve büyük bir girişi bulunmaktadır. Bu haliyle Ortaasya (Buhara, Semerkant) ve İran İslâm mimarisinin tesirlerini taşımaktadır.

Kaşgar'daki Atika Camii, benzer karakteristik arzeder. Aba Hoca Camii ve Türbesi ise, Kaşgar'daki en önemli "mimarî kompleksi" ortaya koyar. Aba Hoca Külliyesinde iki ibâdet mahalli, bir okul (medrese), bir hamam, bir oturma odası ve bir mezarlık mevcuttur. Mimarî açıdan ve yapı özellikleri bakımından Atika Camii ile bir benzerliği olmakla beraber, burda çok renkli çini işçiliği önemli bir rol oynar. Bu durum bilhassa türbe bölümünde dikkati çeker.

Aba Hoca Külliyesi, Batı Çin'de (Doğu Türkistan'da) İslâm'ın göz alıcı tesirini çok güzel sembolize etmektedir.

Duamız, bu İslâm yurdunun bağımsızlığına kavuşması ve daha nice sanat âbidelerinin meydana getirilmesidir.

(1) Şatenun adresi : Kasteelstraat 6,3744 Bilzen, Belgique.

(2) Sergi görevlisinden öğrendiğimize göre, tasavvuf musikisi kasetlerini, Belçika'da dindersi öğretmenliği yapan Ünal Ercoskun bey getirmiş ve kendisi de iki panoluk eserleri ile sergiye iştirak etmişti. Sergi komitesi kendisine teşekkür ediyordu.

DOĞU TÜRKİSTAN VAKFI İHYA EDİLDİ

1978 yılında kurulan Doğu Türkistan Vakfı yeniden faaliyete geçirildi. Kurucu sayısı 67'ye yükseltülen Vakfın "Mütevelli Heyeti" şu üyelerden oluşuyor:

Başkan: Mehmet Rıza Bekin. (Emekli General)
Başkan Yardımcısı: Sultan Mahmut Kaşgari (Öğretim Uyesi)

Genel Sekreter: Doç. Dr. Mehmet Saray (Öğretim üyesi)

Muhasip: Yaşar Kökdağ
Veznedar: Mehmet İlyas

Üyeler: Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ergun Göze, Prof. Dr. Ahmet Minbay, Seyfettin Doğan, Zeki Teyci, Ubeydullah Türkistanlı.

Vakıf senedinde vakfın amacı ise şu şekilde belirtiliyor:

"Doğu Türkistan ve öteki Türk-İslam beldelelerinin kültürel, sosyal, tarihî, ekonomik ve diğer

yönleri ile araştırılmasına ve tanıtılmasına çalışmaktadır.

Vakıf bu amaçla Doğu Türkistan ve diğer Türk İslam beldelerinin sanat, edebiyat, mimari ve folklor gibi kültür ürünlerini toplar. Bu amaçla ilmî eserler yazdırır, tercümelemler yaptırır, bunları yayınlar, imkânları ölçüsünde dergi, mecmua, broşür vs. ile neşriyat yapar.

Uluslararası kongre ve bilimsel konferanslara temsilciler gönderir, tebliğler sunar, amaçları doğrultusunda bilimsel toplantılar ve konferanslar düzenler, bu toplantılara bilim adamları ve uzmanlar davet eder. Misafirhaneler, lokaller, kütüphaneler, toplantı salonları ve benzeri yerler açar, inceleme ve araştırma yapanlara yurtlar tahsis eder, karşılıksız burslar verir, değişik aynî ve nakdi yardımlarda bulunur."

Doğu Türkistan Vakfının kurucularını tebrik eder, yönetim kuruluna başarılar dileriz.

D.T.S.

DOĞU TÜRKİSTANLI 800 HACI ADAYI İSTANBUL'DA

Bu sene Doğu Türkistan'ın çeşitli şehirlerinden yaklaşık 800 kadar hacı adayları Türkiye'ye geldi. Gelenler İstanbul'un çeşitli semtlerine yerleştirildiler.

Kafileler halinde Sovyetler Birliği üzerinden trenle, Pekin üzerinden uçakla Türkiye'ye gelen Doğu Türkistanlı hacı adaylarına İstanbul'da büyük yakınlık ve alâka gösterildi.

Doğu Türkistan Göçmenler Demeği'nin çabalarıyla, devletimiz Doğu Türkistanlı hacı adaylarına büyük destek oldu. Önceki seneler büyük güçlükler doğuran bannama meselesi de hükümetin yardımlarıyla çözümlendi ve gelenler Zeynep Kâmil, Haydarpaşa Numune, Şişli Etfal ve Bakırköy Sağlık Meslek liselerine yerleştirildiler. Ayrıca hacı adaylarının yemek ihtiyaçları da devletimiz

tarafından karşılandı. Kendileriyle görüştüğümüz Doğu Türkistanlılar bu ilgiden çok memnun kaldıklarını belirterek şöyle konuştular:

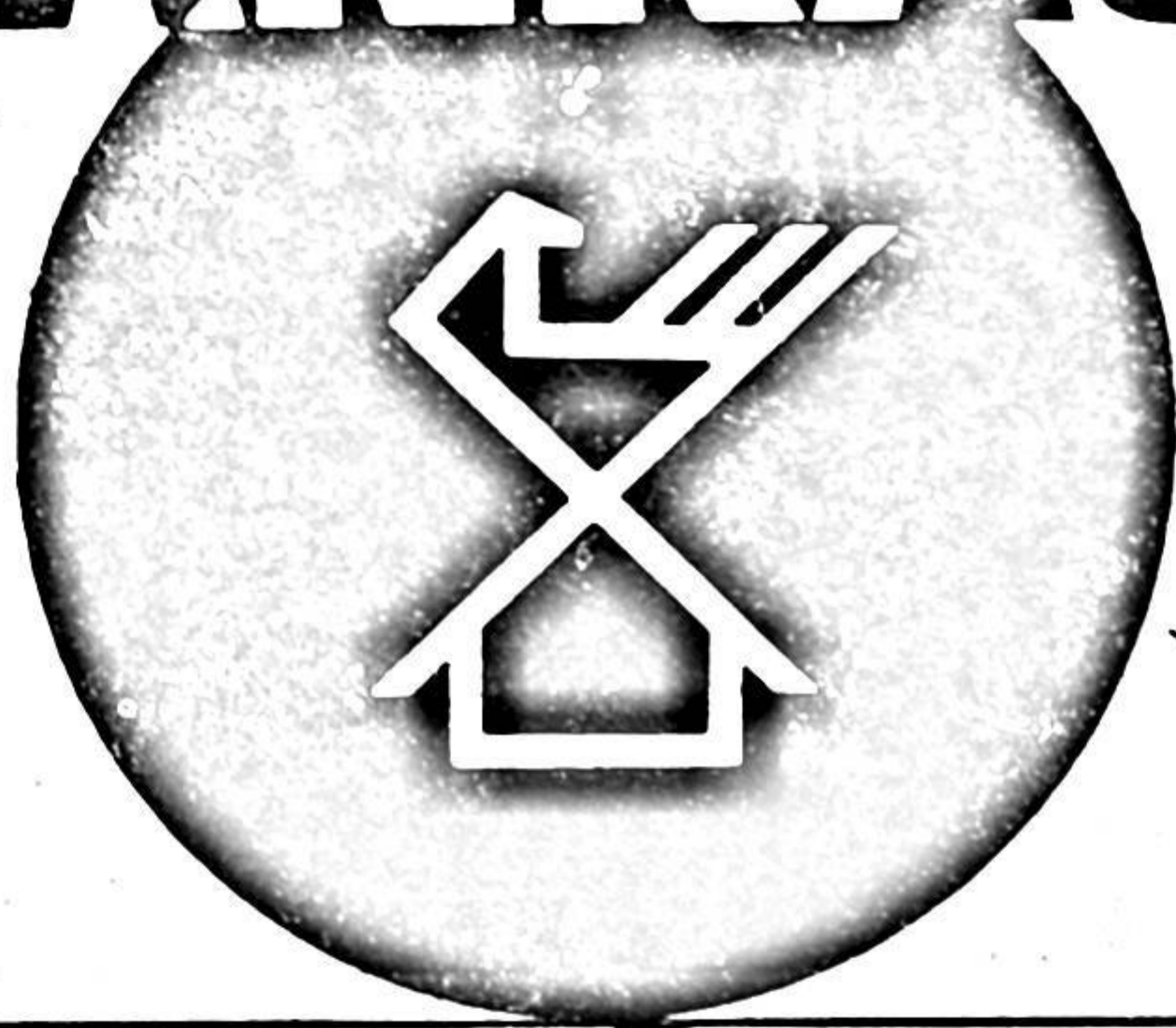
"Allah Türkiye Devletinden razı olsun. Biz binbir zahmete katlanarak Türkiye'ye geldiğimizde Acaba ne gibi zorluklarla karşılaşacağız?" diye endişeleniyorduk. Ancak bu endişemiz boşa çıktı. Kendimizi memleketimizde gibi, hatta oradan daha rahat hissettik. Allah Türklerin bu tek devletine zeval vermesin"

İslâm'ın şartlarından biri olan Hac farızasını eda etmek için, birçok zahmetlere göğüs gererek Türkiye'ye gelen Doğu Türkistanlı hacı adayları, Temmuz ayının sonunda Türkiye'den ayrıldılar. Hacc'dan sonra tekrar Türkiye üzerinden Doğu Türkistan'a dönecekler.

**Güvenli
Gelecek için
Güçlü
Devlet Bankası**

**TÜRKİYE
EMLAK KREDİ
BANKASI**

İHRACAT

İhracat

Türk ekonomisinin can damarı

Daha güçlü bir Türk ekonomisi için daha çok ihracata ihtiyacımız var. Zengin ve güçlü Türkiye'nin kaliteli mamulleri yeni pazarlar buluyor, dünya piyasalarının aranan malları oluyor. Özellikle Türk ekonomisi için atıl kaynaklar durumunda bulunan Türkiye'de değerlendirilmeyen ihracat maddeleri ekonomimize ilave kaynak kazandırıyor.

Türkiye'de değerlendirilmeyen atıl kaynakları dünya piyasalarına Menteşoğlu sunuyor. Türk ekonomisine ciddi katkılar sağlıyor. Salyangoz, kurbağa, kerevit, deniz salyangozu, yaban domuzu gibi atıl mamuller yanında tekstil ürünleri, yaş meyve ve sebzeyle Türk ekonomisine 367 milyon dolarlık bir kaynak kazandırmıştır. Menteşoğlu bu kaynağı sağlamakla gururludur.

Menteşoğlu imal eder,
ihrac eder

Menteşoğlu

"Dünya Piyasalarının İtibarlı Kuruluşu"

VOICE OF EASTERN TURKISTAN

Tri-Monthly Review

Year: 3, Vol: 3, No: 10
August
1986

Owner

İsa Alptekin

Editör: Niyazi Yıldırım

Gençosmanoğlu

Publisher's address

Eastern Turkistan

Publishing Center

Millet Cad. 26/3,

Küçük Saray Apt., Aksaray,

İstanbul, Turkey

Telephone: 524 41 21

Single issues:

For Turkey: 750 TL.

8 U.S. Dollars

Subscription Rates

Yearly for Turkey: 3000 TL.

Yearly for foreign lands

(surface mail): 30 U.S. Dollars.

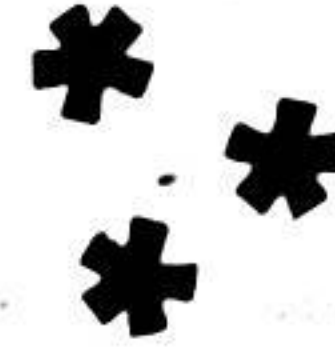

Manuscripts sent to the

Review and not printed are

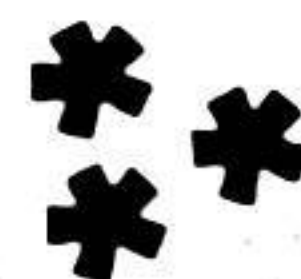
not returnable.

CONTENTS

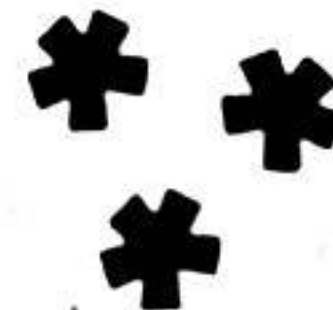
**THE CHANGING STATUS OF
TURKIC MUSLIMS IN CHINA'S
UIGHUR AUTONOMOUS
REGION TRADITIONALLY
CALLED "EASTERN
TURKESTAN" _____ By**

Ghulamuddin Pahta

**AFGHANISTAN: A NATION
THAT DOESN'T ACCEPT**

DEFEAT _____ By Leslie Cook

News and articles in this Review may be quoted in full or in part, by mentioning the Review.

THE CHANGING STATUS OF TURKIC MUSLIMS IN CHINA'S UIGHUR AUTONOMOUS REGION TRADITIONALLY CALLED "EASTERN TURKESTAN"

Prepared for the presentation at the "Sixth International Conference of World Assembly of Muslim Youth" on Muslim minorities in the World, which had been held at Riyadh on 22 - 27 January 1986

(New York)

By
Ghulamuddin Pahta

For Eastern Turkistan this is a time of change, of certain opportunities for improvement in the position of Muslims in the People's Republic of China (PRC). And without the help of the Muslim world, this may become once again a period of peril for our Co-religionists in the PRC.

Eastern Turkistan, which traditionally goes by that name¹ is also called "Turkistan" in Turkic and Arabic sources, "Turan" by European and Iranian sources, "Chinese Turkistan" in Indian and British sources. In China's old history it was known as "Hsi-ju" (West) and later on, since November 18, 1884, this country was organized as the 19th province of China and was given the name "Xinjiang" (Sinkiang) by a formal order of the Chinese Emperor.²

The name "Xinjiang" is of Chinese origin and in Chinese it means "New Frontier," although former Premier Zhou En Lai said the name means "New Land".³

"Turkestan" means "The Land of the Turks". It is in Central Asia.

On October 1, 1955 China had renamed Eastern Turkistan to "XINJIANG WEIWUER ZIZHI-QU" meaning "Sinkiang Uighur Autonomous Region".

LOCATION

Eastern Turkistan is bordered by three Soviet Central Asian Republics (Kazakistan, Kirgizistan, Tajikistan) in the Northwest, Afghanistan, Pakistan, and India in the South, and China's Tibet, Qinghai and Gansu provinces in the east. The total area of this territory is 1.6 million square km². Eastern Turkistan is the largest province in China, occupies one sixth of the PRC's total area and bigger than Britain, France, Italy and Germany combined.

POPULATION

The population of Eastern Turkistan, which consists mainly of Turkic/Muslim people, with Uighurs, Kazakhs, Kirgizs, Ozbeks, Tatars and Tajik and other nationalities. Consistent nor accurate and varies from source to source.

However, the estimate for 1978 gives the population of Eastern Turkistan as over 13 million⁴ of this, the Uighurs are 5.4 million, Kazakhs 800 thousand⁵ and all other Turkic Muslim minorities sum up to 90 thousand.

However, an article in a Hong Kong-based journal "Takung Pao" (Eastern Horizon) stated in the same year, 1978, that the population of Uighurs was 7 million.⁶ Ten years earlier, the Soviet estimate of Eastern Turkistan's Uighurs was at five million.⁷

Since the Soviet Russians invaded neighboring Afghanistan, Beijing has taken a fresh look at the development and studied the situation in Eastern Turkistan closely. Apart from the obvious military preparation, China's main strategy for holding Eastern Turkistan has been to fill it with Han people.⁸ In the past (since 1949) the Chinese central government brought to Eastern Turkistan more than 5 million Han settlers, to insure its control. In 1953, there were a total of 4,574,000 non-Han Ethnic inhabitants.

New official statistics for the Chinese population shows 1,038,000,000 people living in China.⁹ If this figure is correct, an estimate of more than 10 million Uighurs must be living now in Eastern Turkistan, and the population growth among the other Turkic Muslim people should be more rapid than that of the Chinese. In fact, the proportion of Uighurs, Qazaqs, and other Turkic and Tajik Muslims who made up more than 90 percent in the past (before 1949) of the Eastern Turkistan's

population, now greatly changed. According to the data from the official Chinese census of mid 1953 (just 32 years ago) there were:

3,640,000	Uighurs	74.6 % of Eastern Türkistan's people	
745,000	Qazaqs	9.7 %	
259,000	others	5.5 %	
300,000	Han - Chinese	6.1 %	10

1967

4,943,000	Uighurs (*)	61.8 %	
643,000	Qazaqs	8.0 %	
352,000	Others	4.4 %	
1,791,000	Han - Chinese	22.4 %	11

1978

5,400,000	Uighurs	41.5 %	
800,000	Qazaqs	6.1 %	12
N/A at this data	Others	—	
N/A at this time	Han - Chinese	—	

Note : 1978 data had not included the number of Han-Chinese, however, the 1981 population estimate listed 7.5 million Turkic Natives and gave the Han-Chinese number as 5,300,000 (47.6 percent).¹³

According to these statistics, it can be seen very clearly that the Han-Chinese number had risen very rapidly and was slowly but surely approaching a majority while Muslim Uighurs are falling into the minority position in the "Uighur Autonomous Region".

WHO ARE THE UIGHURS?

The Uighurs are an ancient people of Central Asia whose language belongs to the Turkic group, their history goes back many thousands of years. "It is precisely because the Uighurs played so significant a role in the history of the T'ang empire that the Chinese historians dealing with the period devote so much space to them."¹⁴

This nation was earlier known to the Europeans as part of the "Huns" and to the Chinese they were known as "Hui-ho" or "Hui-hu"¹⁵ and some other Chinese sources have known as "Hsiung-nu".¹⁶ Presently the Chinese pronounce them as "Way-gurs".

Uighurs are sunni Muslims who speak the neo-Uighur dialect, which is part of the eastern family of Turkic languages. Eastern Turkistan constitutes the historical home territory of the Uighurs, an even today they form the majority of the population in what is not officially called the "Xinjiang Uighur Autonomous Region of the People's Republic of China".

RELIGION

The religion of Islam came to Eastern Turkistan in 934 A.D. and was brought to the Uighurs by

Satuk Bugra Khan, who embraced Islam before he came to the throne as the ruler of the Uighur Karakhanid State. After becoming ruler, he took the Muslim name "Abdulkerim-Satuk Bugra Khan" and converted most of Turkic Central Asia to Islam.

The Eastern Turkistan people are proud of the historical fact that Abdulkerim Satuk Bugra Khan created the first "Muslim Turkic Empire" in the history of the World, 940 A.D.¹⁷

During and after this "Karakhanid Dynasty" (840 - 1212 A.D.), Eastern Turkistan became a main center of Islam in Asia, and Eastern Turkistan has been a pivot of Islamic activity and a center of scholarship in Central Asia.

The Mausoleum of Abdulkerim-Satuk Bugra Khan is preserved in Artush, near Kashgar, Eastern Turkistan.

Today the local ethnic Muslims are enjoying some new religious freedom along with a relaxed new economy.

They get the permission to go to Mecca if they receive invitations from Saudi Arabia. However, there are clear limits for religious education, especially for the younger generation. Also they face unlimited freedom for atheistic education.

THE NATIONAL MINORITY POLICY

The fact that Eastern Turkistan has been an economic colony of China since its conquest is well known. It has been defined as such by all Soviet researchers, not only in recent years but also at the time when the sun of SinoSoviet friendship was at its zenith. Characteristically, Eastern Turkistan was always governed in true colonial fashion, with Chinese or Manchus in position of highest authority and representatives of the local nobility in the lower echelons of power.¹⁸

To develop the areas economically and assimilate minorities into Chinese culture is the main issue. Beginning in 1956 (after renaming Xinjiang the Uighur Autonomous Region in 1955) the Chinese Communist Party firmly introduced changes in the traditional costumes and scripts of

Muslim minorities and diminishing the power of Islam. In August, 1956, a conference was held in Urumchi (Urumqi) which decided upon the adoption of slightly modified Cyrillic alphabet as the written script for

the Uighurs, Qazaqs, Ozbeks, Tatars, Tajiks, and Qirghiz. This script reform was undertaken maybe with Soviet advice. This new Cyrillic alphabet was a major step that would have eroded the old Muslim religious Islamic teachings written in the Arabic alphabet, which has also been used as the local ethnic Turkic scripts, since (E.T)/

Eastern Turkestan became a Muslim state. During the "Hundred Flowers Movement" and the subsequent anti-local nationalist rectification campaign, the special condition of Eastern Turkestan's Islamic people customs and habits was reversed. Up to late in 1960, the party's nationality policy became increasingly radical. According to RMRB (Renmin ribao) Peking-People's Daily (Dec. 1, 1957), the authorities charged many Turkic intellectuals with being "nationality chauvinists" who had agitated the masses and slandered the party's nationality policy. On December 9, 1957 that same RMRB reported that persons within the Xinjiang (Eastern Turkestan) Islamic association were criticized for placing their individual religious interests above those of the state.

In contrast, the 1956 decision to replace the Arabic alphabet which had been used so long among most Eastern Turkistanian Muslim people, especially Uighurs, Qazaqs, Ozbeks, Qirgizs, Tatars and Tajiks, to the Cyrillic alphabet and then reversing this decision in 1958 (changing the Cyrillic alphabet to Roman alphabet)¹⁹ especially outlawing the old Arabic alphabet was a tragedy for the Turkic communities' Islamic culture for its social life and for education of the younger generation. In March, 1960, "Xinjiang Daily" published a lengthy speech delivered by Seyfuddin Azizi, 1st Secretary General of the Communist Party in E. Turkestan. He urged: "Strive for a great victory in the socialist revolution on the linguistic front and strengthen the solidarity of the people of all nationalities in the country. "Later on, Jiakeluofu, the Chairman of the" Xinjiang Uighur Autonomous Region Language Reform Committee," explained: "we have found that what is most suitable for us is not the Slavic alphabet but the Latin (Roman) Alphabet." The new program was based upon considerations of national unity and common interests within China, and the final objective in language reform was gradually to make the Han language the common language of social intercourse. An underlying motive of the script reform was the party's desire to break the hold of Islam on the local minority Muslim people, especially the youth, and thus to bring about Sinitification. "The unity of the nation" was a major theme of party propaganda on religion during 1958. The theme of unity based on or consolidated around the Han Chinese took on increasing momentum, and had greater and greater consequences as the party geared up for the massive social and economic transformation known as "The Great Leap Forward" that had a tremendous effect, especially on Muslim Lifestyles. Communes were introduced in August, 1958, with

Muslims being included with Han (Chinese) in the same communal mess halls- -where pork dishes were prepared. Special accommodations for Muslims, such as ritual bathing facilities and restaurants with acceptable food, were also abolished. There was increased encouragement of intermarriage. Muslims were also said to be demanding that their exemption from the provisions of the marriage law of 1953 be ended, for they now wished monogamous marriage and legal sanction of divorce. They had also come to know the dangers of early marriage, and now wished to have the same minimum age qualifications applied to them.²⁰

The Chinese Islamic Association was formally abolished in October 1958, at almost the same time as imams began "spontaneously" to work in the fields. There was large scale confiscation of lands owned by the mosques. The economic disasters and social disruptions wrought by the Great Leap Forward are too well known to bear repetition here.

Since the open break with China in 1963, the Soviet press has published a great number of reports about the "happy life" of the Soviet Uighurs, contrasting it to alleged national oppression and persecution of Uighurs in Eastern Turkestan, and speaking of concentration camps, armed suppression of minorities, and of Peking's intention "Sinifying" Eastern Turkestan. Chinese leaders are being accused of pursuing a traditional great-power chauvinistic policy, of discriminating against the non-Chinese people and forcibly assimilating them.²¹

Evidently, in the treatment of their own Uighurs, the Soviet leaders try to be especially generous regarding these particular points in order to underline the contrast between their own "good" policy and the "bad" policy of the Chinese. As the various Soviet accounts of nationality oppression in Eastern Turkestan are analyzed, the following points emerge as those stressed most strongly:

1) The lack of a native political and administrative cadre, and the colonization of Uighur areas by Chinese immigrants. It is said that during the 1958 purges in the People's Republic of China, most representatives of the national minorities were dismissed from their post, arrested and sent to labor camps.²² Another report in 1967 stated that "almost all the administrative and party positions in the nationality areas are held by Han - Chinese Clerical work is done only in the Chinese language."²³

The destruction of the native (Islamic) culture

and forced assimilation is strongly stressed both in general terms and through concrete examples.

It said that in the schools the native language of the Turkic Muslims was used only in the early years of education. One account in 1969 (during the Cultural Revolution period) claims that no native language schools existed at all. There are complaints over the falsification of history of the non-Chinese people. Religious outrages against the Eastern Turkistan Muslims are cited, such as the deliberate desecration of Muslim holy places and the ill-treatment of uleme-mullah. It is said that Uighur Muslim girls are forced under the threat of death to marry Chinese and that "the unbridled Mao Tse-Tung hoodlums have begun to compel Uighurs, Qazaqs, and other Muslims to eat pork, to cremate their dead, and forbid the traditional Islamic forms of burial."²⁴

During the period of mass upheaval known as the Chinese "Cultural Revolution," a leadership struggle, the clash of differing theories on methods of economic development, and many other pressures were present in addition to the revolution in culture. All of these had ramifications for minorities policy. In 1966, Chinese students were organized into so-called Red Guard groups and told by Mao to "bombard the headquarters" (of established conservative authority) and "destroy the four olds" (old ideas, culture, customs and habits). Wall newspapers, often crudely painted or hand-lettered on large placards, expressed the Guards' attitudes and frequently echoed the views of radical leaders. One which was seen in Beijing during the autumn of 1966 dealt with religion, demanding that the authorities; 1) Close all mosques; 2) Abolish religious associations; 3) Abolish study of the **Qur'an** and so on. A second poster outlined a ten-point program for the eradication of Islam including: 1) Immediate abolition of all Islamic associations in China; 2) Requiring Muslim clergy to work in labor camps; 3) Replacing Muslim burial practices with cremation; 4) Abolition of observance of all Muslim festivals and holidays.²⁵ Unintended vandalism aside, the mood of those who guided the Cultural Revolution was definitely anti-religious.

During the ten years of chaos inspired by the "Gang of Four" (leading radical Chinese politicians), the campaign against the Islamic religion was particularly severe. All copies of the holy book **Xur'an**, the traditions Hadith, and all other books were destroyed. All mosques were closed. The clergy was arrested, tortured, and forced to clean sewers, and forced to care for pigs.²⁶

On "The question of the minority nationalities,"

Mao Tse-tung said: "It is imperative to foster good relations between the Han people and the minority nationalities. At the same time, effort should also be made to overcome local nationalism, wherever it exists among the minority nationalities. Both Han chauvinism and local nationalism are harmful to the unity of the nationalities . . . . They represent a specific contradiction among the people which should be overcome."²⁷ On August 4, 1957, at a forum held in Qingdao, China's Shandong province, on "some questions on policy toward nationalities," Zhou Enlai said: "We oppose two types of chauvinism, namely big-nationality chauvinism, (in China chiefly Han chauvinism) and local-nationality chauvinism, with particular attention to combating Han chauvinism. Both types of chauvinism are manifestations of bourgeois nationalism. We cannot rely only on the Han people."²⁸ Zhou Enlai was right, that Chinese people were not reliable, on questions regarding national minorities' rights. The newspaper "Xinjiang Ribao" (Sinkiang Daily) wrote on 14 December 1960, three years after Zhou Enlai's speech) that: "In the People's Republic of China, the Chinese (Han Nation) share of the population is 94 percent. We are for the fusion of the people in China. This process must be based on a single nation. This nation is the Chinese nation. We have to increase the number of the marriages between Chinese and minorities. Nobody should try to prevent this. In any case, nobody will be able to prevent this process." Those words were answers to Chairman Mao Tse-tung and Premier Zhou Enlai's demands on nationality problems in Eastern Turkistan. In contrast, there is a big discrepancy between policy and reality which the people face.

The assimilation effort reached its peak during the Cultural Revolution from 1966 to 1976 through the non-Muslim, Han-Chinese settlers or immigrants, when the Arabic alphabet was outlawed in favor of the Roman alphabet.

Muslim classics and the holy **Qur'an** were burned, mosques were closed, Han - Chinese officials delivered speeches in Chinese without providing interpreters.

Fully developed, Xinjiang (Eastern Turkistan) should be able to support 10 times the leading American newspaper correspondents recently from Urumqi, the capital city of Xinjiang Uighur Autonomous Region.²⁹ He added that once the mountains heavy snowfall is harnessed to irrigation and hydropower, and the transportation bottleneck solved, it's inevitable that Han immigration will be stepped up again. The prospect of one hundred million Chinese living right next door to the Soviet Central Asian Union Republics must

be a nightmare for Moscow and perhaps one reason for its deploying an estimated one-fourth of the Soviet Union's armed forces along the border.

In the past, China had three sources of Han emigrants: Demobilized soldiers, high school graduates for whom no jobs could be found in established cities, and lawbreakers or dissidents ("bad elements") exiled for "re-education through labor." No figures exist for the number sent to Xinjiang (Eastern Turkistan) as punishment, although an official of the shihezi (a new model state farm complex city) west of Urumqi admitted that 3,000 "counter-revolutionaries" and "rightists" were included in the population of half a million. The population may be considerably greater in less-desirable reclamation colonies deeper in the desert.

THE ECONOMY

Resource-rich Eastern Turkistan could become a major Asian industrial center if climate and distance could be mastered.

The natural assets of Eastern Turkistan are very great. There are oil, coal, uranium, iron ore, gold sulphur, salt, copper, silver, platinum, lead, tin, mica, diamonds, emeralds, and rare minerals. They also include natural gas.³⁰ Geologists say Eastern Turkistan's coal fields could supply the entire world for 60 years.³¹ China's leaders hope to exploit these natural resources to fuel the country's planned modernization.

Geographically, because of its distance from the seashore and landlocked condition and historically, because of its distance from Beijing, and uneasy relations between the Chinese and indigenous ethnic Natives of Eastern Turkistan has lagged far behind its neighboring countries and inland provinces.

Since 1950 Beijing has moved large numbers of demobilized soldiers, "educated urban youth" and other Chinese into the area. This was done partly to provide technicians for economic development, but far more to "stabilize" this region of unhappy Turkistanians, coveted by Russia.

Beijing's biggest success here is the economic developments. Now there are petrochemical plants, an iron and steel complex, fertilizer mills, textile factories and food processing plants. Cultivated land has tripled and the land, almost 90 percent of it, is irrigated.³²

Now Eastern Turkistan prepares to undertake an ambitious modernization plan to transform China's well-known "Wild West" into China's "California" by the end of the twenty-first century, much of its success will hinge on its leaders' ability to achieve ethnic unity and political stability.³³

Modernization certainly needs many reliable supervisors to manage manpower and many qualified technicians in Eastern Turkistan. This is the major problem burdening the Chinese leaders, and is the first problem to be resolved. In addition, unemployment among Muslims is now extremely high and is worsening.

To overcome this problem, the Chinese leaders face two choices: to give first priority to educational systems or transfer more qualified outside workers from other Chinese, over-populated industrial areas like Shanghai to Eastern Turkistan. The second alternative will not be a welcome decision for the already unhappy Turkic Muslim groups. Lack of education, especially among ethnic Muslim Natives, is due to discriminatory educational policies in the past that still continue to some degree in higher educational institutions. For example: Beijing each year sends many thousands of Chinese students to overseas countries in Europe and North America to get their higher education or experience in various fields. But not one Muslim Turkic student or technical person can be seen within those groups. In 1983, Premier Zhao Ziyang and the Communist Party General Secretary Hu Yaobang toured the region and targeted it to become one of China's most important development areas in the next century.

"From now on, we must place the development of Xinjiang on the agenda of the construction of the entire country," Zhao Ziyang said.

In the key sphere of oil, where Eastern Turkistan's reserves are thought to be formidable, Wang particularly hopes to attract foreign investment. "Xinjiang will become China's California" said Wang Enmao, first party secretary and the region's top political and military leader. Wang Enmao, 71, toured California, Texas, and Arizona in October 1984. "Yes, in reality there are still disparities (between Hans and the Turkestans) because they are not equal economically," said Secretary Wang in his recent interview in Urumqi, "and where there are disparities (in income), there will be friction."³⁴

Last year, a Party Committee started to take an action and impose "a new birthcontrol program" in East Turkistan from which were excluded Muslim groups, in the past. Now, mass propaganda, educational programs, and new regulations against large families are going on full scale all over the country of Eastern Turkistan.³⁵

THE NEW NATIONALITY POLICY

On the question of the Minority Nationalities, Mao Tsetung said: "They constitute only 6 percent of the total population, they inhabit extensi-

ve regions which altogether comprise 50 to 60 percent of China's total area. It is imperative to foster good relations between the Han people and the minorities. The key to this question lies in overcoming Han chauvinism. At the same time, efforts should also be made to overcome local nationalism, wherever it exists among the minority nationalities. Both Han chauvinism and local nationalism are harmful to the unity of the nationalities."³⁶

When in 1956 and 1957 the Chinese Communist Party asked the masses to criticize it, in the so-called "Hundred Flowers Campaign", the pent-up grievances of Turkic Muslims and others poured forth. The long list of complaints included declarations that:

- — All Muslims everywhere are on family (and not separate nationalities).
- The religious interest is the nationality interest.
- The Chinese Communist Party wishes to abolish both nationality and religion.
- Religion and the Chinese Communist party cannot stand together any more than fire and water can mix.
- The policy of nationality autonomy is meaningless.
- The Muslim should have a separate state without Han.
- Muslim women rolling up their trousers (to work in the field) is anti-religious.
- Participation in cooperatives is forbidden by religion. Those Muslims who resisted their corrupt leaders were allegedly brutally beaten or killed.³⁷ Islamic practices and Muslim traditions could not be effectively crushed by the red guards in the past. According to the Eastern Turkistan Muslims, they paid a high cost in terms of loss of life and property to retain their religious and national identity. Despite the present restrictive environment in which Chinese Islam now functions, the government of Deng Xiaoping is more tolerant toward Islam than any in two decades.

Recent policy changes are affecting the religion, language, society and economy of Eastern Turkistan's people. Especially there is an easing of the grip on Eastern Turkistan's Muslim minorities taking effect in a broad arc among the ethnic areas. From Urumqi to Aksu, Kucha, Turpan, Ili, Altai, Kashgar, Yarkent, and Khoten, these changes are, evidently, the work of Deng Xiaoping, the nominal party vice chairman who is the predominant force in the PRC leadership along with General Secretary Hu Yaobang and Prime Minister Zhao Ziyang. The Beijing government has moved to ease tensions between the Han Chinese and other ethnic groups by guaranteeing

the rights of members of minority groups. Today the minorities have equal rights under the law and within the Communist Party. But despite these efforts, by August 1981, relations between the Chinese and the Muslim Uighurs in Eastern Turkistan had deteriorated so badly that China's most powerful leader, Deng Xiaping, came to Eastern Turkistan from Beijing to help mediate the political infighting between Chinese and local Uighur members of the provincial ruling committee.³⁸ Now, it seems, some of the wounds of Han chauvinism are being healed. Increasing numbers of Turkic personnel are being trained to replace the Han who at present hold most of the senior official posts. Islam in Eastern Turkistan has been partially liberated from the pressures of dogmatic atheism. Now, the Muslim people can make the pilgrimage to Mecca. (if they get the invitation from their related Muslim brothers who live in Saudi Arabia). The mosques are open. The Islamic Association of the PRC has been re-established, along with its branches. Now the Muslim Uighurs and other Turkic and Tajik Muslim groups wear their native costume. Mao suits, usually worn in the rest of the country, are uncommon.

The Islamic creed, "There is no God but Allah, and Mohammad (S.A.) is his prophet," is a religious and not a political statement," an official of the Islamic Association of the PRC said in Beijing recently, when asked whether it might be taken, as it was during the Cultural Revolution, as a threat to the Party, state and Communist ideology.³⁹

In Eastern Turkistan, the religion of Islam has provided an ethnic identity. To the devout Muslim, religion is an integral part of nationality. Recently one correspondent asked a young man who came up to practice his English on the street, "Are you an Uighur?" He proudly replied: "Yes, I am a Muslim. Even young people who do not frequent going to the Mosque. The government-planned translation of the Holy Book, **Qur'an** and **Hadith** from Arabic into local languages were recently published.

However, clear limits have been set on the scope and character of the muslims' religious activities.

Unity is a major main theme all over the country.

But there (Eastern Turkistan) despite all the talk about ethnic unity, there is no formal program for the Han Chinese to learn local languages, although there are many programs to teach the Uighurs to speak Chinese.

Thus, it is highly unlikely that a change in regi-

me would result in greater freedom of religion. The odds are that any new government would be less, rather than more, tolerant. Any sharp changes away from tolerance of Islam would be tempered by China's need to maintain friendly relations with the Middle East.⁴⁰

A speech made earlier in 1980 by Chinese Foreign Affairs Minister, Huang Hua, hints that Islam can be turned into a workable political tool for the Communist regime to spread its influence in the Middle East and combat Soviet expansionism in the region,⁴¹ especially in Afghanistan.

Premier Zhou en-Lai, who did not support the Cultural Revolution and was later to become a target of the "Gang of Four," himself, warned that excesses against Muslims had serious implications for China's foreign policy. On his insistence, one mosque each was kept open in Beijing, Shanghai and Guangzhou (Canton) for Muslim diplomats, visitors and students.⁴²

Since the policy change, great importance has been given to educating more nationality minorities in Eastern Turkistan. Greater religious freedom has been granted, but teaching of Islam in schools is prohibited. There is limited permission to go to Mecca. There is a hospital and doctors, but the poor, ill people must pay in advance.

One of the most respected Muslim scholars, Emir Husayn Kady of Eastern Turkistan, recently asked the Chinese Prime Minister, Zhao Ziyang, these questions:⁴³

—Q—Would you allow more Muslims to go to Mecca?

—A—No, we cannot send more Muslims because our country is a socialist country and we have no diplomatic connection with Saudi Arabia.

Q—Many hospitals do not take care of our poor and very ill people if they cannot pay in advance. Would you change this regulation?

A—This is a small thing.

Q—I would like to ask you if we can open our religious schools.

A—This is a political question, too. **Children under 18 years old cannot go to religious schools**, but children over 18 years old could go.

Since Eastern Turkistanians, mainly Turkic Muslim minority writers and scholars, have been relieved or released from farm work and hard labor camps, they received permission for the first time since 1984 to write their own history, novels, and poetry. They have achieved remarkable progress within a very short period in the classical and historical sphere. Many, many very valuable books, periodicals and magazines are published. They received the opportunity and permission to search out the facts and to make real progress on the national scholarly plane. Some publications,

ceased publication. For example, **Bulaq (Source or Spring)** was one of them. Probably it was going too deeply into past history. **Bulaq** began appearing in 1980, but in 1984, it ceased publishing.

Conclusion

Thus, in the past 5 years, cultural and religious life have experienced ups and downs, but in general, have improved somewhat among the Muslims of Eastern Turkistan between 1980 and 1985. In good part, this change may be attributed to the important development of new vitality among the Islamic states of the Middle East and elsewhere. Their influence is exerting a noticeable effect upon international affairs generally, and specifically in this case, upon the foreign and domestic policy of the Peoples' Republic of China.

Positive opportunities to continue the revival of Muslim cultural and religious life in Eastern Turkistan are many and varied. First, the Islamic countries should search out and find a common dialogue and mutual interests existing in cultural and economic areas with and should use them to favor Muslim citizens of Eastern Turkistan.

2. The children of Eastern Turkistan's Natives can be granted scholarships to study in various countries of the world and be given permission to stay for a suitable period.

3. The Islamic countries should send their "Goodwill contribution" with research groups to Eastern Turkistan to rebuild or repair old or damaged mosques and religious schools.

4. The Muslim community of the world should use their "Zakat and Ushra" in humanitarian support of Eastern Turkistan's poor families and their jobless poor children. Especially help is needed for old and sick muslims who can not pay hospital and medical bills.

5. The Muslim countries should invite and start exchange of scholars, artists and students from Eastern Turkistan.

6. Muslim countries should give higher priority and special attention to muslim minority cases in their publications and public affairs to give more information to the free world, and support their cause.

You have probably heard of the recent new student protest marches, which has been carried by muslim Uighur students into the heart of the Chinese capitol Peking, Shanghai, and the capital city Urumchi of Uighur Autonomous Region. The Uigher students demand a **"real an full autonomous right to a self-governing power."**

They ask the central government to stop sending Chinese criminal settlers or immigrants to Eastern Turkistan. The Ughur students have asked the government, "do not use our homeland as your dumping backyard and do not turn our land a concentration camp for your criminals". "Stop your Nuclear Arms Tests in our region". The Uighur students demand equal right and equal treatment especially by the higher education. They want the same education rights and the same opportunities as the Han-Chinese students have.

As you know, the Chinese government has been sending each year several thousand Chinese students, scholars, and technicians to outside developed countries in order to get higher education and experiences.

Unfortunately, we have not seen one single Uigher or other ethnic Muslim. In fact, the discrimination against the national minorities in China is still going on. This latest student protest marches has proved to disclose the problem of discrimination in China as a reality.

FOOTNOTES

1 Victor Louis and Salisbury Harrison, *The Coming Decline of the Chinese Empire*, The New York Times Book Co., Inc., 1979, p. 63.

2 Owen Lattimore, "Pivot of Asia" (*Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia*), Little-Brown and Company. Boston-USA 1950, P.50 and Hayit Dr. Baymirza "Türkistan Rusya ile Çin arasında" (*The Turkestan between Russia and China*) Otağ Yayınları, İstanbul - Turkey, 1975, P.148

3 Louis Victor and Salisbury Harrison, see footnote no. 1, p. 63; Zhou Enlai on National Policy, 1957, *Beijing Review*, no. 9, March 3, 1980.

4 *Beijing Review*, no. 8, 1982.

5 *Beijing Review*, no. 9, March 3, 1980, p. 17.

6 *Ta Kung Pao* (*Eastern Horizon*), Hong Kong, vol. XVII, no. 8, August, 1978.

7 *Komsomol'skaia Pravda*, 20 May 1969, p.

8 *Newsday*, July 26, 1982, report: from Urumqi by William Sexton (*Newsday's Asia Bureau Chief*), New York, P. 11. (Chinese official data announced.)

9 Weisskof Michael "Newsday", New York-February 11-1985, P.3 This article was also in *Washington Post*.

10 Data from the official Chinese census of mid 1953, *Bruk P.91 "Canadian Slavonic Paper" "The Uighur between China and the USSR" P.342 Volume 17, No.2 and 3 -1975, Carleton University-Ottawa, Canada-Karklins Rasma silda.*

11 *Urumchi (Urumqi) Radio*, April 28, 1976. Cited in the *Central Asian Review*, XVI (1968), 208. The Soviets also estimate the present number of Eastern Turkistan's Uighurs at five million. *Komsomol'skaia Pravda*, 20 May 1969. (*Central Asian Review - London*)

12 *Beijing Review*, no. 9, March 3, 1980, p. 17 (Official Date).

13 See footnote no. 8 (*Newsday Report*), *Official Data*.

14 Mackerras Colin, "The Uighur Empire" According to the T'ang Dynastic histories a study in Sino-Uighur relations 744-840 University of south Carolina press-Columbia, S. Carolina, 1973 - P.2

15 Mackerras Colin. See footnote no. 14 and p. 2nd l.

16 Kwanten Luc, *Imperial Nomad, A History of Central Asia 500-1500*, University of Pennsylvania Press, 1979, p. 29.

17 Açikgözoğlu Mehmet, *İslam Devletleri Tarihi, Yeni Asya Yayınları, İstanbul*, p. 93. 1975

18 Victor Louis and Salisbury Harrison. See footnote no. 1, p. 64.

19 *Sinkiang Jih-Pao*, 17 Dec. 1979. (Translated in the survey of China Press, no. 2182.) Also, *Central Asian Review XI*, 330.

20 Dreyer June Teufel (Professor of Politics), University of Miami, *Central Asian Survey*, vol. 1, no. 2/3, Oct. 1982-Jan. 1983, "The Islamic Community of China," p. 46.

21 *Literaturnaia Gazeta*, 16 June 1967.

22 Karklins Resma silda "Canadian Slavonic paper" *The Uighur between China and the USSR*, p. 349-Volume 17, No.2 and 3 Carleton University Ottawa-Canada 1975

23 A. Dymkov, *Izvestia*, April 1967, "Peking Chauvinists" and also *Literaturnaia Gazeta*, 26 Sept. 1963.

24 Rakhimov, also A. Mirou: *Literaturnaia Gazeta*, 7 May 1969, "Sinkiang Tragedy," p. 118; Busakov, *Literaturnaia Gazeta*, 14 June 1967.

25 Dreyer June Teufel, "The Islamic Community of China," p. 48.

26 Peter Humphrey, *Religion in Communist China*, Autumn 1982. and Dreyer June Teufel "Central Asian Survey", Volume 1 No. 2 and 3, Oct. 1982-Jan. 1983 "Islamic Community in China" P.48-49 England.

27 Selected Readings from the Works of Mao Tsetung, VI. Foreign Language Press, Peking, 1971, p. 460.

28 Beijing Review, No. 9, March 1980. "Zhou Enlai on National Policy," 1957. It was made at a forum held in Qingdao in east China's Shandong Province on August 4, 1957.

29 Newsday, July 26, 1982. (Same source as above) no.8 New York.

30 Myrdal, Jan. "The Silk Road," Pantheon Books, 1977 New York, p. 42.

31 U.S. News and World Report, March 8, 1982, p. 63.

32 Same source as above. (U.S. News and World Report).

33 The Washington Post, by Lena H. Sun, January 13 and 14, 1985. (Chinese, Turkic Minority in Northwest live in uneasy peace,

34 The Washington Post, January 14, 1985. "Chinese, Turkic Minority in Northwest live in Uneasy Peace," p. A13).

35 Xinjiang Geziti, March 30, 1983, no. 13229, p. 4).

36 Selected Readings from the Works of Mao Tse tung, VI. The Question of the Minority Nationalities, Foreign Language Press, Peking, 1971, p. 459.

37 Dreyer, June Teufel, Doc. Dr. Gökten Erkut, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1984, Ankara, Türkiye, Çindeki Islam Cemaati, p. 10. 1984, Ankara-Turkey-Publication No. 1

38 The Washington Post, World News Foreign Service, Jan. 14, 1985.

39 Los Angeles Times, 27 May 1981.

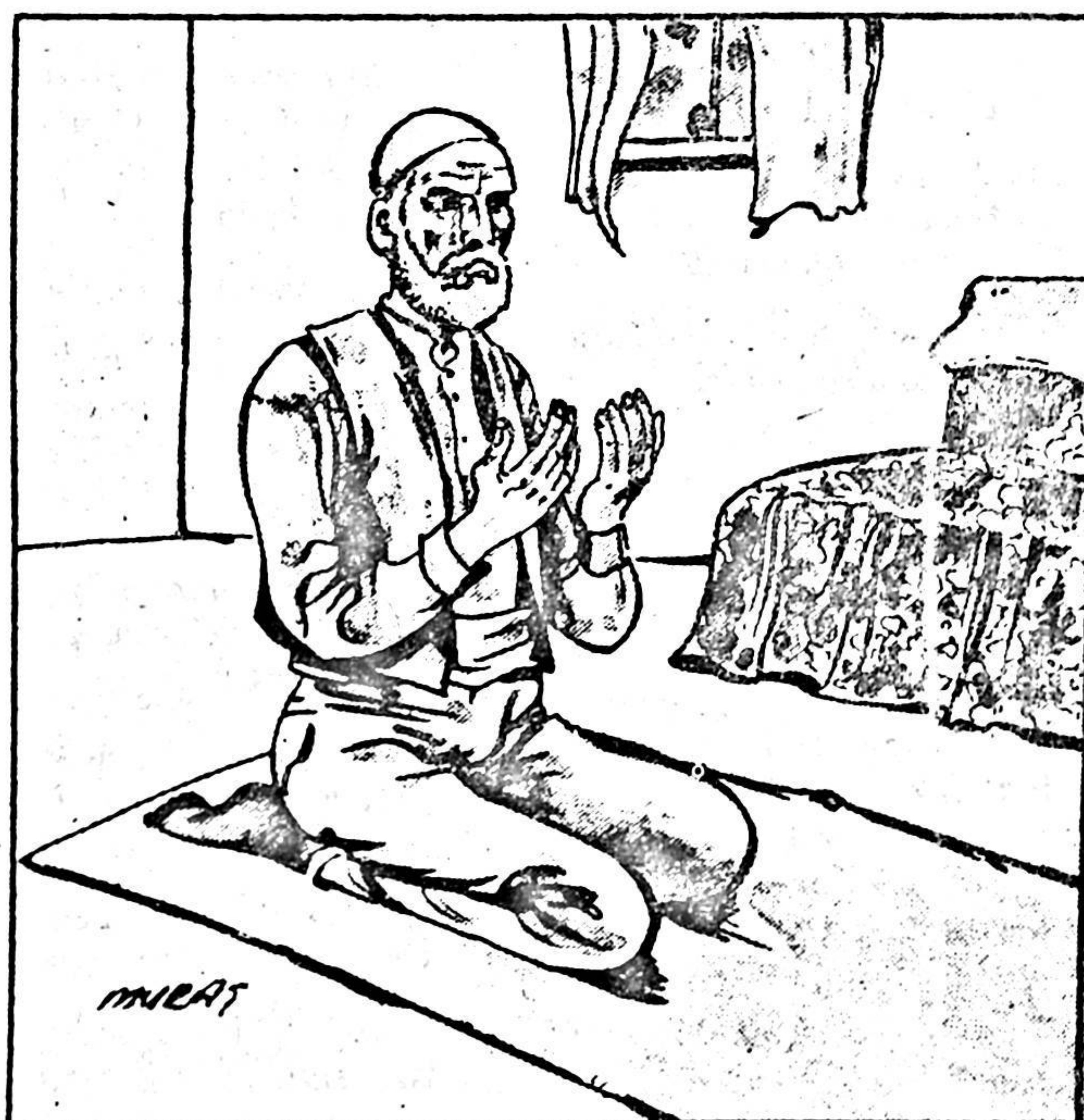
40 Central Asian Survey, vol. 1, no. 2/3, Oct. 1982 and Jan. 1983, "The Islamic Community of China," p. 55.

41 The Journal. Muslim World League, vol. 7, no. 11, Sept. 1980, "Communist China Reassesses Impact of Islam," Denis A. Smith, p. 36.

42 Arabia, The Islamic World Review, September 1981 (No. 1), "Islam Behind the Bamboo Curtain."

43 Voice of Eastern Turkistan, vol. 1, no. 3, 1984, Istanbul, p. 52.

44 The New York Times, December 24-1985, Page one(A) under Title "Student Marchers in Peking Protest Nuclear Arms Tests" "The Washington Post", December 23-1985, Title "300 Students Stage Rare Protest In Peking Against Nuclear Testing, "United Press International" reported from Peking on December 22-1985, and also in Chinese language newspaper "Goong Bao", (Centre Daily News) USA - New York December 25-1985, December 26-1985, December 27, Title: "Muslim students in Shanghai protest N Tests" and "Arab News" on December 28-1985, reported from Peking by Mark O'Neill, under title "China hit by unusual series of protests" with Deng Xiao-ping's picture. "Arab News" is Saudi Arabia's first English Language Daily"

Chinese Muslims strive to keep religion alive

Mir Ayoob Ali Khan
Saudi Gazette Staff

THE Muslim-dominated Sinkiang Uighur autonomous region of the People's Republic of China is being flooded by Han-Chinese so that the region loses its identity over the years, Ghulamuddin-Pahta, an authority of Chinese Muslims, said here today.

Pahta told the Gazette that in 1949 the Han-Chinese were 300,000 in Sinkiang and formed 6.1 percent of the population. But now they are 47.6 percent of the total population of the region.

Pahta, who attended the sixth international conference of the World Assembly of Muslim Youth on Muslim Minorities from January 22 to 27 in Riyadh, told the Gazette that he had information that about 10,000 Han-Chinese settlers were being brought to the region. Supporting his statement he said the demonstrations of December, 1985, in the major cities of China were mainly against this policy. The students who demonstrated demanded that the central government should stop sending Chinese "criminals or settlers or immigrants to Eastern Turkistan." They also demanded that the government "does not use home land as your dumping backyard and do not turn our land (into) a concentration camp for your criminals."

Pahta also said that the government had used this part of the country for several nuclear tests which had resulted in incurable diseases among the local population. One of the demands of the students was for stopping the nuclear test there, he said.

Pahta, originally from Sinkiang, is now settled in the U.S. for about two decades.

W. Turkestan Comprising Uzbekistan, Turkmenistan, Qirgizistan, Qazaqistan and Tajikistan SSR is part of greater Turkestan. Sinkiang, which is also known as Eastern Turkistan is the largest province in China and occupies one sixth of the country's total area. It's area of 1.6 million sq km bigger than Britain, France, Italy and Germany combined. The province in China is known as Xinjiang which means new frontier or new land. The population of this region is about 20 million but the government claims that it is about he said orthodox Sunni Muslims live in this province.

He said for the past five years things were changing in Sinkiang. "Today the local ethnic Muslims are enjoying some new religious freedom along with a relaxed economy. They get permission to go to Makkah if they receive invitations from Saudi Arabia. However, there are clear limits for religious education, especially for the younger generation. They face unlimited freedom for atheistic education," he said.

Pahta said that the Central government may be sincere in giving more freedom to the minorities but the regional officials were "still chauvinistic" and did not carry out the orders they received. The Muslims were extremely poor and did not receive higher education. "Some do not have shoes while some others do not have even proper dress for their children," he said.

One of the major threats faced by the Muslims is the encouragement of inter-race marriages by the government. If a **Chinese** marries a Muslim he or she is given a job, a house to live, along with a bonus and relocation facility in a city. Separation is not possible because of the heavy penalties involved in cases of divorces, he said. He termed this as a "process of forced assimilation."

Another threat is to the Islamic religious and cultural literature which could be lost because of the change of the script of the language of the Muslims here. In 1956 it was decided to adopt a slightly modified Cyrillic alphabet as the written script for the Muslims. Earlier they used the Arabi script for their language. In 1958 the Cyrillic alphabet was replaced by the Roman script.

During the 10 years of the so-called Cultural revolution, the campaign against Islam was particularly severe. All copies of the Holy Quran, Hadith and other religious books were destroyed. All mosques were closed and religious scholars were now taking place, discrimination against people of East Turkistan was still prevalent.

Pahta appealed to the Islamic states to help the Muslims in China. These countries could help in the opening of schools and hospitals. Pakistan, who had good relations with China, could play an important role for the uplift of Muslims there. "If immediate steps are not taken to help these people we might lose a whole region of Islam."

AFGHANISTAN: A NATION THAT DOESN'T ACCEPT DEFEAT

By Leslie Cook

Note: A Report on an interview five Mujahideen leaders who are of Turkic/Altaic background and who are based in the city of Peshawar near the Afghan border. In the report excerpts from the interview and descriptions of the refugees impressions are presented.

Why did the Russians decide to invade Afghanistan? What will be the outcome of this invasion? These are pertinent questions which have puzzled the public's mind ever since the Russian invasion of Afghanistan in 1979 - questions which still remain unanswered. Most of the Russian intervention. Few, though, have responded otherwise.

What is it that has made this feat such a difficult one for the Russians? More than four years ago the Soviets intervened in Afghanistan. If one takes into consideration the Soviets' massive military superiority, it makes one wonder why the Russians haven't been able to exterminate the resistance in Afghanistan. According to one western magazine, "They are using more of their own troops; the number of Russians committed to the Afghanistan campaign may now be as high as 165,000."

Before one can begin to make any conclusions about this act of encroachment on Russia's part, it is necessary to attempt to view the situation through the eyes of both parties involved, i.e., the Soviets and the people of Afghanistan.

Some time spent recently in Pakistan in the Northwest Frontier Province and Baluchistan, where the most heavily concentrated areas of Afghan refugees are to be found, has stimulated many questions. Also, listening to Radio Moscow or reports from the Afghan News Agency, Fakhtar, would lead the casual observer to think that it was not so difficult for the Russians to gain control over the country. In reality, though, the war has been prolonged; it appears the Afghan Mujahideen have now become more skilled in ground tactics which is now making it more difficult for the Soviet forces to advance.

To understand more clearly what motivated the Soviets initially to move into Afghanistan it is necessary to refer back to the Great October Socialist Revolution. At that time 43 per cent of the Soviet Union's inhabitants were Russians, and 57 per cent were "non-Russian", who spoke between them over 150 languages. Lenin desired to see a complete equality of nations worked out, therefore the essence of the party programme that was being developed was intentionally planned to bring about equality and rights of people and nations. Lenin wrote.

"To the old world, the world of national oppression, national bickering and national isolation the workers counterpose a new world of unity of all the working people of all nations, a world in which there is no

place for any privileges or for the slightest degree of oppression of man by man."²

The victory of the Great October Socialist Revolution in Petrograd and Moscow became a signal for the triumph in Turkestan also. By the Spring of 1918, the So-

viet Revolution had triumphed in all of Turkestan. Because of Lenin's desire to see equality provided for the working class of all nations and people, the Great October revolution spread across the mass of land forming the boundaries one is familiar with today. The Revolution was to bring about a nation which was to be formed on the basis of becoming proletarian and establishing a multinational unity. With this ideology the U.S.S.R. proceeded over an unknown path to the construction of a new society.

Soviet scholars agree that as the socio-economic and political transformations were being carried out, the class and national self-consciousness of the people in Central Asia increased. A review of the past-half century by these scholars confirms to them that with the consolidation and development of the U.S.S.R. the national question can be successfully solved only on the basis of a purely socialist reorganisation of society. It is with this in mind the move into Afghanistan was born. The Northern tier of Afghanistan is an extension of Turkestan which had managed to remain free until 1979.

Afghanistan's history has been one of violent invasions and has produced an amazing mixture of people and cultures. For centuries it has been a Muslim-dominated area; the breakdown being 70 per cent Sunni, 27 per cent Shia and the remaining 3 per cent Hindus, Sikhs, Animists, Shamans, Jews and Christians. "The population of Afghanistan within these boundaries has never been accurately known. There has not been a complete census.⁴ Although it has been virtually impossible to do a nation wide census at present, before the revolution it was declared by the government that there were four major classifications of people groups; Prarians, the Dardic group, Turks and Ural-Altaic peoples.

Although at least twenty languages are spoken in Afghanistan the dominant ones are Pashto and Dari. The majority of Afghans are Pushtuns or Tajik, both of Persian origin. (24% Ghilzais, 16% Durrani branch.) The Tajiks speak Dari. Half of the Tajiks are Sunni Muslims; the other half Shia. The Turkish people are the Hazaras and Charas Aimaks comprising 24 per cent. Among the Ural-Altaic people are the Uzbeks and Turkomans. The majority adhere to Sunni Islam. (Nine other sub-

groups have been identified within this group in Afghanistan.)

In the 1972 census it was recorded that the population of Kabul, the capital, was 500,000. In a recent article in the *Economist* the following staggering figures were revealed: "Kabul has swollen from a city of 700,000 in 1978 to nearly 2 million now."⁶ The population explosion in Kabul is a direct result of the heavy fighting north of Kabul in areas such as the Panjshir Valley.

At the time of the Communist take over in 1979, according to the limited statistics and estimates that are obtainable, living standards in Afghanistan at the time were sadly below those in surrounding countries. The infant mortality rate was appallingly high, being one of the highest in the world. If one survived childhood, the average life span was around 35 to 50 years. Education in hygiene and health care was non-existent. Malnutrition was chronic; a large per cent of the population was debilitated by tuberculosis and others by malaria. Education, in general, was available only in the few major cities and the larger villages; therefore the literacy rate was extremely low, between ten and twelve per cent.

During the years 1955-1978, the Soviet Union became very friendly with its southern neighbour, Afghanistan. "In terms of per capita aid between 1955 and 1970 Moscow gave Kabul more funds than it gave to any other state."⁸ The intention of this paper is not to do a detailed study of Soviet-Afghanistan relations, within the years 1955-1978 but rather to define Russian's involvement previous to the 1979 invasion. With that defined one will better understand the reaction of the people in Afghanistan. By the Soviet's providing assistance through the avenues of political, economic, military and cultural spheres, it provided opportunity for concomitant influences in the Afghan society. During this time period the Soviets achieved two objectives; the influence of Soviet rivals was reduced and their ideology was promoted, especially making a significant impact on the emerging middle class society.

With this in mind, it is difficult to determine when the Soviets invaded in 1979 whether or not it was an offensive or a defensive move on their part. In the West this question is still unanswered. Now can one know if the move into Afghanistan primarily was a defensive one to protect the Central Asian border and their investment in Kabul or on the other hand, an offensive move to gain a more strategic spot geographically?

Whatever the reason for the invasion, the pertinent issue at stake is how it has affected its relationship with Afghanistan's Muslim neighbours; What has been the Afghans' response to this and what will be the outcome of this intervention are the questions which plague each refugee in Pakistan.

Statistics reveal that there are now nearly four million Afghans who have been forced to flee from their homeland. Inclusive in that figure are just less than one million of Turk or Ural-Altaic origin. These figures in themselves expose the mendacity of Soviet propaganda.

Taking into consideration the number of refugees

who have fled to Pakistan verifies to the observer that the assailant is finding this territory more difficult to triumph over. On a radio Liberty broadcast in July the interviewer after having just returned from Peshawar said, "If Soviet propaganda bore any relation to the truth" millions of Afghans would have waded across the Amu-Darya and sought refuge in the Soviet Union to save themselves from 'the mercenaries of reaction to imperialisms'. One has yet to hear of such instance

"In 1980 the Afghan government used a figure of 'more than 15 million persons living in some 15,000 villages and a handful of towns.'⁷ Other estimates run from fewer than 13 million to more than 20 million, in-

cluding the millions who by 1982 were refugees in Pakistan or Iran. Nearly all the refugees who remain in Pakistan are there for a purpose. Some are fighting while others wait on in the hope of hearing news of relatives who have not yet been given asylum elsewhere. They hope and pray that their families will be re-united before they move on from Pakistan to another country for resettlement.

The city of Peshawar is like an extension of Afghanistan now. People of every walk of life have gone and sought refuge there and many have been assigned to registered camps in other parts of Pakistan. The majority of the Afghans who remain in Peshawar do so because they are personally involved in the resistance. Peshawar has become a transit city, where the resistance fighters can come to rest and later return to Afghanistan with a new group of Mujahideen.

While in Peshawar there was opportunity to interview five Mujahideen officers. All of these men were of Turkic background (Ural-Altaic). As a result of this time in discussion over the situation in Afghanistan, genuine heartfelt feelings were expressed and the stamina and determination of these people to regain what is rightfully theirs was clearly evident.

During this discussion some of the reasons why these Afghan of various ethnic groups, felt that Islam wasn't compatible with Communism were accentuated. First of all, the bitter memories of the brutal 1930's collectivisation programmes in Russian Central Asia had not in the least been forgotten. Along with the other memory was the fact that "immediately after World War II, and as late as 1949, small groups of provocateurs crossed the border into Afghanistan."⁹ Previously Afghanistan had been a nation which was neutral to both super powers, so the Soviets wanted to educate the people of this nation in their ideas. The areas along the border were heavily infiltrated. Louis DePree expressed this opinion in his book; *Afghanistan; Neutrality on specific political issues does not mean ideological neutrality. I maintain that a genuine non-aligned nation during the Stalinist-Dulles era was, in fact, pro-Western, for classic Communist theory considered neutrality a temporary phase before a Communist takeover* "¹⁰ Du Pree continues to say that one can find little al truism in either Soviet or American action during this period.

Beside these bitter memories, the argument as to whether or not Islam is compatible with Communism is

the real issue at stake. It is obvious that those involved in the fighting and those who are compatible. The Muslims of Afghanistan realise that it is their responsibility to protect and fight for their Islamic beliefs. Just across the Amu-Darya is the stark reminder of what life will be like if they don't fight against the Soviets now.

To get things into perspective what life for a Muslim is like in Soviet Central Asia should be briefly considered here. Theoretically, to be a practising Muslim a person must acknowledge and practise two fundamental concepts: 'Iman' (expression of faith) and 'Ihsan' (right doing). Within this concept there are basically five ceremonial duties, the most important being the 'Shahadah' (the statement of faith). For the Muslim believer this can be a private act, so it is immune to government controls and restrictions. 'Salah' the ritual prayer, which should be performed five times a day, is an obligation and a supreme act of righteousness. Due to the restrictions of Soviet society, this is difficult for Muslims (except the very old) to fulfill. The Muslims are doing their best to practise this but it is difficult because of conflicts and work programmes. 'Zakah' (Almsgiving) is no longer possible for Soviet Muslims; it was prohibited in the 1920's, along with the 'Adat' (custom law) and 'Shariat' (Koranic law), being replaced by the newly found secular code of state.

The 'Sawm' (fasting) has never been prohibited by law but political pressures and economic conditions are factors in making it difficult to observe the fast. The last ceremonial duty for the Muslim is the 'Hajj' (or the pilgrimage to Mecca). This should be performed by a Muslim at least once in a life time. Until 1945, the Soviet Muslims were unable to perform this duty. Since then the government has authorised select groups of believers handpicked by authorities to go to Mecca. "Most of them are members of the Spiritual Directorate of the Muslims, and occasionally average Muslims of respectable old age are also included in the plane-load of Soviet Muslims headed for Mecca."¹¹

The Islamic religion and Soviet life are not coherent. One can observe from this that in spite of being deprived of schools, formal religious training and books, subject to coercion and political pressures, Muslims within the Soviet Union have survived because of determination and strong social bonds. Azade-Ayse Rorlich who has written much on this subject describes the new trends which the Muslims in the Soviet Union are being confronted with as follows:

"In response to the persistence of religious rituals and celebrations among the Muslims, as well as other people of the Soviet Union, the government has stepped up its efforts to create a core of Soviet secular rituals, which in time would replace the old rituals altogether. There is an effort to give more meaning and solemnity to 'red Weddings', in addition, new rituals are emerging to celebrate the 'coming of age' of a Soviet youth receiving his first

job appointment, retirement and other major events in one's life."¹²

Bearing these factors in mind, Maxime Rodinson asked this question, "When Communism and the Muslim religion enter into contact with each other through organisations that profess one or the other as their ideology, through individuals and groups that are deep believers in one or the other, or even through the clash of ideas from both in one individual, what can we expect to happen to the awareness and activities of those organisations, social groups and individuals?"¹³

As it stands, Islam and Communism appear to be two immutable doctrines; Judging by Soviet Central Asia's integration into society it doesn't appear to be a natural assimilation, therefore only the future will reveal whether or not the two ideologies are immutable. In Islam the aspects of faith, the family, property, the economy, society and the nation are conjoined. The pious and devout Muslim is not going to easily embrace the doctrines of Communism; it is for these reasons 'Jihad' (Holy War) has been declared and the resistance is so great.

Since the beginning of the 'Jihad' how has this affected the lives of the Turk/Ural-Altai people groups? While in Peshawar the following information was gathered from the interview with the five Mujahideen leaders. Of the five, two were Tajiks and three were Uzbeks. When asked what 'jihad' meant to them, the reply was, "It's truest sense is no a war for achievement of temporal objectives like assertion of racial superiority and national glory, imperialistic expansion, or for power, but in essence it is the means of bringing pleasure to Almighty God. The war is a true 'jihad' being fought against our enemy. We want to see an Islamic state re-founded with principles based on the Koran

In establishing their view of the war as being a 'jihad', it was then put to them as to whether or not the war is in any degree a nationalistic one. The reply was, "We only want to be able to maintain our traditional way of life—nothing more."

It was then asked if they thought that the idea of the Turkish leader, Anwar Paşa, who was working for 'Pan Turanism' or the establishment of a Turkic-speaking republic in Soviet Central Asia would ever be a reality in the future? The desire expressed was an affirmative one. "Yes, Islam is our first plan; after we have set up an Islamic state in Afghanistan, we will then help our brothers; the five Muslim states in the Soviet Union, to get their independence and be re-joined to the Islamic world." With the idea of seeing a 'Pan-Turan' state in the future as a possibility the question was then asked as to how the Soviet Muslims feel about the Soviet invasion into Afghanistan and the possibility of their one day again being a free Islamic state? One leader replied, "At the beginning the Russians were sending Soviet Muslims to Afghanistan telling them to save the country from Americans, the Chinese and other foreigners. These soldiers were our Muslim brothers who spoke Uzbek and Tajik upon their arrival they didn't find any such foreigners, only the Afghans. As a result, they started to defect and join us. Our brothers across the Amu-Darya are supporting us and many have come on

their own initiative to help us fight against the Soviets. In fact, the fighting is spreading over onto Russian territory."

This implies that the community of Afghan Muslims and Soviet Muslims, even though now separated by the wall of Communism, desire to be reunited as Turkistan again. "DuPree reported meeting two Uzbeks who indicated that they had entered Afghanistan from the Soviet Union to join the fight against Communism. According to various sources, the area of the Mujahideens's battle has not been confined to Afghanistan only but has spilled over into Soviet Central Asia."

Despite Soviet efforts to isolate and insulate Central Asian peoples from outside information, it seems that Soviet Muslims are aware of the situation in Afghanistan. One Mujahideen pointed out, "Secrecy is the main strategy for the Russians' tactics to be effective, but we are managing to keep our Muslim brothers informed."

The question was then asked if the media in the West and other parts of the world, including the Islamic nations, were covering the war adequately. The reply was, "We have some publications about our activities for the outside world for those who are interested in our Holy War. The publications are in Persian, Arabic, English and Pashtu. As for the media, giving adequate coverage, we feel it could be more. We realise that some information is erroneous and therefore could be misleading."

"Secrecy" had been mentioned as one of the Russians' tactics in war so the question was then asked if they could explain briefly what some of the other tactics were. An Uzbek commander proceeded to answer, "When the Russians invade an area they do three things; firstly, they bomb the land killing crops and animals. This forces the victims to either evacuate an area or starve. Secondly, those who don't evacuate are usually murdered in the second raid. Thirdly, the Soviets send informants to infiltrate Mujahideen forces the remaining villages and even refugee camps. Soviets believe their way to win is by making terror reign and by forcing the people to become refugees. Once the majority of the population has fled, their regime can take complete control of our country."

It was then requested that one would share an episode that he remembered particularly well. One recalled the following episode. "When a village had been attacked, the villagers decided to flee together to Pakistan. Many were killed fleeing because mines had been scattered along the passes leading to Pakistan and many starved enroute."

Turning to the spiritual aspect of the war, the question was asked that if because of the stupendous sacrifices in men and material and the loss of lives sacrificed for the cause of Islam there have been many Russians converted to Islam? One Mujahideen answered, "The Russian soldier realises we are not afraid to die; we are ready to sacrifice our lives for our religion and country; the Soviet Muslims who join our ranks become stronger Muslims because they are free to perform ceremonial duties. All of us, have become stronger in our faith and pray five times a day, etc..."

Finally one last question was asked and the response was one that brought forth a stark reminder of the reality of this war and the unfairness of it all. The question was asked whether or not the Resistance fighters felt that the Islamic community and secondly, the free non-Muslim nations of the world had been supportive enough. The response was, "We want to thank every country which has first of all condemned this invasion into our land and secondly, we thank all for their assistance in providing aid in one way or another. We do believe though that because of the deemphasis in the media, aid has decreased. We are fighting for our faith freedom and our country and we are prepared to fight to our last breath. We do want to thank our Muslim brothers in Saudi Arabia for financial aid, and Turkey and Pakistan for providing a place for our families to go and settle. We thank the West for its help in providing supplies to help us exist, but we do need firearms, ammunition, machinery and vehicles."

To conclude the interview the commander reiterated their whole willingness to sacrifice their own lives. Even now there are many other personal sacrifices such as being separated from their families for months at a time and the loss of loved ones for eternity. He then suggested the following: "Those who go to Turkey and Saudi Arabia can help us by providing material goods for our families, especially those in camps, where the Pakistan government has not graciously permitted them to settle. Providing supplies would also be greatly appreciated. For humanity's sake, we would ask aid from the rest of the world and for more coverage in the media-do not forget us! Most important is to remember us in prayer."

Although there are many resistance groups, and there have been many personal differences as a result of the turmoil, there is an increasing desire to cooperate with one another and unite. A deep desire of alliance exists and a formidable common enemy is forcing these groups to try to unite and work together. As the war has continued, the achievements of the Mujahideen have increased. A Western observer notes; "...whether one likes it or not, the most potent opposition forces are those with a religious identity."¹⁶

"The Mujahideen claim they have killed over 30,000 Russian troops, destroyed 600-1,000 tanks and occupy 75 percent of the Afghan territory."¹⁷ Although these figures are possibly exaggerated, one must give credit to the Mujahideen for their courage and the ability they have shown until now in not relinquishing their homeland. As a result of the invasion, numerous resistance groups have been organised. Some of the fundamentalist organisations consist mainly of Tajik and Uzbek support, the largest being 'Jamaat-e-Islami Afghanistan' (Afghanistan Islamic Society) and a smaller one 'Tebrik-e-Islam'. These groups have been organised on personal convictions rather than on ideology. The groups involve messages that emphasize religion, ethnic and other deeply ingrained ties which are related to their traditional desires of not wanting to be dominated by a centralised government in Kabul, hatred of Karmal's policies rejection of subservience to foreigners and a prejudiced as well as xenophobic outlook focussed on the Russians.

With this insight what does the future hold for Afghanistan as a nation, for the people who have had to flee to neighbouring countries, and for the Freedom Fighters? Initially, in the Soviets' opinion, the arrival of the Soviet army in Afghanistan was to bring about progress: Instead it appears to the observer it has brought about destruction and ruin. In lieu of restoring order, settling the tribal squabbles and ethnical problems of centuries. It has forced these people to flee from their homes and territory and implanted in most of them a desire to try to unite and stand against the foreign intruder. The Soviet invasion has been unsuccessful in carrying through their intention; to bring the Afgans to a point of compliant acceptance of Communist rule and help Afghans to learn to direct their nation's affairs in a manner agreeable to Moscow. It appears that the intervention has had the opposite effect. It seems the So-

viets' presence has intensified the previously existing internal conflict but not according to their plan; it has alternatively changed from a civil war to a national war. How to explain the increasing motivation and strength briefly presented and discussed. To conclude the situation and Afghan strategy, the Freedom Fighters' achievements and losses, and their ultimate goals have been briefly presented and discussed. To conclude, the situation calls for careful observation continuous strategic thinking on the part of those in influential government position and of sympathetic observers. If the future events are to have a substantial change this geo-political upheaval must not be neglected. Lukewarm attitudes of observers condone the invasion. The Russians underestimated the Afghans; this geo-political event must not be underestimated by the free world or by other Muslim nations.

FOOTNOTES

1. *Economist*. Oct. 27, '84. pp. 57-58.
  2. V Lenin, "The Working Class and The National Question", *Moscow Collected Works*, Vol. 19.) P.92.
  3. Sh. Rashidov, "Soviet Uzbekistan", (U.S.S.R. 1982), p.15
  4. Jas. Spitler and Nancy Frank, "Afghanistan, A Demographic Uncertainty", (U.S. Dept. of Commerce, Bureau of the Census, Wash. D.C. Sept. '78.)
  5. *Economist*. July 14, 1984. p.23
  6. *Radio Liberty Research*. Francesco Sartori, July 12, 1984. p.2
  7. *Branda*. (Jan. 29., 1980 in *FRIS/SU*. 1 Feb. 1980.) p.102. Babrak Karmal said, 'more than 15 million.)'
  8. G. Jukes. "The Soviet Union In Asia". (Sydney: Angus and Robertson, 1973.)
  9. Louis DuPree, "Afghanistan", (Princeton, N.J. 1980.) p.
  10. I bid.
  11. M. Ashirov, "Evolutsiia Islama", U.S.S.R. (Moscow. 1972). p.49. K. Matchett, "Moslems; Religious Minorities In The Soviet Union. (London, 1977.) p.21.
  12. Azade-Ayse Rorlich, "Islam Under Communist Rule: Volga-Ural Muslims", (London, Central Asian Survey, Vol.1. July 1982) p.36.
  13. Mazime Rodinson, "Marxism And The Muslim World", (London, Monthly Review Press, 1981.) p.90.
  14. Louis DuPree, "Red Flag Over Hindu Kush", (Part V. p.10.) 78. Henry S. Bradsber "Afghanistan And The Soviet Union", (Durham, N.C. Duke Press, 1983.) p.157.
  15. Tahir Amin, "Afghanistan Crisis", (Islamabad, Institute of Policy Studies, 1982. Based on a number of interviews with Afghan Mujahideen.
  16. Gerald Chaliand, "Survival Of The Old warrior Spirit", (New Stateman; 26 Dec. 1980) p. 6-8. (Afghanistan Crisis: Implications And Options, p.102. n̄br.8.)
  17. Tahir Amin, "Afghanistan Crisis: Implications and Options for Muslim World, Iran and Pakistan." (Islamabad. Institute of Policy Studies, 1982.) p.104.
- Personal Interview:** The interview was held in Peshawar recently with five Mujahideen leaders who are of turkic/Altaic background and in - camp with those who are actively involved in the war as either commanders or persons training recruits to go and fight. The names have purposefully been omitted. Charts: The two charts: Population composition of Afghanistan and Religious composition of Afghanistan have been taken from another source based in Monrovia, California.

1 MİLYON ÇİFTÇİ ORTAĞIYLA ŞEKER SANAYİİNİN GÜÇLÜ BANKASI

tasarruflarınız değer kazanırken bankanız Şekerbank
ülke ekonomisinde bir güç bir denge olmanın gururuyla
hizmet vermeye devam ediyor.

"Ülke ekonomisinde bir güç, bir denge"
ŞEKERBANK

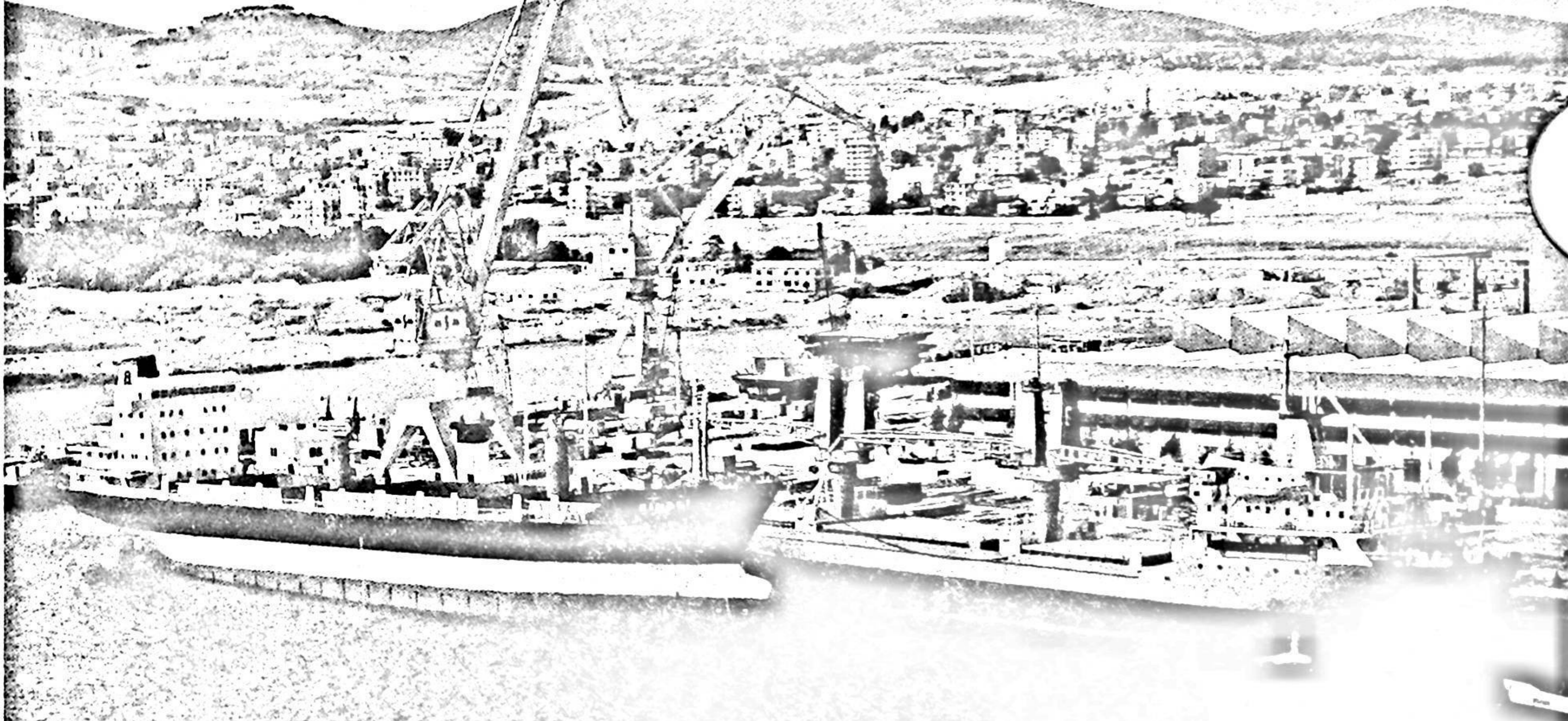

TÜRKİYE GEMİ SANAYİİ A.Ş.

TURKISH SHIPBUILDING INDUSTRY INC.

Gemi inşa sanayiinde Türkiye'nin en güçlü kuruluşu

- 75.000 DWT'a kadar her tip gemi imalatı
- 35.000 DWT'a kadar her tip geminin havuzlanması
- Su altı ve su üstü bakım ve onarım çalışmaları
- Her çeşit konstrüksiyon işleri ve
SULZER lisansı ile 2100 BHP gücüne kadar dizel motorları imalatı

Beş TERSANE ve bir MOTOR fabrikası ile
hizmetinizdeyiz.

- Pendik tersanesi
- Motor fabrikası
- Haliç tersanesi
- Camialtı tersanesi
- İstinye tersanesi
- Alaybey tersanesi/İZMİR

TÜRKİYE GEMİ SANAYİİ A.Ş.

Meclisi Mebusan Cad. No 66
80040 Salıpazarı-İstanbul/TURKEY
Tel: 149 83 17 - 145 81 87
Telex: 25487 tges tr - 25622 ges tr

صوت تركستان الشرقية

عدد مرة في كل ثلاثة اشهر

السنة الثانية المجلد الثاني
العدد : 10
اغسطس / آب 1987

★

صاحبها
عيسى آل تكين

★

المدير المسؤول عن التحرير
غازي يلديرم
كنج عثمان أوغلو

★

الترجمة العربية :
- صالح سعداوي صالح

★

الادارة

Millet Cad. 26/3,
Küçük Saray Apt., Aksaray,
Istanbul, Turkey

Telephone: 524 41 21

★

المقالات ترسل الي عنوان
الادارة ولا تعاد الي اصحابها

في هذا العدد

العالم التركي و تركستان الشرقية

مظفر اوزداغ

حول الطبابة التركية القديمة
والمستشفى الشعبي المتحضر في قشفر

سلطان محمد قشغري

تركستان الشرقية في معرض اليونسكو

عبد الله يمان

المجاهد الشيخ محمد امين اسلامي يتذكر

محمد الله وردي

العالم التركي وتتركستان الشرقية

بقلم مظفر اوزداغ

ان تركيا اليوم تمثل الجناح الغربي للوطن التركي الممتد لحتى الشرق الاقصى سواء جغرافيا او ثقافيا او اجتماعيا يعود ذلك الى التاريخ الطويل الذي عاشه الاتراك على مر العصور والسنين وتاريخ الاتراك لهو تاريخ حافل وغني ولو بسطنا جزء قليل منه نجد ان السلاجقة لهم دور كبير يستحق التقدير والافتخار لما قدموه من اثار وتراث غني بالثقافة كما نجد ان بعض قبائل الهون والاقار والغازار والبلغار والبنجك والكومان والكبجك التركية قد امتدت من الاناضول الى اوربا وذلك قبل الفتوحات العثمانية حيث حاولت هذه القبائل تاسيس مملكة في شرق اوربا امتدادا لمنطقة الاناضول ومحاولاتهم هذه التي دامت اكثر من الف سنة كانت تصطدم دوما من قبل انبيسحين مما ادى هذا اخيرا الى انسحاب هذه القبائل الى منطقة الاناضول كما ذكرنا كان ذلك قبل الفتوحات العثمانية .

وتحاول بعض الجهات امحاء التراث والاثار المتبقية من البلقان والروماليه ومن العثمانيين مع العلم ان التاريخ التركي تاريخ عريق وطويل ضلوعه ممتد من سواحل التونا الى قفقاسيا المقدونيون والرودييون ومن بحر الخزر الى امتداد الصين وفي اطار التاريخ وقع جزء من القسم

التركي تحت وطئة الصينين والروس وحيث قسمت الامبريالية بمشاريعها العدوانية والتصوفية وخاصة مشروع سيهر الوطن التركي وحاولت التدخل حتى الاناضول ولكن محاولاتهم باءت بالفشل امام صخرة الصمود وحرب الاستقلال والوطن التركي لهو ضمير حي يعيش في قلب كل تركي والجمهورية التركية اليوم خطت خطوات جبارة نحو الامام وخاصة خلال ٦٠ سنة الاخيرة سواء من الناحية السكانية او الاقتصادية او السياسية فسكانا وصل عدد سكانها الى ٥٥ مليون نسمة واقتصاديا تعد تركيا من المناطق الاستراتيجية والحساسة في العالم وذو اقتصاد مزدهر وتركيا فيها منابع طبيعية غنية وعلى الصعيد السياسي تعد تركيا منطقة الاستقرار والسلام والديمقراطية واخذت على عاتقها الواجب القومي في حماية الاتراك اللذين يتعرضون لشتى اساليب الظلم والاضطهاد من قبل الدوائر الاجنبية .

الاتراك الواقعين

تحت سيطرة الادارة الروسية

ان القيصرية الروسية قد شتت ومزقت الوطن التركي في شرق اوربا واضرت بالشعب التركي ضررا بالغا وخاصة اللذين في قفقاسيا وفي سيبيريا

اساليب خبيثة في التدخل في شؤون الدول الاخرى بايدولوجيتها وبرامجها ومن هذه الدول تركيا حيث تحاول ان تهدد السلام والاستقرار فيها وان عظمة الاتحاد السوفييتي تجاه العالم لايعتبر الا خيالا امام قوة و ارادة الشعوب الاسلامية . ومن المعلوم ان الاتحاد السوفييتي وتركيا يملكا حدودا طويلة وترغب تركيا ان تكون علاقاتها مع الاتحاد السوفييتي علاقات ذات طابع جيد بما يفيد الشعبين وحسن الجوار والنيه فيما اذا غير الاتحاد السوفييتي من نواياه تجاه الشعب التركي .

الوطن التركي في شرق الهادي

وشرق تركستان

منذ الاف السنين وعبر التاريخ حافظ الاتراك في شرق الهادي تركستان الشرقية على عراقتهم وتراثهم والوطن التركي في تلك البعثة الاسيوية تبلغ من المساحة بما يعادل 2 مليون كم² وعرضها (1,828,418) وتكون هذا الوطن اثناء عصر الهون وعصر الجوك والاويفغور وهذا الوطن وقع تحت سيطرة الصينيين عام 1760 اثناء حكم مانجو خاندانى وكان من نتائج هذا الاحتلال انه منذ عام 1760 الى 1949 على الرغم انه لم يكن يشكل الصينيون نسبة 2% بالنسبة للاتراك الذي كان نسبتهم 96% هضم حقوق الاتراك وتحريمهم الاستفادة من اراضيهم الحصبة ومن منابعها الفنية ولم يكفي ذلك بل عمدت الادارة الصينية الى تحويل الاتراك كرقيق في بناء الاشيدة والمنشآت وبناء الطرق الحديدية وتهجير الكثير منهم الى مناطق اخرى واحالة الكثير من الصينيين بدلا عنهم

والبقية العظمى في اواسط اسيا في تركستان الغربية وقد حاولت هذه القيصرية بتعصبها وعنصريتها وضع الاتراك في القالب الروسي دينيا وثقافيا واجتماعيا واستمرت محاولاتهم هذه حتى في عهد ستالين ايضا على الرغم من ذلك فقد حافظت الجمهوريات التركية التي في الاتحاد السوفييتي على خصائصها وعراقتها مثل جمهوريات اذربيجان واوزبكستان وكرجستان وتركمانستان ويشكل الاتراك نسبة 5/1 من سكان الاتحاد السوفييتي ومن المحتمل ان يصل هذا الرقم الى 4/1 في نهاية هذا العصر وان تشابك ابعاد المخطط الروسي وماتديره من خطط شيطانية في محاولاتها امحاء وتشويه الادب واللغة التركية ولكن خططهم وابعادها محكومة بالفشل والافلاس امام شعب له لغته وعاداته ودينه وتقاليدته الخاص به هذا ما اثبتته ويثبتته التاريخ . كل املنا ورغبتنا ان تغير هذه الدوائر مجرى سياستها تجاه الاتراك وان تسير وفق المصالح القومية ومنفعة الشعبين بالتساوي والاخوة وحتما سيؤثر هذا التغيير على العلاقات التركية السوفيتية وهذا الشئ يحمل في طابعه اهمية كبيرة للاتحاد السوفييتي والدليل على ذلك موقف تركيا في الحرب العالمية الثانية التي شنها هتلر . ويعتبر الاتحاد السوفييتي في عصرنا الراهن من الدول العظمى وتحاول السيطرة على العالم بما تملكه من قوة عسكرية كبيرة واسلحة مدمرة تهدد العالم بالدمار والخراب عدا. عن ذلك تلجأ الى

الامنية من جانب الطرفين تشبه حدود الولايات المتحدة وكندا من حيث المتاريس والاشارات ورجال الامن والوسائل التكنولوجية الحديثة . على الرغم من ان الاتحاد السوفييتي والصين يملكا اطول حدود فانهما لايزالا يتشابهكا ويتصارعا على الحدود عدا عن ذلك خلافاتهما الايدولوجية .

وكلا الطرفين لهما مطامع حدودية فالصين تحاول اثبات وجودها بالكامل على تركستان والتبت ومغولستان والاتحاد السوفييتي من جانب اخر يريد السيطرة على الحدود وتلك المناطق معززا حشوده في الحدود باحدث وسائل الاسلحة والعتاد العسكري وتشير النظريات العسكرية بتفوق الاتحاد السوفييتي على الصين عسكريا وتكنولوجيا مما يجعل استطاعة الاتحاد السوفييتي انتزاع تركستان ومغولستان من الصين بشكل واضح لذا تحرص الصين على عدم الدخول مع الاتحاد السوفييتي في حرب خوفا من ضياعها تلك المناطق وما سستركه الحرب من نتائج وخيمة ليس على الطرفين فحسب بل على العالم اجمعه وتحاول الصين ان تتوازن مع الاتحاد السوفييتي عسكريا واستراتيجيا وتدل النظريات انه في عام ٢٠٠٠ يمكنها ان تتقارب مع الاتحاد السوفييتي بالتوازن .

وسياسة الطرفين نحو الشعوب الاخرى لا تختلفان عن بعضها من حيث المبدأ فاتجاه الصين داخليا نحو الشعوب التي تعيش في اراضيها وقيامها بالتفرقة وخاصة في تركستان

وزادت خطتهم هذه بشكل كبير خاصة في الثلاثين السنة الاخيرة حيث تسدل الحقائق على ان الصين تعاني من مشكلة داخلية بسبب خطتها وبرامجها تجاه الشعب التركي في تركستان الشرقية حيث تحاول تهجير ٢٠٠ مليون صيني الى المناطق التركية عدا عن ذلك لجات السكرتيرية العامة للحزب الشيوعي الصيني الى تغيير اسم تركستان باسم الارض الجديدة سينكيانغ الى جانب ذلك لجات الى تحديد النسل في تركستان بشكل خاص وعلى الرغم من الخطط الصينية وتجاهها ضد الشعب التركي في تركستان فهذا لم ينج الشعب التركي في نضاله لاثبات وجوده وتراثه التاريخي رغم المظالم والتهديدات المستمرة .

وموضوع اترك تركستان يشبه موضوع انهيار الاتراك في شرق اوربا وخاصة بعد حرب البلقان عام ١٨٧٨ - ١٨٨٧ ولكن الفرق بينهما ان اترك تركستان مثل اترك الروماليين حرموا تماما من حق الاستقلال يعيشون في وطنهم كأنهم بلا وطن محرومون تماما من حق تقرير المصير انهم منذ اكثر من مائتي عام كانوا ولا يزالوا يعانون من ظلم واضطهاد قوي وخاصة في الاربعين السنة الاخيرة . لا ريب ان المشاريع الصينية تجاه الشعب التركي لن تثمر عن نتائج ايجابية بالنسبة لهم .

الروس والصين : تشكل الحدود الصينية والروسية طولا تبلغ ١٣٠٠٠ كم وتعتبر من أطول الحدود في العالم وعلى الرغم من طول هذه الحدود واتساعها فانها معززة باحدث الوسائل

والعرب دخلوا في حروب مع الصين للسيطرة على اواسط اسيا وخاصة بتحالف الطرفين ضد الصين هذا ماترك من نتائج عظيمة في تقوية العالم الاسلامي وتعزيزه الى الاف السنين .

واخيرا ان الواجب القومي للاتراك سواء في الصين او في روسيا في سبيل اثبات وجودهم لهو واجب مقدس ضد تصارع الطرفين للاستيلاء ليس على الاتراك فحسب بل على الاممة الاسلامية وان تركيا الاسلامية والعالم الاسلامي لهو جسر يربط الطرف بالآخر في نضالهم ضد تصارع الصين والروس للسيطرة عليهم .

الشرقية لاتختلف عن ابعاد السياسة الروسية السوفيتية التي وسعت نطاق برامجها العدوانية بشكل اكبر وامتدت اخير الى الاحتلال العسكري مثل افغانستان .

ان التاريخ اثبت لكل ظالم نهاية ، فان امبراطورية نابليون وهتلر اللذان ارادا ان يغزوا العالم لاتختلف عن الامبراطورية الروسية وامبراطورية نابليون وهتلر تحطمت وهما امبراطورية الروس تعاني من خطر الغرب والشرق كما تعاني الصين من نضال تركستان سيعاني السوفييت من سيبيريا وتدل الحقائق التاريخية على ان الاتراك

اعلان

تعلن ادارة مجلة "صوت تركستان الشرقية" بانها قد اعتمدت

مؤسسة البوادي للاعلان

ص . ب . م - ١٢٩٧٠

جده ٢١٤٨٣

وكيلا عاما لها في عملية توزيع المجله بالملكه العربيه السعوديه

و قبول الاشتراكات و البيع

و الاعلانات بها . و بالله التوفيق . . .

حول الطبابة التركيبية القديمة والمستشفى الشعبي المتحضر في قشغر بقلم سلطان محمد قشغري

المرضى يتوافدون الى هذا المستشفى
من بكين وشنغهاي ونانكين وجوفاجو

وغيرها من المدن الصينية ونريد ان
نشير الى ان المعدات الطبية
والوسائل الطبية تنتج من قبل
المستشفى وذلك بالطرق التكنيكية
الحديثة والجدير بالذكر ان
المستشفيات التي في اورومجي وهوتن
وطورفان لا تختلف عن هذا المستشفى
من ناحية التأسيس والعناية الطبية .

وشعاع التاريخ يبين لنا عبر الاف
السنين ان نشوء الطب ومعالجة بعض
الامراض قد اكتسب نجاحا ملموسا في
ذلك العصر وقد كلفت هيئة خاصة
للبحث والاستطلاع عن الاثار الطبية
المتبقية وخاصة حول نظارة ايجور
اوزرك الطبية وقد بدأت هذه الهيئة
اعمالها منذ عام ١٩٦٩ والتقت مع
عدد من الاطباء القدامى مثل الحاج
دودو الذي يناهز المائة من عمره
والحاج ذنون الذي يناهز الثلاثين من
عمره اللذان اعطيا المعلومات عن
المسيرة الطبية القديمة واثارها .
وقد حصلت هذه الهيئة على اكثر من

نشرت صحيفة سينج جان بتاريخ
١٩٨٢-٣-٥ تقريرا للجنة البحث حول
تاريخ الانجازات الجديدة في اثبات
ميراث الطبابة المتحضرة .

ان عصر تركستان الشرقية لعصر
عريق يعود تاريخه الى ٢٠٠٠ عام وقد
اسست عام ١٩٥٥ مستشفى للطبابة
المتحضرة لتتبع المسيرة الطبية
التاريخية لتركستان وفي عام ١٩٦٨
اسست في محلة السمن في تركستان
مستشفى ضخم وحديث على ساحة
مساحتها ٢٠,٠٠٠ م^٢ وتضم ١٥٠ من
المستخدمين وتحتوي على ١٥٠١ سرير
حيث كان هذا المستشفى سابقا عبارة
عن مؤسسة صغيرة .

ان مبنى هذا المستشفى وفرشه
واحداته وامداده بكافة المعدات
الطبية الحديثة والمتطورة بوسعها ان
تقدم اكبر الخدمات الصحية حيث
تحتوي على جميع الاختصاصات الطبية
وتعالج بعض الامراض بوسائل خاصة
مثل امراض السكر وامراض القلب
والرئة والعضلات وغيرها من الامراض
واكتسبت بذلك شهرة كبيرة حتى ان

حول ناقه وشخص من هذه المجموعة بيده قرن الثور التي فيها الدواء يقوم بسكبها في فم الناقة . وقد بينت الوثائق القديمة مدى تقدم الطب التركي وشهرته وامتداده لحتى الصين الى مدن جانج جو اثناء عصر سلالات « السوي والتانج » والى الجنوب الشرقي من الصين وكانت تلك المدن الصينية القديمة مراكز هامة

للتجارة حيث كان يتوافد عليها التجار والرهبان والاطباء الاتراك عدا عز ذلك حصلت الهيئة في عام ١٩٧٩ على بعض الاثار بخط اوهان وذلك من قبل دورسون الذي في الهيئة وفي نفس المتحف كانت هناك لوحة معلقة تبيّن صور لسفينة غارقة تحمل بعض الادوية وخاصة « النشاء » التي كانت تتوفر في تركستان الشرقية انذاك . وقد وجدت في المستشفى الشعبي في قشغر بعض الاثار اليابانية المهداة للمستشفى وواحدة منها تصور سفر الراهب جياز جينج من بايج جو الى اليابان عبر شرق بحر الصين لمعالجة عينه ورجع من سفره فارغ اليدين بدون فائدة ثم يدعى هذا الراهب الى تركستان الشرقية للمعالجة وتجري له عملية جراحية لعينه ويشفى مما يدل هذا على التقدم الطبي الكبير في تركستان الشرقية والاثار اليابانية المهداة تدل الى امتداد علم الطب التركي لحتى اليابان والبحوث العلمية الصينية تدل على مدى قيمة علم الطب التركي وادويتها منذ ٦٥٩ ق. م . شين شي و سن ساف وهذه الاسماء اسماء ادوية كانت تستعمل انذاك . كما تبيّن

١٠,٠٠٠ قطعة اثرية والوثائق المتعلقة بها وهذه الوثائق تبين تاريخ المدن التركية القديمة مثل هوتن وطورفان وجماز وقشغر . وهذه الهيئة الاستطلاعية بدأت رحلتها اعتبارا من مدينة شيان حتى بكين ونانكين ويانج جو وجنغ جان الى الخط الاوقيانوسي جنغ جو وشامين وفي عام ١٩٨١ زارت هذه الهيئة تركستان الشرقية والمستوصف القديم الذي يعود تاريخه الى القرن الثامن واطلعت على اثار الطبابة والادوية القديمة التي كانت تستعمل انذاك ويعود ذلك المستوصف الى الطبيب التركي كومولوجم باشلاك حيث وجد له كتاب يبحث عن الخلية الحية وعلم التشريح وقد حصلت هذه الهيئة ايضا في مكتبة بكين على ٣٦ من المجلدان القديمة التي يعود تاريخها الى الامبراطورية المغولية حول الطب والتداوي وقد دقت اربعة مجلدات منها .

وايضا اكتشفت ١٠٠٠ بيت وجدت في ستة منها ٩٦ من اللوحات الحجرية المحنطة وهذه اللوحات كانت تبين الروايات التي جاءت كتب بوديست وكذلك كانت تصور الحياة الاجتماعية في ذلك العصر . وتقع هذه الاثار في شرق النهر الاصفر « دونج هوانج » .

على سبيل المثال كانت تعبر احدى التصويرات عن مريض نائم ورأسه مجبر وملففة بالشاشات الطبية وطبيب تركي يقوم بمعاینته معاینة دقيقة وفي تصوير اخر رسمت صور لمجموعة من الناس وهي تدور بلهثة

انتشر في صفوف الجيش المغولي في شنج فن وتصور وثيقة اخرى عن واقعة شيقة وهي اثناء فترة مغول يو وان حانيدانى ١٢٧٩ - ١٣٦٨ دادو بكين وشانج دوايلاله المغول الداخلية اسست محكمة خاصة لمراقبة الادوية وتصنيعها وصلاحاتها .

ويشير التاريخ على ان الصينيين والعرب والفرس وغيرهم من الامم كان لهم دور في التاريخ حول الطب وان التقاء علم الطب التركي مع تلك الطببات له دور كبير في تطوير الطب بذلك الوقت وخاصة كان تطوير الالات الصينية من قبل الاتراك وتوسيعها واستناد الطب في ذلك الوقت على بعض الاسس الرئيسية مثل الماء ، الحرارة ، الهواء ، التراب ، ثم اضيفت على ذلك معالجة المرضى في تدفيق الدم ، البلغم ، الرائحة ، النبض اثر كبير في تطور علم الطب .

للذكرى :

اريد ان ابحت عن حادثة مرت معي فانا شخص لم اكن اعترف بالطب المحلي اشتغل في مؤسسة حكومية وعملي مكثف ودقيق للغاية مما اثر على صحتي ونفسياتي حيث عانيت التعب والارهاق العصبي مدة طويلة بالاضافة الى انقطاع الشهية والنوم المقلق ورؤية الاحلام المزعجة وراجعت الكثير من الاطباء اخرها مستشفى اورومجي ولكن بدون فائدة حيث كان معظم الاطباء يعطوني حبوب منومة ومهدئة للاعصاب وبصراحة عانيت

الابحاث الصينية انه في ذلك الوقت كان يوجد ٨٥٠ نوعا من الادوية تعود ١١٤ منها الى تركستان . وقد وجد لسونج سي مياف كتابا حول التقارير الطبية وتنظيمها وهذا الطبيب يعتبر من اكبر الاطباء وقد عاش اثناء وجود سلالة التانج في سنواتها الاولى ٦١٨ - ٩٠٧ ويحتوي كتابه هذا على

اربعة مواضع رئيسية في الطب التركي « الحرارة ، الهواء ، الماء ، الارض » كما تدل الابحاث على ان الطب التركي كان يعالج امراض الصدف بادوية « هينج ، هب ، سبو » وايضا حصلت الهيئة على وثيقة عائدة لسينج سومياف ٥٨١ - ٦٨٢ الذي عاش اثناء فترة سلالة التانج وهذا الطبيب كان مختصا بالادوية حيث اصدر قاموسا خاصا بالادوية كما جاء في المجلد الخامس عشر في الوثيقة وللطبيب هذا اثار اخرى حول الطب مثل شنج ياف ، فانج والمجلد الرابع عشر من الوثيقة تبحث عن اودية مطولة للعمر كانت توجد في تركستان واثنا فترة سلالة المينج ١٣٦٨ - ١٦٤٤ كان للطبيب المشهور لي شي جين كتاب حول انتاج الادوية من الاعشاب كما يشير هذا الطبيب في كتابه على ان الاتراك يتناولون لحم الغزال باعتبار ان له فائدة في الشفاء والوقاية من مرض الحمى وفي اراحة الاعصاب وتبين بعض الوثائق التاريخية الاخرى في المكتبة في بكين بان الاطباء في جيش جنكيز كانت لهم خدمات فعالة وكبيرة في مقاومة مرض الوباء الذي انتشر في صفوف الجيش كما انه كان للطبيب يحيى الفضل الاكبر في مقاومة الوباء الذي

- ١ - الحياة المعتدلة .
- ٢ - ممنون ازراقي
- ٣ - شراب روما « صنعت من حبات الرمان » .

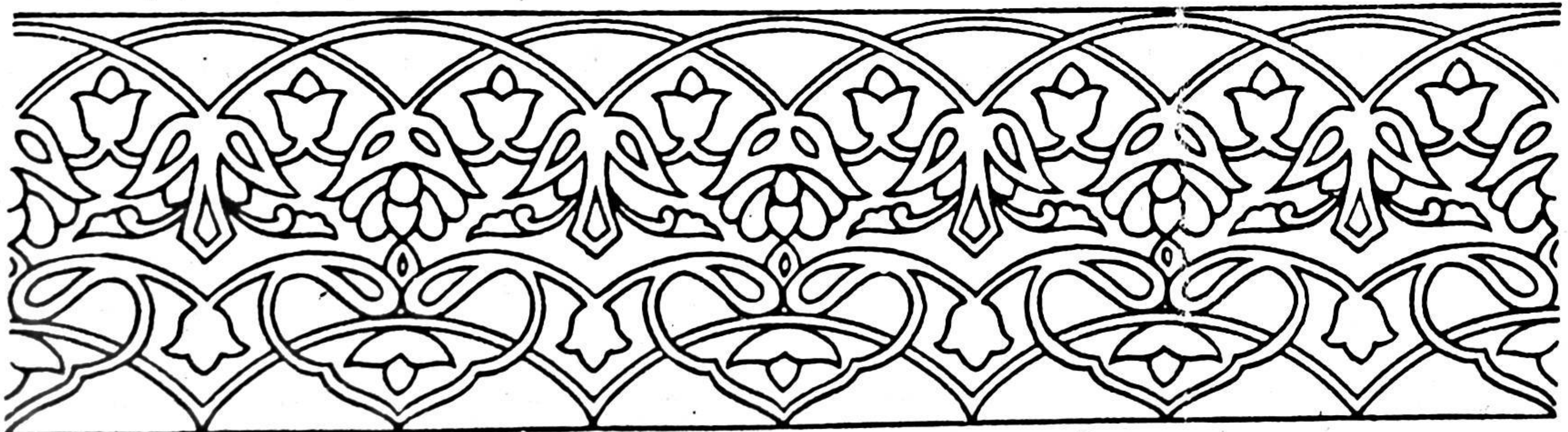
ثم وصفا لي من كيفية استعمال هذه الادوية قبل الطعام مدة اسبوعين و اشار لي بانه لن يبقى اي اثر لما اعانيه بعد اسبوعين . وبالفعل بعد استعمال هذه الادوية لاحظت نفسي كالحديد وانفتحت شهوتي وزال التعب عني واصبحت انام بشكل مريح وارتاحت اعصابي حيث لم اكن اتوقع ان اصبح بهذه الحالة المريحة التامة .

وفي عام ١٩٧٦ زرت قشغر مرة اخرى بمهمة واثناء وجودي هناك زرت ايضا ذلك المشفى واطلعت على احوالها وطلبت هناك ذلك الشراب الذي استعملته سابقا لما وجدت فيه من فائدة كبيرة واخذت انطبعا مملوسا حيث تحققت بنفسي من خلال مقابلي لبعض المرضى اللذين دخلوا الى احد المستشفيات ولكنهم يروا الفائدة المطلوبة ويتدفقون على هذا المشفى في قشغر حيث لم يخرج احد من هذا المشفى الا وتداوى واعيدت صحته حيث كنت شاهدا بنفسي على هذه الوقائع الحقيقية .

الكثير . وفي عام ١٩٧٣ ذهبت الى قشغر لزيارة بعض الاقارب وكيان ترحابهم وتكريمهم لي وتنافسهم على استضافتي لاتوصف وخلال وجودي هناك تعرفت على المدير العام للمشفى الشعبي السيد صادق كنجي وفي احدى المرات سألني السيد صادق عن صحتي واخبرته بما اعانيه ونصحتني ان اتعاين في مشفاهم ولم اكسر بخاطره واتفقا

على موعد في المستشفى وجاء ذلك اليوم واستقبلني السيد صادق في غرفته وشرح لي عن وضع المستشفى وشهرته وبتدفق المرضى من بكين وشنغهاي ونانكين ومن جميع انحاء الصين الى هذا المستشفى ثم نادى بطبيبين مسنين لمعاينتي واحد اسمه الحاج ذنون والآخر محمد علي واخذا بمعاينتي معاينة دقيقة ابتداء من اخذ النبض وفحص عيوني وبدون اي سؤال وبعد انتهاء المعاينة قالا لي انت تشتغل في مؤسسة علمية ؟ فاجبتهم مندهشا نعم .

ثم اضافا بحديثهم بان اعصابي منهكة ونومي ليس مريحا ورؤيتي لاحلام مزعجة وباني تعب للغاية نتيجة كثافة ودقة عملي فتفاجات لصحة قوليهما وكأنهما يعيشان وصفي واعطيانني ثلاثة انواع من الادوية مع الاستراحة وهذه الادوية :

تركتستان الشرقية في معرض

اليونسكو

بقلم: عبد الله يمان

افتتح في منطقة فلامان البلجيكية معرض للفنون والآثار الإسلامية وذلك بتاريخ ما بين ١٩٨٦/٣/٨ و ١٩٨٦/٣/٢٦ . ودام المعرض مدة ١٦ يوما وقد أخبرني عن ذلك المعرض صديق بلجيكي الذي اصطحبني معه الى ذلك المعرض وكان معنا عدد من الاساتذة الجامعيين وعند مدخل المعرض علقت لوحة كبيرة كتبت عليها عبارة « الفن الإسلامي اليونسكو » حيث افتتح من قبل اليونسكو وشارك في ترتيب هذا المعرض الفني مجتمع الفلامان ومديرية الثقافة العالمية كما شارك في الترتيب ايضا اللجان المشكلة من قبل جامعتي «جنت» الحكومية وجامعة « ليوفان » الكاثوليكية البلجيكيتين والمعرض اقيم في بناية تاريخية « الشاتو » الذي سكن به « الشوفاليون » اللذين امتدوا حتى الاناضول عبر التاريخ وقد جدد هذا البناء واحداث خصيصا من اجل المعارض الدولية .

اثناء دخولنا المعرض استقبلنا احد الموظفين عند المدخل بابتسامة خفيفة وترحاب لائق وكانت تأتي الي مسامعنا موسيقى خفيفة من داخل هذه البناية ولم تكن هذه الموسيقى

غربية عن اذني كانت تشبه النغمات الصوفية التركية مما جعل المرء يحس بعاطفة واحساس لاتوصف ويشعر المرء بانه يعيش نشاطا حسيا واقعيا كما ان الزائرين الاجانب قد تأثروا وابدوا كافة الاحترام والتقدير لهذا الفن الإسلامي العظيم مما يدعو الانسان المسلم يشعر بالفخر والاعتزاز لما تركه الاسلام من فن وتراث عظيم واثناء زيارتي للمعرض لاحظت صور لبعض شخصيات اسلامية معروفة كانت معلقة وكان مكتوب تحت كل لوحة فنية او اثر التوضيحات المكتوبة باللغة الانكليزية والفرنسية والروسية عدا عن ذلك كان الموظف المسؤول عند المدخل يوزع مجموعات تشرح اهمية هذا المعرض والفن والتراث الإسلامي باللغة البلجيكية والفلامانجية اللغة الثانية لبلجيكا واللوحات الفنية والآثار الإسلامية كانت تبين مدى انتشار الاسلام سواء في شمال روسيه وغرب تركستان وفي الجنوب اليمن وفي الشمال الافريقي ومن دول المغرب ووسط افريقيا ومالي ومن الغرب اسبانيا وفي الشرق الهند وافغانستان وقد صادفت في احدي

التي في طورفان وجامع « العتيقة » التي في قشغر وجامع ابا خوجه تبين هذه الاثار مدى حيوية وعبقريته المسلمين ومجرى حياتهم الفعلي وواقعهم الملموس وجامع الامين هذا صنع من وحول البيلون الغامقة الزيتية الغير متأثرة بالرطوبة وهي ذو منارة ومدخل كبيرين وقد كان دور بخارى وسمرقند ومعمار ايران اثر على ذلك وجامع العتيقة التي قي قشغر تشبه الاولى اما عن جامع ابا خوجه ومزارها تعتبر ذو اهمية كبيرة من الناحية المعمارية حيث تحتوي على مدرسة وحمام وغرفة جلوس وجامع العتيقة تشبه جامع ابا خوجه من الناحية المعمارية وكان العمل الصيني له دور في هذا المجال وخاصة في قسم المزار ان جامعة ابا خوجه في غرب الصين « تركستان الشرقية » لهو شعار عظيم ومحل فخر واعتزاز للامة الاسلامية متمنين وداعيا ان تحظو تلك البقعة الاسلامية الى استقلالها وحريتها .

ملاحظة : ان الموسيقى او النغمات الصوفية التي كانت تسمع من داخل المعرض كان للسيد اونال جوشكون له الفضل في تسميعها للاخوة الزائرين وهذه النغمات لازالت حتى الان تلحن في الدروس الدينية في بلجيكا . وقد علمنا عن ذلك من الموظفين المسؤولين داخل المعرض .

عنوان المعرض : الشاتو

Kasteel straat 6, 3744

Bilzen, Belgique

الزوايا عبارة « معرض الفن الاسلامي لشرق تركستان اليونسكو » كانت مفاجاة سارة لم اكن اتوقعها . ولكن مع الاسف الشديد لاتزال الاثار الاسلامية وفنونها موجودة تحت سيطرة الصين حيث لم تقم الدول الاسلامية بعمل جاد وفعال في المساعدة للاستقلال وتخليص تركستان والتراث الاسلامي من وطئة الصينين وقد شد انتباهي بعض اللوحات والاثار الاسلامية في المعرض مكتوبة تحتها الموجودة في الصين او تركستان الصينية والجدير بالذكر انه لاتزال مدن تركستان الشرقية تقدم الان باسم مدن الصين فاي ضمير او عدالة يقبل باستثمار قسم من المجتمع لقسم آخر منه وقد برهن التاريخ على ان الافكار الدينية والتراث الاسلامي لم تتغير وحافظت على بقائها من خلال جميع العصور رغم المحاولات الاستعمارية لتحريف ذلك .

ونحن كمسلمين من واجبنا حماية العراقة والتراث الاسلامية في اى مكان كان وسنستعمل كلمة تركستان الشرقية دائما وابدا بدلا من كلمة سينكيانغ الصينية .

واثناء وجودي في المعرض فتحت المجموعة « الكتيب » المتعانة بتركستان واطلعت عليها حيث كانت تبين بعض الاثار الذي تركها الدين الاسلامي مثل الجوامع وخاصة الجوامع الموجودة في غرب الصين التي هي تركستان الشرقية وخاصة في ساحة طورفان وقشغر مثل جامع « الامين »

المجاهد الشيخ محمد امين اسلامي

يتذكر ... ؟

تسجيل وعرض : محمد الله ويردى

ان شيخنا الجليل من كبار المجاهدين الذين اشتركوا في الثورة التي قامت بتركستان الشرقية في عام ١٩٣١م وابلي فيها بلاء حسنا .. وقد رجوته كثيرا في كتابة مذكراته حتى تكون الاجيال الحالية والقادمة على بينة من الامر - لانه سوف يحكي الواقع وللتاريخ يسطر ما آلت اليها تلك الثورة والقوى التي كانت السبب لاقلي اخفاقها فحسب بل في اسلب مكاسبها والقضاء عليها بالبطش والظلم والعدوان .. وظل شيخنا الجليل يوعدي بالكتابة .. الا ان ظروفه الصحية حالت دون ذلك اذ اضطر مؤخرا الى دخول المستشفى مرتين وانه الان - امد الله في عمره ومتعته بالصحة والعافية - مخلدا للراحة في بيته نزولا عند نصيحة الاطباء ..

وبمناسبة حلول شهر الصوم المبارك زرته في داره العامرة في احدى ليالي الشهر الكريم مهنئا ومستفسرا عن صحته الغالية .. وكعادته استقبلني بتواضعه وبشاشته مما شجعني الى ان اسجل - ذكرياته عن تلك الثورة ..

فاستهل حديثه بالقول .. « ولدت في مدينة ياركند عام ١٩١٢م .. وكانت ياركند عاصمة تركستان الشرقية في عهد دولة السعديين وتوجد بها آثار اسلامية وبلغ عدد المدارس بها في

ذلك الحين حوالي ال ٥٢ مدرسة منها ٣ مدارس ملكية .. وفي الايام الاخيرة اصبحت ناحية من نواحي قشغر .. ومع ذلك فهي تعتبر من كبريات المدن التركستانية .. وكان مسقط رأسي في قرية اديشبو التي تقع شرقي مدينة ياركند ونبغ فيها الكثير من العلماء وتعلمت في قريتي الى ان سافرت الى قشغر عندما بلغت سن السادسة عشر وذلك لتكميل دراستي .. فدرست في قشغر مدة عامين .. فعندما اندلعت الثورة في عام ١٩٣١م والتي بدأت من بلدة - قومول - لم اتمكن من مواصلة دراستي فعدت الى ياركند والتي سرعان ما فتحتها الثوار التركستانيين واسسوا بها مدرسة عصرية سموها (مطلع العرفان) ..

وكان شقيق المرحوم محمد امين بوغرا - الذي اشتهر زمن الثورة بلقب (امير صاحب) واسمه اصلا (نور محمد) كان زميلا لي بالدراسة بمدينة قشغر - فطلب مني ان اشترك في الثورة وانه يجب علينا خدمة الوطن .. ولكن والدي - رحمه الله - لم يوافق .. فعندئذ طلب مني ان اتولى امر المدرسة (مطلع العرفان) والتي كانت اول مدرسة رسمية تفتح في تركستان الشرقية على اسس حديثة يدرس فيها الجغرافيا والحساب والعلوم العصرية الاخرى .. وكان الهدف تربية جيل مثقف وملم باللغة العربية والفارسية وكانت تضم حوالي ٣٠٠ طالبا .. وبدأت نشاطها بشكل ممتاز حيث كان مديرها السيد / غلام حسن الذي كان قد تخرج في كابول ويجيد تدريس العلوم الحديثة .. ولكن

الفرعي لياركند للفترة من ١٩٣٤ -
١٩٣٧ .

وفي خلال فترة الثلاث سنوات تلك
تمكن التركستانيون من تحقيق الكثير
من الاصلاحات والتقدم لاسيما في
مجال المعارف اذ عمت المدارس
البلاد من ادناها الى اقصاها .. والحاكم
الصيني الشيوعي (الشياعي) حينما
وقع الاتفاق مع الثوار على منح الشعب
التركستاني حقوقه الكاملة في ادارة
اموره بنفسه ماكان يتوقع ان
التركستانيين يستطيعون القيام بذلك
النهضة العلمية والحضارية في فترة
وجيزة لعلمه بان البلاد كانت تفتقر
الى المتعلمين والمثقفين .. ولكن قبض
الله للبلاد في ذلك الوقت احد ابنائها
المخلصين وهو المصلح الكبير المرحوم
حسين باي - الذي اغتنم تلك الفرصة
واهتمت على حسابه الخاص عددا من
الشباب التركستاني الى تركيا للتزود
بالعلم والمعرفة .. والذين اثبتوا
جدارة ووطنية فائقتين اذ انهم عادوا
الى الوطن - تركستان الشرقية في
فترة قياسية متسلحين بالعلم والمعرفة
فقاموا بواجبهم الوطني في تعليم
اخوتهم كافة العلوم الحديثة .. وفعلا
فاننا نحن التركستانيون بانفسنا
انبهرنا من النتائج الطيبة التي اتت
ثمارها تلك النهضة المباركة التي
شارك فيها جل شعب تركستان المسلم
..

فتلك النهضة وذلك الاصلاح الذي
عم البلاد في فترة وجيزة اثار مخاوف
الحكام المستعمرين الشيوعيين فعمدوا
الى الصاق التهم ضد المدرسين

مع الاسف حصل خلاف ما بين الثوار
الذين كانوا متمركزين في ياركند
بقيادة (حافظ غولجان) وهو من
طورفان - وبين المجاهدين الخوتنيين
- ادى الى قفل المدرسة بعد ستة
شهور من افتتاحها الامر الذي جعلني
اعود الى قريتي .. فكان ذلك اول
اشترك لي في الانتفاضة الوطنية
رسميا .. وكنت قبل ذلك اقوم مقام
استاذي الذي رباني وكنت ادير
مدرسته وطرا على ان اسافر الى
الهند لاكمال تعليمي وبارك والدي
هذه الفكرة .. وبعد قيام الثورة
جهزت نفسي للسفر ولكن نظرا لاحوال
البلاد غير المستقرة ولانني كنت اكبر
اخوتي عدل والدي عن ارسالي الى
الهند فبقيت في ياركند ..

ولما تشكلت حكومة ائتلافية بعد
هزيمة الثوار المسلمين التركستانيين
بقيادة خوجه نياز ومحمود محيطي عام
١٩٣٤م - كان لتلك الحكومة شعارات
واسس حسب الاتفاق المبرم مع
الصينيين تعطي الشعب التركستاني
كافة الحقوق بما في ذلك تشجيع
النهضة العلمية واحياء التراث .. وكان
يرعى تنفيذ ذلك الاتفاق في قشغر
محمود محيطي الذي كان قائدا للقوات
الوطنية المتركزة في المدينة ومع انه
كان رجلا عسكريا فقد كان اداريا
ونشيطا وديناميكيا ومفعما بحبه
لوطنه وبني وطنه اذ كان جل همه رفع
مستوى الشعب التركستاني علميا
وثقافيا حتى يتمكن من الوقوف على
ارضية صلبة .. فوقع الاختيار علي
فانتخبت مديرا للمعارف في ياركند
وكذلك انتخبت عضوا في البرلمان

اعتقاله فيما اذا ذهب الى اورومجى
لانه في ظرف ثلاث سنوات قد فعل
الكثير لتركستان الشرقية وهذا
ما جعل الشعب التركستاني ينظر اليه
كمنقذ وزعيم له وهو مالا يريده
المستعمر الغاشم .. اما خوجه نياز
حاجم فانه لم يستطيع عمل شئ نظرا
لان الصينيين كانوا قد استبقوه في
اورومجى بجانبهم .

لذلك قرر محمود محيطي الهجرة
الى خارج تركستان ، وفي يوم ٨ ابريل
١٩٣٧ غادرها عبر جبال الهمالايا الى
كشمير .. وكان ذلك اليوم يوم حداد في
جميع ارجاء البلاد لانه كان قد ملك
القلوب بالانجازات التي حققها في تلك
الفترة القصيرة .. وعند لجوئه الى
كشمير كان في وداعه على الحدود
رجال قواته الوطنيين - الذين طلب
اليهم المحيطي العوده الى قياداتهم
والتي كانت مشكلة من اربعة آوية ..
لواءين في قشغر ولواء في ينكي حصار
ولواء في ياركند .. ويتكون كل لواء من
الف رجل مقاتل وهم خلاصة الثوار
المدربين تدريبا جيدا .. فهؤلاء
المجاهدين بعد توديعهم لقائدهم
محمود محيطي عقدوا اجتماعا
وانتخبوا فيه احدهم ويدعى (عبد الله
نياز) وهو من صغار الضباط قائدا لهم
خلفا للمحيطي .. وقالوا لا نستسلم
للصينيين بل نواصل النضال ضدهم ..

(يتبع في العدد القادم ان شاء الله)

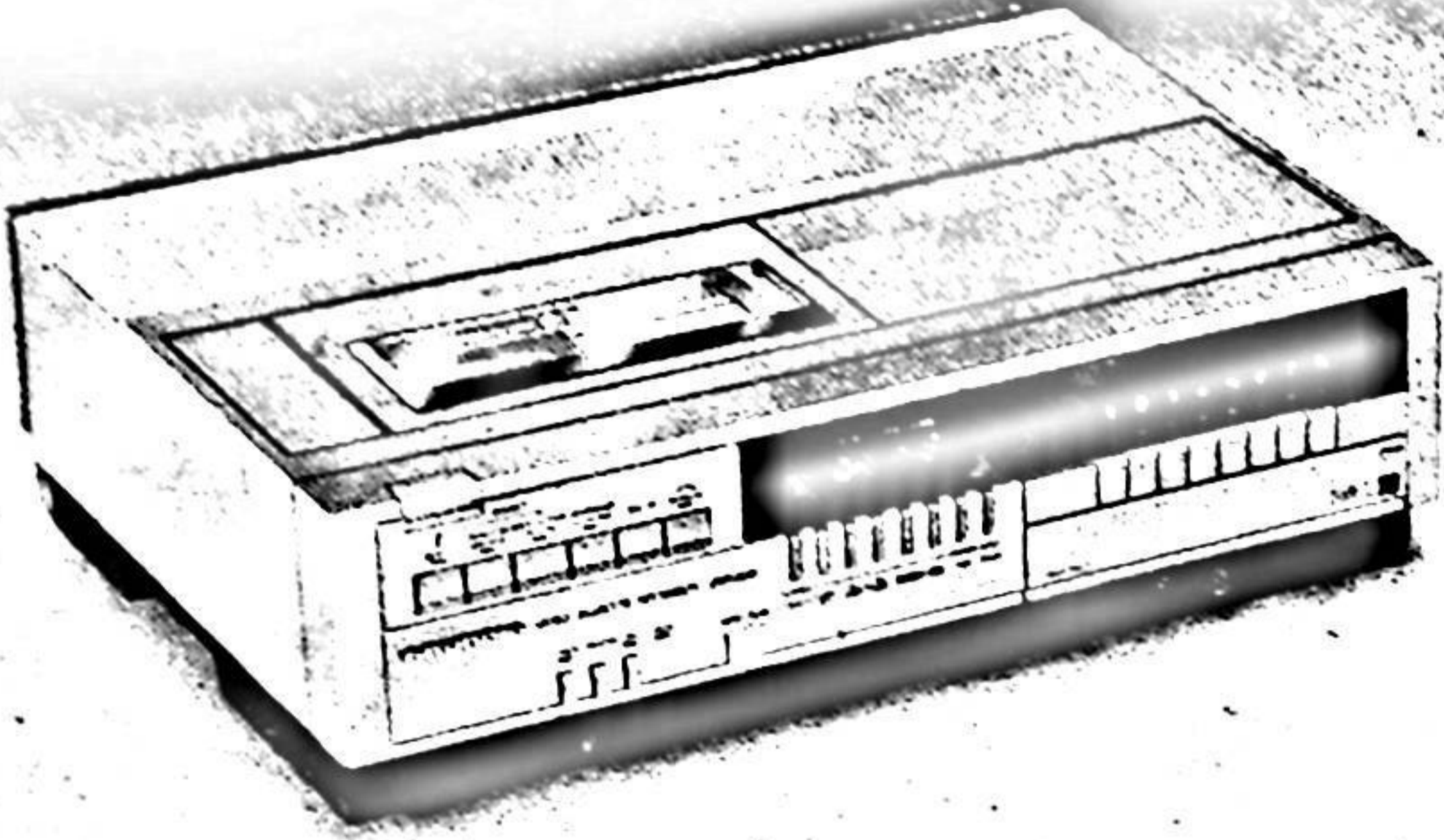
بوصمهم بالرجعية او باية تهم اخرى ،
ومن ثم زجهم في السجون - وكذلك
توجيه التهم لكل وطني عامل .. وكان
التسابق الى طلب العلم شديدا اذ ان
عدد الطلبة في ياركند وقشغر وكوجار
فقط كان بلغ ما مجموعه ١٥٠ طالب ..
وكنا نعمل على ارسال الطلبة
بالتناوب الى المدارس من كثرتهم
حتى ان محمود محيطي - مع تعلقه
بالعلم ومع انه كان يكره الشيوعية
وهو مجاهد مسلم قوي الايمان ما تردد
في ارسال ابنائه الى موسكو للتزود
بالعلم والمعرفة من اجل ان يعودوا -
مدرسين ينفعون وطنهم - الامر الذي
استغله الصينيون فاخذوا في تشويبه
سمعته الوطنية وبيثون الاشاعات عنه
بين الاهالي بانه يتظاهر بكرهه
للشيوعية و اولاده يدرسون في بلد
شيوعي واخذوا يضيقون عليه الخناق .

وكما اسلفت فان محمود محيطي لم
يكن قائدا عسكريا فحسب بل كان
المحرك لكل التحركات الوطنية في
البلاد اذ انه جمع حوله اعيان البلاد
والمثقفين من امثال عبد الرحمن حاجم
ارتوشى الذي عينه رئيسا للجمعية في
قشغر .. وكان شعلة من الوطنية
والحماس والنشاط لكي ينهض بالبلاد
في جميع الميادين مما اثار مخاوف
المستعمرين الصينيين - فقام الحاكم
الصيني المتخذ من مدينة اورومجى
مقرا له - قام وارسل في استدعاء
محمود محيطي الى اورومجى .. فعرف
محمود محيطي بان الحاكم الصيني يريد

VIDEO MU?

Grundig'den dilediğinizi alın...

Ister Grundig VCR 2020
(Beta Sistem)

Ister Grundig Video 2000
(Süper Sistem)

Videonuzun markası "Grundig"se, güvenli bir yatırım yaptığınıza inanın.
Grundig, elektronik dünyasında, yeniliğin ve sağlamlığın simgesidir.
Seçiminiz Grundig olsun... Gönülünüz rahat olsun!

Grundig VCR-2020

Grundig şimdi ülkemizde, Beta Sistem video üretimine de başlamış bulunuyor. Grundig VCR-2020. Grundig teknolojisinin elektronik cihaz üretimindeki köklü tecrübesinin ve geliştiriciliğinin benzersiz bir ürünü olan Grundig VCR-2020'yi, şimdi, Grundig satıcınızda inceleyebilirsiniz.

Grundig VCR-2020'de bulacağınız özellikler:

- Yaygın Beta kayıt sistemi
- Geriye doğru renkli izleme
- L-830 video kasetiyle üç saat 35 dakikalık kayıt süresi
- VHF ve UHF tuner
- 8 güne kadar, bir programı önceden programlayarak otomatik kaydetme imkanı
- Dokunmatik kumanda tuşları
- "0000" da hafızalı dijital sayaç
- Görüntüyü izleyerek hızlı ileri ve geri sarma imkanı

Grundig Video 2000

Tüm dünyada kullanılan üç sistemden (Video 2000-VHS-Beta) diğer ikisinde bulunmayan özelliklere sahiptir.

- 2X4: 8 saat yayın yapan aile boyu kaset
- Kafa ömrünü 3000 saatin üzerine çıkararak özel sistem
- Kasetin süresini, kalan ve geçen zamanı dakikası dakikasına gösteren bilgisayar
- İstenen programın otomatik olarak ve anında bulunmasını sağlayan APF sistemi
- Elle düzeltmeyi gerektirmeyen, hassas görüntü kalitesi sağlayan DTF sistemi
- 99 günlük süre içinde, 5 ayrı programı kendi kendine kaydeden bilgisayarlı sistem

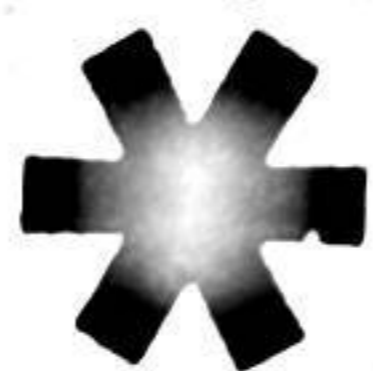
GRUNDIG
"videoda yenilik, üstünlük"

CİHAN

ŞİRKETLER GRUBU

Barbaros Bulvarı No: 137 Yıldız-Istanbul Tel: 166 94 00 (9 hat)

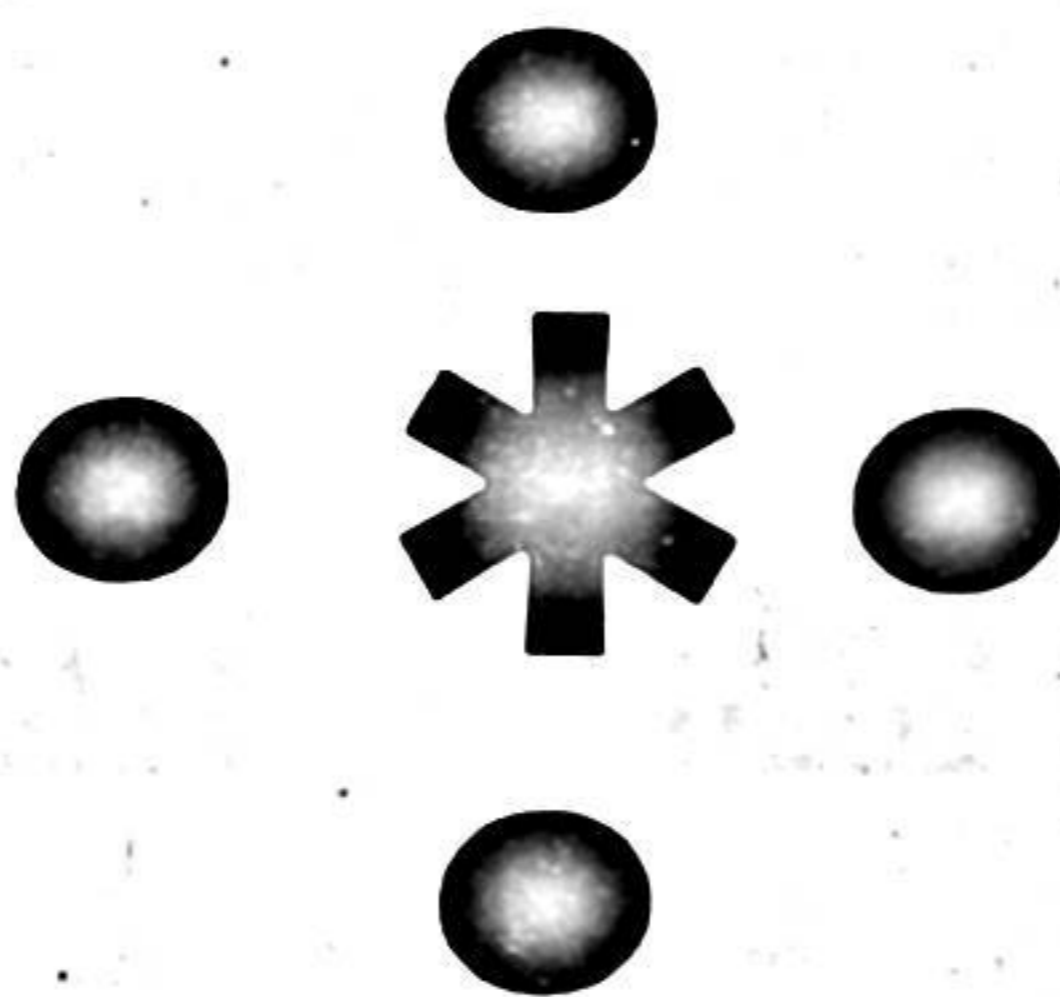

ئالتون تارم

.....

ھا... ھا... ھا... مەن تارىخچى

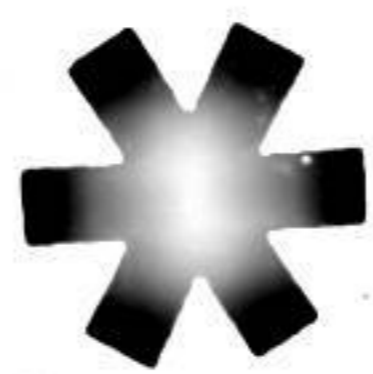

يعقوب خوجە

.....

قوتاتقوبىلياك نينك متنى و شرحى

اوتكەن سان نينك دوامى

ها ۰۰۰ ھا ۰۰۰۰ مەن تارىخچى

ئالتون تارم

موزېخانە يارتىە تەشويقات بولومىدە ئشلەيدىغان واكچىك ئەدەپ بىلەن ئىشكنى

چىكىپ خاسىەتنىك يا تغيغا كىرىپ كەلدى .

خاسىەت يىنكى ژوبولغان قسقا چىچىنى تارىماقتا ئىدى .

- قاچان كەلدىنكىز بىجىن دىن دىدى خاسىەت .

ئە ئاخنام كەلدىم . ئو سومكسنى ئىچىپ جوزىغا بىر بولاقنى قويدى .

- بو نىمە ؟ دىدى خاسىەت قورقونىچ ئارىلاش ھەيرانلىقتا .

- تورپان كىشى .

- ھا . ھا . ھا . ھا . ھا . ھا . كۆلدى خاسىەت كىشى دېگەننى بىجىن گە ئا پارماي بىجىن دىن

بو بەرگە ئەكەلگەن قانداق گەپ . بو خۇددى ھىندىستانغا قارىمىچ ئا پارغاندەك بىر

ئىش .

- راستىنى ئىتسام دىدى ، ئونكا يىزلانغان واكچىك بو كىشىنى تورپان دىن ئالدىم .

تورپان دا نىمە قىلدىنكلار ؟

- مەخپىەتلىكنى ساخلاشقا قەسەم ئىچسىنكىز دەپ بىرىمەن .

- قەسەم ئىچىمەنكى مەخپىەتلىكنى جىنم چىقىپ كەتسەم ساخلايمەن .

- ئونداق بولسا مەن سزگە پارتىەنىك بىر موتلەق مەخپىتىنى دەپ بىرەي .

ئىچكىرىدىن بىر تارىخى گە ۋەھەر جەسەتنى تىك ئوچار ئا يروپىلان بىلەن كىچىسى

تورپانغا ئەكىلىپ كوموپ قويدوق . ئو گوھەرنى ئىزدەپ تىپىش ھەيئىتى ئچىدە

سزمو تورپانغا بارىسىز . ئەمما بو ئاغزىنكىزدىن چىقىپ كىتىپ قالسا بىشىمىز

كىتدو .

واكچىك يەنە سومكسنى ئاخترغىلى توردى . ئو خاسىەتنىك كىچىك بىر دىبىنى

بېجىن گە ئالغاچ كەتكەن بولۇپ ئونۇ تورت سونكلوقتن رەنكلەك قىلىپ تورت پارە -

چە بوغوزغان ئىدى . ئونۇ خاسىيەت گە بەردى .

خاسىيەت ئوز رەسلىرىدىن ئونچىلىك سوبوندىكى ئوزىنى قوبىدىغان بەر تا پالماي

قالدى .

ئونىك بوغدا يى چىرايى سورەتتە ئاپپاق كىرپەكلىرى دانە ، دانە ، ئاغزى سەل

كەمشوك بولسۇ كوزلىرى بولاقتەك قلىپ توراقتى .

بو رەسدىمۇ خاسىيەت ئادەتتىكى ساددە ئاق كونكوللوگلوك بىلەن مولايىم ھېچ -

شنى كورسەتكەن ئىدى .

خاسىيەت نىك بو شاتلىق مېنوتلىرى دا ئوزىنىك بارلىق جاسارتنى يققان واك -

چىك ئونىكفا ئىتلەققا تەمشەلدى . بىراق يەنە قورقاتتى . قانچىلىغان خە -

نزو قىزلىرىنى ئىپى كەلگەنلا بەردە سوبوالىدىغان واك چىك ئوبغور قىزلىرى دىن

تەپكە بېشىنى بىلەتتى . ئەمما ئىدارىنىك حوقوقدارى ايدى . تەپكە بەرسە

خاسىيەت دىن بولىشىغا ئوچ ئاللايدۇ . يەنە بىر طرفدىن تەپكى كورمىگەن

واك چىك مېدىم ، يوزومنىك قىلنلغىي جىنمنىك راھتى ئەمەسمۇ دېگەن ئوى بىلەن

خاسىيەت نىك جوزا ئوستىدىكى قولىنى كاپ قلىپ توتۇپ ئاغزى نى ئونىكفا

تەككوزوشكە تەمشەلدى . خاسىيەت قولىنى كوچ بىلەن تارتقاچقا ئونىك ئو -

زىگىنىك كوزى واك چىكىنىك با ئاق بورنىنىك توشىگىگە كىرىپ قىلىپ تاس قالدى

بورنى نى نەچچە پارە قلىپ تەكىلى .

واك چىك خەنزلولارنىك قىدىمقى ئادىتى بوپچە قىزنىك ئالدىدا تىز چوكتى و

ئونىك بوتلىرىغا بېشىنى ئورۇپ تورۇپ .

- مەن سېزنى ياخشى كورومەن خاسىيەت دەپ ئولگوردى .

خاسىيەت نىك ھاياتىدا بونىنىكدىن ئارتوق ھا قارەت بولماس . ئونىك بېشىدا

قارا چاقماق چاققاندا بولوپ كەتتى . خاسىەت خىتتا يىدىن بو سوزنى ئەسلا
 كۆتمىگەن ئىدى . ئەمما قوختا يىنىمۇ ئوزى كەبى توز كۆنكول چا غلاپ يىگىت
 تىدىن ئايراماقچى بولغانلىق سەۋەپلىرى ۋە ئوز خياللىرىنى سوزلاپ ئوختتا -
 يىغا سر بىرىپ قويغان ئىدى .

توسا تىن ئىشك چىكلدى . ۋاڭچىك يوتقان يىنكىنىڭ توشوگىدەك كوزلىرىنى چىم
 مىلدىتپ ئورنىدىن توردى . شىمىنك تىزىغا چا پلانغان ئەپلىسن شوپە كلىرى ئو
 نىك تىزلانغانلىقىدىن بىشارەت بىرىپ تورا تتى .

ئىشكىتىن ئونوبىرسىتتە خاسىەت بىلەن ئوچ يىل بىللە يورگەن كۆپ كۆك كوز -
 لوك ياش ئوقوتقۇچى تورسون يىنكى يورگەن قىزى را بىەنى باشلاپ كىرگەن ئىدى .
 - كىلنكلار دىدى خاسىەت ئوزىنى تەمكىن توتۇپلاشقا تىرىشپ ، ئەمما ئونىك
 تىزلىرى ئختيارسىز تترەتتى .

خاسىەت تورسوننىڭ نىمە دىمەكچى بولوپ كەلگىنى بىلەتتى .

ئوزون زامان سزنىڭ مونا سۈەتنى ئوزومەن دىشنىكىزگە قولاق سالماي سزنىڭ كوز -
 يىنكىزگە بەك كىرىۋالدىم خوددى كوزگە كىرگەن ئەخلەتتەك . سزگە كۆپ يالوورە
 وپمۇ كەتتىم . ئەندى مانكىمۇ ئوزەمگە لايىق بىرسى تىپلىپ قالدى . ئەندى سىزنى
 راھتىز قلىپ يالووروپ كىلۋالمايدىغانلىقىمنى ئوختوروپ قويۇپ ئوچون بو
 بەرگە كەلدىم .

- مەن سىلەرنى قوللايمەن دىدى خاسىەت كوزلىرىگە تولوۋاتقان ياشنى يوشۇ -
 روشقا تىرىشپ ، ئەمما موشو ئوستەلنىڭ ئوستىدە ماكا بەش مېنوت ياردەم بەرسە -
 نكلار . ئوتورغان شىمشكە كوز مېھمان تىلمىزنى ئوخمايدۇ . بو قز مانكا تەربىيە
 بىرىپ سالماقچى رولنى ئوينىسا ، سز مىنك بىلەن بولغان مونا سۈەت بولسا ئو -
 لوم جىدىلى چىقىرىدىغانلىقىنى ئىتسىنكىز .

- بوليدو ديدى تورسون رابيه مگه قاراپ قويوپ مەرتلەرچە ئاھانكدا .
 ئارقيدىن ئو ئورنىدىن توروپچا پائىنى سيلپ ئا پاق كوينىگىنە، يىنكى توردى .
 ئاسمان رەك كوزلرېدىن غەزەپ ئوچقونلرى ئى چاچرتىپ بىدگىز قولىنى خاسىەت
 گە تەنكلەپ ، بو ئوتورغان مەخلوق كىم ؟ دەپ سورىدى .
 رابيه واكچىنكفا ، مەن يوق چاغدا بو ياتاققا كىملەر كىردى ؟ دەپ تەرجىمە
 قلدى .

خاسىەت بو ئىدارىدىكى باشلقارنىك بىرى . ھازىر سەلەر كىرشىك ئالدىدا
 مەخسىدىنى ئاشكارا يىلاپ سىنى ياخشى كورىمەن دە واتىدو . دوشمنلىشپ كەتكە .
 نىمىز تەقدىردىمۇ ھەممىزنىك تومورىدا بىر ئويغور قىنى ئاقىدىغۇ .
 مىنك بو نىنكىدىن قوتولىشىغا ياردەم قلىنكلار .
 رابيه بو سوزنى - مەن كومپارتىيە گە يقىندىن ئەگىشپ مىنكىنىلا بىلمەن با -
 شقا ئىش بىلەن چاتغىم يوق . مەن مىللەتلەر دوستلىغى ، پارتىيە مەنپەئەتى
 ئوچون جىغىنى پىدا قىلغان بىر قىز مەن ، مۇنداق قىزنىك ئوز سويگوسىگە
 سادىق بولماسلىغى مۇمكىنمۇ دەپ باغلانمىغان ئولوق قوروق گەپلەر بىلەن تەر -
 رچىمە قلىشقا باشلدى .

تورسون خەنجىرىنى چىقىرىپ ئوستەل ئورتسىغا ساندجىدى ۋە بو پچاق ھىلغۇ
 سىز كەنسىز ھەر قانداق بىر ئويغور قىزلىرىغا كوز سالغان بەس كاپىرنىك
 قىنىدا بويولوش ئوچون سوقولغان . يا وور نىتىدىن يانمايدىكەن ئو نىكچا -
 شقان يورىگىگە كوك پچاق كىرىپ قىزىل پچاق چىقدو .
 رابيه بو ئى ، بىز ئاللا قوشقان جوبلەر مىز . ئولوپ ئايرىلساق ئايرىلامىز
 تىرىك ئايرىلمايمىز ئەگەر ئايرىلمەن دەيدىكەن سەن بو پچاق بىلەن سويوپ
 تاشلايمەن دە واتىدو دەپ تەرجىمە قلدى .

كورسەتمە بويچە خاسيەت تترەپ لاغىلداپ قالغان واك - چينك نياك ئارقىسى
تەرەكە يوشورونوشقا تيرشتى . واك چياك سا مان دەك سا رغىپ ئاغزىغا گەپ كە -
لمەى قىتتىپ قالغان ئىدى . تورسون رابىەنى ئورغان بولوپ كىلا توروپ شونداق
بىر موش ئاتكى واك چياك نياك ئىنكىگى چوشوبلا كەتتى .

خاسيەت يوزلەرچە سا واقداشلىرى ئچىدىن ئالى مەكتەپكە كىرەلەگەن بەختايك
قىز ئىدى . كىرگەندىمۇ ئمتها نىزە ، يىزىدىكى كەمبغەل دىخان تووون ئورتا
دىخان وەكىللىرى ئوقوغۇچى تاللاپ بىرىدىغان يلى ئالى مەكتەپكە كىرگەن ئىدى
سانىز ياخشى ئوقىغان تولوق ئوتتورىنى ئەلا پوتتورگەن بالىلار ، باى دىخان
ياكى پومشكالارنىك نەورىلىرى بولغنى ئوچون ياكى چەتئەللەردە ئوروق - تو -
ققانلىرى بولغنى ئوچون ، ياكى ئاتا - ئانىسىغا كىسى خاتالىقى بىرەر بىرم
ئىغىر سىياسى خاتا گېنى بولغنى ئوچون ، ياكى ئوروق - توتقانلىرى ئچىدە مە -
ھبوسلار بولغىنى ئوچون ، ياكى شو ئوقوغۇچى پەن ئىلم ئوگنشى بىرنجى ئو -
رونغا ، سىياسەتنى ئىككىنجى ئورونغا قويغىنى ئوچون ئالى مەكتەپكە كىرەلمە -
تتى .

خاسيەت ئونوئىرستىتنىك تارىخ با كولتىتدا بەش يىل ئوقىدى . 3۰ يىللىققا چىق -
قاندىن تارتىپ ياش ئوقوتقۇچى تورسون بىلەن يوردى . ئەمما ئوقوش تاماملا -
نغاندا . - سەن ئارقا ئىككىن يول مېنىكىپ يوروپ مېنى ئونوئىرستىتقا موئە -
للىملىككە ئىلىپ قالساك بولماسىدى ، مەن موزىخاندا ئىلەشنى خالما تىم .
دەپ يىگىتتىن ئايرىلىش تەلىپىنى ئورتىغا قويغان ئىدى .

تورسون دائىما خاسيەتنى " تارىخچى " دەپ چاقىراتتى . وە ئونىنكىنا ئولاپلا تور -
كستان تارىخىدىن بىرەر سائەتمو دەرس ئانكلاش پورستىگە ئىگە بولامىغان تار -
يخچى . جەمىنى 15 يىل قاتتىق بارتىدا ئولتوروپ ئوقوپ 1۵ يىل ئونوئىرستىتقا مەخسوس

تارىخ ئوقۇپ ئوز مىللىتىنىڭ تارىخىدىن سا واتسىز قالغان تارىخچى ؛ دەپ چىقىش تى ۋە بوساددە قىزغا تارىخقا ئائىت بەزىبىر مەخپى كىتابلارنى ئەكىلپ بىرە - تى . ئەمما خاسىيەت ئو كىتابلارنى قولغا ئېلىپ توشىشنىمۇ قورقاتتى . سەن مېنى خاتالىقتورماقچى بولسىن دەتتى خاسىيەت تۇرسونغا ناز ئارىلاش ئاچچ - غلاپ :- سەن مېنى ئىستىقبالىسىز ئادەم قىلماقچى بولىسەن . مەن ئالدى بىلەن پار - تىيەگە كىرىش مەسىلەمنى ھەل قىلىش كىرەك . داداممۇ خىتىدە شونى تاپىلاپتۇ . مەن پارتىيە نىمىنى ئوقۇتسا شونى ئوقۇيمەن . بىز تارىخنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلغۇ - چىلارمىز . سەن باشلىغان تويۇق يوللاردىن خويمازىرىكىم . مەن سېنىڭ يولونىڭدا مانكىدىغان قىز ئەمەس . كىگىز كىتابلىرىنىڭنى ئاپىرىپ بىرىدىغان ئادىمنىڭگە ئاپىرىپ بەر .

بىر توپ ئارخىلوگلار بىلەن تورپانغا چۈشكەن خاسىيەت ۋاكچىك ئىتقان " تارىخى گوھەر " نى چاندورماي ئىزلەۋاتقانلارنى تاماشا قىلاتتى . ۋ ئوزىمۇ 40 گىرادوستلوق ئىيقتا تەرلەپ پىشپ ئو " گوھەرنى " ئىزدەتتى 2/2 كۈن ھەر يەرنى بى قازغان ئارخىلوگلار ئاخىر بىر كونا زارات كارلىقتىن ئو " گوھەر " نى تاپتى . بوندىن 2000 يىل بورونقى ھوججەتلەرىنىدا تورغان (خەنزۇ يىزىغدا) مەن مو - شو توپراقلارنىڭ ساھىبى دىگەن يازمىلىرى بار . پوتىدا لاتاخەي ، يىندا چوكسى ۋە خىتايچە خەتلىك غانكزالرى بار . بىر مومىيالاڭغان ئولوكنى تىپپچىقتى . بو چقان كۈنىدىن باشلاپ بوتون جونگگونىك ھەر قايسى يىردىن موخىبىر - گىز - تچى ، تلۈيزىيونچى خەۋەرچىلەر ئوچۇپ كىلىشكە رادىولار بو خەۋەرنى توختماي سو - زلەشكە باشلدى . ھەتتا بو خوشخەۋەرگە تەنتەنە قلىپ نورغون داسچىلەكلەر مو ماكچىپ كەتتى ۋە كالتەكلەر بىلەن ئورۇپ تارا نكشتقا نلقتىن . خاسىيەت كىمۇ مەخسوس بو توغرىدا تارىخى مقاله يىزىش ۋە زىپسى تاپشورولغان ئىدى .

خاسیہت ما قاله پیزیش ئوچون تونده قەلەمنى توتوپ ئولتوروپ خیا لئاچوگگەن ئىدە
 دى " سياست دىگە نغو ما قول - ئالدا مچىلىق يا لئا نچىلىق بولسون ، تا ريخمو ئا -
 لدا مچىلىق يا لئا نچىلىقتىن ئبارە تمۇ؟ ئەدەبىيات - سەنئەتغو سياست ئوچون خزمەت
 قىلسون ، تا ريخمو سياست ئوچون بورمىلنپ باسلامدۇ؟ قىنى گونكسە نداك نىك
 ئىك ئادل پارتىيە ئىكەنلىكى ..... جەمىيەت ئەمىلىيەت بىلەن مەكتەپتىكى ئوقىيىظ
 نلرېم ئىككى ئىككى باشقا ئىشكەن : بىزنى ھوكومەت نىمشكە ئادل بولونكلار ،
 راسچىل بولونكلار دەپ تەربىيە لەيدۇ . بىزنىك ئىچ قارنىمىزنى بىلىپ بولونچون
 مو؟ ئوزى نىمشكە راستچىللىقنى قوللانمايدۇ؟ ئويلىغانچە نەپەسلىرى ئاتەشكە ئا -
 يلىنوا تقان دەك ھس قلدى . ئو قوراغا چىقىپ بوروا يىنك سوغ سويدين قانغىچە ئى -
 چىپ يوز قوللىرىنى بەنە بىر رەت ژوبوالدى . كىرىپ بەنە قەلمنى توتوپ ھايا -
 تىدا بورولوش نوخسى ياسا واتقان خىياللىرىنى دوا ملاشتوردى .
 دىمەك بىز ئونويرستتەدە كىل مەخسوس تارىخ ئوقىسا قمو ئوزىمىزنىك تورکستان تا -
 ريخىنى بىزگە سوزلىمەسلىكنىك سەۋەبى بو بەردە .
 دىمەك بىز ئوزىمىزنىك موقەددەس ئانا توپرىغىنى 2 مىك يىل ئالدىداختا يىنك زى -
 مىنتتى دەپ ئويدورما پاكىتلارنى كوتىرىپ چىقىدىغان شەرمەندە تارىخچىلارمىز .
 ئاھ بىزنى ئەزدا تىلار ئەرواھلار نىمە دەر؟
 كەلگوسى ئەولاتلار ، كەلگوسى تارىخ نىمە دەر .....
 ئوما قالە قەغزىغە ھا ..... ھا ..... ھا ..... مەن تارىخچى " دىگەن خەتنىلا
 بىزىپ قويدى و قەغەزگە بىشىنى قويوپ ئوستەل يىندا ئوخلاپ قالدى .
 خاسىيەت گە مەخپىيەتنى ئاشكارىلاپ قويغان واكچىك ، مىخوا دىگەن بىر قىز
 نى مەخسوس خاسىيەت نىك ئارقىسىغا ئىشپونلوققا سىلىپ قويغان ئىدى .
 خاسىيەت نىك ئوخلاپ قلغانلىغىدىن پايدىلانغان مىخوا " ھا ..... ھا ..... ھا ..... مەن
 تارىخچى " دىگەن خەتنى ئاپىراتقا تارتىوالدى .

خاسيەت نيك يا تيغيفا قايتا كيرشكە جورئەت قىلىمىغان واكچىك ئونى ئوز
 ئىشخانىغا چاقردى . واكچىك بىرىم سائەتچە ماركىسىم - لىنىنىزىم ما وزىداوك
 نكشاوپك ئەقلىيە سوزلرىنى - ئولوق قوروق گەپلەرنى ئوقوپ بىرىپ خاسيەت نيك
 مىنكىنى ئىلەشتورگەندىن كىيىن گىپىنك مىغىزىغا كەلدى .
 - ئالدىنكىزدا ئىككى يول بار . بىرى مەن يورىگمىنى سىزگە بىلدوردوم .
 سىزنى مەنگو سويدىغا نلىغىمىنى سوزلىدىم . بونى قوبول كورسىنكىز بىز ئوچون
 گەوھەر بولغان جەسەتنى ئىلىپ فرانسىيە گە بارىسىز . سىزگە بەلگولوككى
 يلىدىن بويان دولەت رەھبەرلىرىمۇ چەتئەلگە چىقالمىغان . بو بىر ئاددى ئىش
 ئەمەش ئەندىن سىزچە تەلگە چىقسىز . قانداق ؟
 - خاسيەت نيك چىشلىرى غوچولدى ئىچىدە باھ ئچكىرىدىن تىك ئوچار بىلەن كە -
 لتوروپ يورتومغا كىچسى كومولگەن خىتتاينك ئولىگىگە ھوججەت چا پىلاپ ، مەنك يور -
 تومنىك قەدىمقى ئىگىسى موخو خىتتاينك جەسدى دەپ خەلقاراغا چىمەن ، خەلقارا -
 لىق قارا يوز تارىخى بولىمەن . . . بوينومغا قىچ تەنكلەنگەندىمۇ خىتتاينغا
 تىگىدىغان قىز ئەمەس مەن دەپ ئويلىدى .
 ئىككىنچى يول دىدى واكچىك ئوستەلنى بەش قولىنك ئوزون ترنا قلىرى بىلەن چىك -
 ىپ توروپ - سىزنى قارانكفو زندان كوتىدو .
 ئىككىنچى يولدا مانكاى دىدى ئاددىلا قىلىپ خاسيەت . ئەمما ئو ئوزىنك ھەپسىگە
 كىرگىدەك ھىچبىر گونايىنك يوقلىغىنى بىلەتتى .
 ئەمما ئارىدىن كون ئوتوپ ئو ئوزىنى ھەقىقەتەن ھەپسانىدا كوردى چىنايتى
 ئاشلىق كىنشكىنى ئوزگەرتكەنلىك بوپتمىش - تارىخىنى ئاستن ئوستون قلىدىغانلار
 ئاشلىق كىنشكىگە بوھتان قىلما مدىكەن .
 خاسيەت نيك سابق يگىتى تورسون ھەقىقى تارىخچىلار ھەپسانىدە دەتتى . ئەندى
 قىز تارىخىنى ئاستىن - ئوستون قلىدىغان قىپ - قىزىل يالغانچىلاردىن ئەمەس
 ھەقىقى تارىخچىلار دىن دەرس ئالىدو .

قوتا تقوبيليك نينك متنى وشرحى
اوتكەن سان نينك دوامى

تورك تىلى قاعدەسىنى اوزباش لريغه ايشلاپ چققانمو ياكە بوهم بوكسك تحصيل
مقام لرينينك درسى غە باغلانمو؟ ديدگان فكر لرغە، تارتناماسدين " مکتب لريدا بو
لغان تورك تىل قاعدەسى بيلان تورکچە يازماق مهارتيني قازانغانلر " ديب قطعى
سوزلاما قدين باشقە جواب، اورونسيز بولور. چونكى بونداغ کوچلوك تاليف لر
نينك اساسى بولماسا، تاليف و تحرير داهم ايکى خيل كورونماغى يوز بيرگان
بولور ايدى. مثلاً: عدالت سوزى عربچە دور اگر اساس بيرليگى بولماغانداينه
لرى " ئەدالەت، آدالات " كىي يازغان بولور ايدى لره، محمود الكاشغرى " و "
حرفيني " ف " شکلندا يازغان بولسا، يوسف خاص حاجب هم اوشانداغ يازغانلر
يغى تورك سوز لريدا هم اساس بيرليگى بارليقيني بيلندورا دور.

يوسف حاجب، قوتا تقوبيليك نى بير بيرم يلدا يازيب بولغان دىن كين (462
هجري ۱۰۷۰ ميلادى) كاشغردا سليمان ارسلان خان نينك اوغلى تاوغاچ بغيرا خان
ابو على حسن غە تقديم قلغان. حسن بغيرا خان، يازغوجىنى تقديرلاپ خاص حاجب
(خاص مصلحتچى بولسا كيرهك) عنوانيني بيرگان. او كوندين باشلاپ " يوسف
خاص حاجب " ديب يازيلماققا باشلاغان دور.

فارابى و ابن سينا لر - اثر لرينى - ترك تىليدين باشقا لغت لردا يازغان بو -
لسالره، محمود الكاشغرى تركچە عربچە يازيب بغداد داكى عباسى خليفه لريدين
۱۰۶۲ نجى يلندا حكم سورگان ابوالقاسم عبدالله غە تقديم قلغان بولسا، دانش
مند يوسف حاجب اوز تىليدا يازيب، اوز وطنى نينك حكمدارى غە سونوش بيلان
" خاص حاجب " عنوانينه سزا وار بولماغى، خاقانيه ترك دولتى نينك علم اوچون

بیرگان اهمیتى، زما نەس، نینک عالم لری هم ترکچە یازما غیغە بیوک بر تشجیع بولغان دور. بو طنطنەلەیک مراسم دین ۳۵۵ ییل اوتوپ (۱۱۵۳ میلادی) سن بفران خان وفاتیدا کی یغین لردا یوسف خاص حاجب اشتراکی دین خبر بیرگان مرجع تا بیلما دی . یوسف خاص حاجب نینک حیات تاریخی دین و نى زمان وفات قلغانى و قایسی جایدا دفن قلغانى دین سوزلایدورغان حجت لرگه ایگه بولالمادوق .
الله تعالى همه لرینی رحمت و مغفرت قلسون آمین .

” قوتا تقوبیلیک ” آتالماغی حقندا .

میندین باشقالر ” قوتا تقوبیلیک ” یازغاندا ” قوتا تقوبیلیک ” یازما غیم سببی غه عموم ترکستان خلقی توشونوب تورغان بولسالر هم ، نسخه لر نی کوچور - غان کاتب لر اسلوبنجه یوزاگا کیلگان فرق بولسا کرک دیب چا غلایمەن .
مولف رحمتە الله علیه نینک اوز قولى بیلان یازغان نسخه سیغە ایرشماغانمیز اوجون ، ویانا نسخه سی نینک مولف دین بش عصر کین هرات ده بر کاتب طرفدین ایسکی اویغور حرفیدا یازیلغانی، فرغانه و قاهره نسخه لرینی هم مواف دین (تخمینا) تورت عصر کین یازیلغان نلیقی شبعه غه سالادور .

چونکی ، شرق و غرب ترکستان لیلر نینک بعضی ایما قلیرى ” د ” چقارغان حرف لرینی ” ت ” چقارماغی معلوم دور .

(توقسان ، تاغ ، تاش ، تون) مینک یازیب تورغان شرحیم ترکستان نلیق لر لهجه سندا بولغانی اوجون ، ترکستاندا ایثلاتیلیپ تورولغان سوز توزومی قا - عدەسیغە اویغون بولماغی لازم ایدی . مین - اوزومنی ترک شناس ، ترک تیلی بلگینی دیمکدن یراق دورمن . چونکی یریم عصر دین بویان یورت خارچندا حیات کیچورغانیم ، یورت دین کیچیک چاغمدا چققا نلیغیم گواهم دور . اما یورتدا آنک لاغانم قاعدە نینک هنوز یادیمدا توتکانم استانم دور .

شول حثيقت لىر نينىك بىرى ابىتدائى استاذم نينىك " ترك تىلى نينىك قاينامى
قوتاتقوبىلىك " دىگانى بولسا ، يانا بىرى " قوتاتسون بالام " جملەسى بىلەن
چونىك آنام نينىك چا پانمنى قوتلانغانى دور . كىيىنكى (۱۷۱۰) زمان گزىت لىرىدا
هم " قوتاتقوبىلىك " يازىلىپ تورگانى دور .

كىچىك لىكىمىزدا ، آقشام لىردا آنالار ايتىپ بىرگان چوچەك لىر آراسىدا آرا-
شىپ كىلگان " قوتاتسو ، قوتاتقاي ، قوتاتقودەك " دىگان لىرىدا " قوتاتسو
قوتادغاي ، قوتادغودەك " ايشتماگانلىكىمىز يىنە بىر دىلىم دور . ترك آيما-
قلىرى كۆپ دور . قايسى بىرلىرى ايككىنجى شكىلى بىلان سوزلاسا سوزلاگاي اما ترك
ستانلىق لىرنىنكى بىرىنجى نمونە دە سوزلاشكانى اساس دور .

قوتاتقوبىلىك تحقيقى غە كىرىشكان ذات لىر " قت " سوزى نينىك مبارك
معناسىدا بولغانلىقىنى بىلىپ تورۇپ " بخت - سعادت " معناسىنى بىرماققا
اورونوشلىرى اچىنارلىكدور . شرق و غرب توركىستانلىك لىر بۆكۈنغچە " قت "
سوزىنى آخىرىغە قوشولغان اادات لىرى بىلان كاملا ايشلاتماغدا دور لىر . " قت "
دىن اير - خاتون اسم لىرى قويا دىلر (قوتلوق حاجم ، قوتلوق بگ ، قوتلوق نسا
قوتلوق نكار .....) .

عيد نى مبارك لىش ، عمارتنى ، مرتبە ، شهادت نامە لىرنى مبارك لاماغدا
" قوتلوق بولسون " دىدور لىر . متكلم بولسا " قوتلايمىن " دىپ خطاب قىلور .
بىر كىشى نينىك مكتوبىدا " قوتلوق اوينىكزدا ، قوتلوق آغزىكز دىن چققان ، قو-
تلوق سوز لىرىنكز بىلان قوتلاندىم " دىگان جملەسىدە اوجى وصف حالندا بولسا
آخىرقى سىندا " شرف لاندىم " دىپ فضىلت تخصيىص قىلما قدا دور . يىنكى بناغە كۆچۈپ كىر-
گۈچىغە و يىنكى چا پان كىگۈچى غە " قوتاتسون " دىيلور بونىنكى معنسى ، كويون
پ ، تالمسون ، بوزولماسون نينىك ادبى قسقارغانى " ئەسقاتسون " دىگان معنى

آنكلاتا دور . بز بوخالدا " قوتا تقوبيليك " نى ئەسقا تا دورغان بيليك دىپ تو-
شونما غدامز . بو معنى دا كتاب نىنك تاجدار لرغە غىنە ايماس ، عموم انسانيت
غە شامل " انسانلرغە ئەسقا تا دورغان بيليك " دىگاندا ، كتاب معنى لريغە
اويغون توشكان بولوپ ، " شەننامە تركى ، زينتە الامرا ، ..... " كىي يات
معنى لردىن قوتقازغان بولامز . و تركستان شيوہ لرى مصدر لرىنى اورونلوق
تقسيم قىلغانىنى تصديقلايمز .

كتاب ، ترك آيماقلىرى نىنك بزى نىنك شيوہسىغە تخصيص

قىلغانىمۇ؟

بوگونكى سياسى تقسيمات لرغە اويغونلاشتورماق ، اويچون ، قوتا تقوبيليك
نىنك تىلىنى برر آيماقغە شىوہ قىلىپ كورساتماقچى بولغانلر هم بار .
شونىنك اويچون كتاب يازىلغان تارىخقە اهميت بىرماق و تارىخ لرنى حكم
قىلماق معقول دور .

اوتكەن صحيفە لرىمىز دا ، خاقانىيە ترك دولتى حدودلرىنى ، علمى مركز لرىنى
اوقوپ اوتدوك . بوكونغچە ، هر دولت نىنك رسمى تىلى بار بولغانىنى هم
بىلامىز . لهجە لرنىنك فرقى ، ادبىياتدا بىرخىل كورونماغى بىلان بو دولت
نىنك اسمىغە - جسمى اوخشاغان بولادور . اوروپا ، افريقا ، آسيا خلق لرىنىنك
آنا تىلى نە قاراغاندا ، دولت تامانىدىكى تصديق لانغان ادبى تىلى دا فرق
بولسا هم - او فرق لرنى حسابغە قاتماسدىن دولت نامىغە باغلانىپ قالغانى ،
ايسكى قاعدە لرى نىنك تاثيرى دور . بعضى لر دولت نى خلق قورا دور ، تىل هم بى-
خلق تىلى بولماغى لازم . دولت آغدارىلسە خلق نىنك تىلى آغدارىلىپ كىتما -
يدى . ديدورلر . بو نىلر يە هم توغرى بولسە كرك ، خاقانى نىنك ادبى تىلى بو-
لغان يوسف حاجب ، محمود الكاشغرى قوللانغان و تىرل دوروپ قالدورغان ادبى

تيل لرى بوكوندا ترجمان غه حاجت توشوروپ تورغانى ، ترك خلقى نينك تىلى غه روس عالم لرى نينك ترجمه قىلىشى (وپانا نسخه سىنى روس عالمى رادولف ترجمه قلغان) سونكره ، ه . و امبرى نينك ترجمه قلىپ بىرىشى يوقا رىقى نظر- يه نينك كوچلوك دولت لرغه خاص ايكانلىكى معلوم بولادور . اگر ، دولت آغدار- يلساهم تيل قالا دورغان بولسا ، نيمه اوچون ترجمان كرك ؟

حدود كه نكلىقى بيلان تانولغان خاقانيه دولتى نينك توگاشى بيلان ، پارچه- لانغان ترك خلقلىرى نينك تىل بىرلىكى ، تاريخى ادبىياتى هم پارچا لانغانىنى كوروپ تورگان تاريخ جاياقى نظريه غه اعتراض قىلماي قالماس .

خاقانيه ترك دولتى نينك ادبى تىلى ، بتون آيماق لر لهجه سيدىن قلم غه اويغون لرىنى تاللاپ آليپ توزولگان عموم خلق (ترك آيماقلىرى) نينك تىلى دور . مکتب لر دولت دائره لر نينك رسمى تىل لرى هم شو دور . باشقاچا قلىپ ايتقاندا ، " دولت تاما نيدىن برلاشتىرلگان ترك ادبى تىلى " دور . ب ر آيماق لهجه سىغه تخصيصى قلنغان ايمس دور .

قوتتا تقوبيلك قايسى حرفدا يازيلغان ؟

.....

يوسف خاين حاجب اوز قولى بيلان يازغان نسخه تاپيدىمىز گواه ليق بىرگو- نچه قطعى قلىپ حكم بىرماق ممكن بولماغان حالدا ، كتابنى تحقيق قلغان عالم لرنينك تخمين لرى ايككى نينك بريدور . آ- اويغور ايسكى خطى بيلان يازيلغان آ- عرب حرفيدا يازيلغان .

بو ايككى نظريه طرفدارلرى اوزلرينينك علمى دليل لرى بيلان دعواسىنى اثبات لاما ققا چالشا دورلر . مين محقيق لردىن بولماسام هم اوقوغوجى ليق صفتم

بيلان ، عرب حرفدا يازيلغان ديب بعضى دليا، لريمنى يازما ققا مديون دورمن .
 من ، بو كتابداكى قوتا تقوبيليك متن لرينى " قوتا تقوبيليك متن آ " (رشيد رحمتى آرات توزگان) اساسندا يازما ققا ايكان ، لاتين حرفى بيلان يازيلغان نسخهداكى سوز توزولوش لريغه قناعت لانمغان اورونلريمدا ، فرغانه قاهره نسخه لرينينك عرب حرفيدا يازيلغانيفه مراجعت قليب كلمه نينك توزولو شينى اوج حرکات غه ساليب اوقوب كورما ققا مجبور بولغان اورونلر هم كوپ بولدى . نتيجه دا عرب حرفيدا يازيلغان كلمه لرينينك معنى لرى قولاي راق چقتى . شو بيلان برگه كتابداكى عربچه سوزلرنى توختا وسيز ، فرغانه ، مصر نسخه لرى بويونچه معنى چقارماسدين بولماس ليقى آلديمدين اوتكان حقيقت دور بو حاللردا كتاب نينك عرب حرفيدا يازيلغانيفه قانع بولغانمن .

آ- قوتا تقوبيليك شعرلرى عروض غه اويغون بولغانلىقى ، قافيه بيلان وزن لرينينك كونترولى اوقوغوجى نينك دقت بيلان معنى نى بوزماسدين اوقوما- ققا اوندايدو . شو مناسبت بيلان سوز نينك صداسى يازيلغان حرف لرينينك عربلر داكى حرکات (زير ، زبر ، فيش) لرغه سوروكلاماغى كتاب نينك عرب حرفيدا يازيلغانيفه قرار بيرادور .

III- قوتا تقوبيليك نينك ۱۹۶۳نجى مصرع لرى عربچه حرکات لرغه يولا- نگا نلىكى نى كورساتيب ، مضمونداكى معنى بيلان حرکات نى باغلاپ قويغان دور .
 بك آتى بيلك برله باغليق تورور . - . بيليك لامى كيتابك آتى قالور . (۱۹۶۳)
 بيت)

نمونه اوچون آلغانمىز بو بيت نينك حرکاتلرى بيكتكان حرفى ، وزن ، قافيه لرى عرب شاعرلرى قوللانغان اسلوب غه اويغون تورغانى بيلان حكم بيرما ققا قولايلىق توغديرادور . عروض نينك متقارب بحرى ، آهنگلىق - موسيقى ليق

بولوپ بر مصرعدا تورت مره فعولن اوقولسا مونى متقارب مثنى سالم دهبيلور .
 ايج مره فعولن دهن كين فعول اوقولسا متقارب مثنى محذوف آتالور . ايج
 مره فعولن دهن كين فعو بولسا ، متقارب مثنى مقصور بولور .
 افاعيل - تفاعيل بيلان چقاريلغاندا ، تورت وتده ، تورت سبب خفيف مثنى
 سالم ، ايج سبب خفيف لر محذوف ياكى مقصور بولور . (وتد ايككى حرف متحر
 رك اوچونجى حرف ساكن بولوپ بيليك ، فعولر دور . سبب خفيف نينك بو حرفى
 متحرك ! يككنجى ساكن بولوپ بلكه لن مثال دور .) قوتا تقوبيليك نينك 652
 دين 664 غيجه . بيت لرى مثنى سالم ، قالغانلر محذوف ياكى مقصور شعبه لر غه
 تابع بولوپ بحر نينك اسمى متقارب دور . بوغون بيلان 12-11½-11 بوغون چقد
 قان بو وزن لر غه ½ بوغون كرگانى اوچون بوغون قاعده سيدين چيقيب ، عروض
 قاعده سيفه اويفون بولغانىنى تصديق لايدور .

عروض يوليغه كرگان شعرلر ، عرب حرفى بيلان يازيلغان بولور ، باشقا حرف لردا
 حرکات بولماغانى اوچون " اسباب " لريغه ، اوتا دلريغه بوى سوندوروپ بول-
 ما يدور . شول حجت غه يولانيپ ، قوتا تقوبيليك ، عرب حرفى اساسندا يازيلغا-
 نلىقى نى سوزلاماق ممكندور .

اولوغ يوسف خاص حاجب نينك درياده ك علمنى بيليب توروپ حرف توغروسيدا تالا-
 شيب تارتشما قفه حاجت توشماس ايدى . براق بعضى محقيق لر XX عصردا ترك
 ادبىياتنى زور بيلان باشينى ايگپ قوللانغان حروف لرينى ايلاتماغدا بولغا-
 نلىق لرى سبب دين بو نقطه دين فايدا لانيپ قلفان قصور لرينى تصديق دين
 اوتكوزماقچى لر مو ؟ بيلالما ديم .

قوتا تقوبيليك نينك موضوعلىرى •

.....

قوليمزداكى " قوتا تقوبيليك " نىسخەلىرىنى يازغانلار ايجادىمۇ ياكى مو-
لف نينك اوزى شونداغ باب لار قويغانمۇ، هر حالدا - بو كتاب سىكسان بيشر باب
بيلان توگاي دور • باب لرغە مراجعت قلىش دىن بورون - مولف - نينك اوز شعرى
بيلان بىلىندورغان تورت ركن غە اعتبار بىرماق ، طلب غە اويغون جواب بىرا -
دور • بو تورت ركن ديگا نىمىز نينك I. عدل II. علم III. عقل IV. صبر دور •
بو لرنينك اولقى ايكىكى سى اللہ تعالى نينك صفت ذاتىدان بولوپ ، سونكىكى
ايكىكىسى انسانغا بىرىلغان اولوغ ايكىكى صفت دور • بو تورت بورچك عمودى او -
ستىغە بنا قلنغان قوتا تقوبيليك نينك " باب " لرى ركن لر آراسىنى تولدور -
غوجى نينك ايضاحى بيلان تولدورولغان دور •

اولوغ يوسف خاص حاجب غە مخصوص فكر سايمىسندا بوقارقى تورت ركن (مو -

ضوع)

غە ياساما ممثل لر ياساب ، عدالت غە پادشاه (كون توغدى ايليك) علم غە
وزير (آى تولدى) عقل غە وزير نينك اوغلى (اوگدولمىش) صبر غە اودغوزمىش
(بودا زاهدى رولى نى بىرگان) تورت اسم مجازى لر نينك سوال جواب يولى ،
بيلان هربرى اوز اسم حقيقى لرىنى تمثل قلىپ اوقوغوجىلر غە توشونوش بىرا -
دور . فقط صبر غە كىلگاندا خاقانىيە تركلر نينك - لسان دولتى غە قارشى قو-
رال بيلان ، عقيدە (ايىثالوگيا) يولى بيلان كوراشما قدا بولغان غير مسلم
(ماچين) لر نينك اسلام دولت سياستى غە ضربه بىرش اوچون ، اسلام شعارلرى
مسلمان نينك گوزل صفتى بولغان " صبر " نقطەسندن فايدالانىپ صبرنى - بودا .
عقيدە سىداكى - ترك دنيا چىلىق بيلان آلماشتوروپ يوبارماق اوچون كورهشما -

قدا بولغان بوددیزم راهب - زاهد لرى غە قارشى اسلام شريعتى و عقيدەسىنى ايلدگى سوروپ مناظرە بيلان يازما قدا دوام قلغان مولف بوددا راهبى - زاهدى نينك اوز آغزى بيلان اقرار قلدوروپ ، ترك دونياچىلىق نينك انسان ترقيا تى حيات مسئلە لرىغە ضررلىك عقيدە ايكانلىكى نى آچىق ميدانغە قويوب اوقوغو - چيلرنينك اوزى حكم بىرسون اوچون - اوگدولمش ، اودغورمىش - اورتاسيداكى مناظرە ارنينك اوزونغە چوزولوشى غە اهميت بىرماگان حالدا جدى ليك بيلان علمى اساسدا ايككى عقيدە بحثىنى قىلادور .

زما نىمىزداكى ايشانلر ، خانقالرنينك ترك دنياچىلىق نظريەسىندا كورو - فوش لرى ، خاقانىيە زمانىسندا باشلانغان كورش نينك نمونەسىدوركى عصرلربويى بوزغونچى عقيدە لرنينك فلاكتى سايەسندا ، نامىزنى " ترك دنياچىلر " ديگان جرکنچ اسم غە يوتكالماغىغە سبب بولغان دورلر . اولوغ متفكر حقيقى مسلمان استاذىمىز دعوه ، ارشاد خصوصنداكى تعلما ت لرىدين يراقدا قالما سلىقى مز يات عقيدە لرگە مغلوب بولوشىمىز ، قوتا تقوبىليك كتابى نينك عصرلرچە كوزىمىز دين يراقلاشتوروليشى ، دشمنلرنينك - دشمنلرچە كوراشى دين توغولغان دور . قولىمىزداكى قوتا تقوبىليك " ج " قسى 3۷۹۶ نجى بيت دين 48۶3 نجى بيت لر بيلان اشغال بولغان دور . بو جلد يوقارىقى سوزىمىز نينك دللىلى بولماغى ، او قوغوچىلردين ياشورونوب قالماس . كتاب موضوعلرى نينك قسقه چه ايضاحى شو دور .

يوسف خاص حاجب رحمتە الله عليه نينك حقيقى مسلمانلىقى ، عقيدە سى نينك ساغلام لىتى ، دريادەك علمى نينك جوشقونلىقى غە و تعليم لرىغە آشنا بولور ايكانمىز ، الله تعالى دين رحمت و مغفرت لر تىلايمىز . وارث لرى نينك استاذ يولىدين چقما سلىقى نى اميد قىلامز .

قوتا تقوبىليك " ج " قسى داكى شىرلر مضمونىدين قسقه ايضاح :

کتابی میز ۱۱، ۱۲ نجی بیت بیلان باشلاغاندا ، حاکم ، وزیر ، وزیر ، اوگدولمش
 غه یاردمچی لیک اورنینی توتا لایدیغان برکشی تا پیپ ، وزیر نینک یالغوز با
 شیغه آتیلغان وظیفه ده یاردم لاشقودهک آدم ایزلاپ - وزیر - دین مصلحت
 آماقدا بولغانینی بیلندورغان شعرلر بیلان باشلانا دور .

وزیر نینک تاغدا - عبادت قلیپ تورغان بر " قرینداش " بارلیغینی بیلندورو
 شدین کین حاکم ، اوگدولمش نی بر مکتوب بیلان اونفکفه یوللاغانی کورسا -
 تیلادور . اوگدولمیش تاغقه باریب قرینداش نی تا پیپ ایسان ساغلیقدین کین
 مقصد غه کیرادور (۳۲:۲۳ بیت)

اوگدولمیش قرینداشلرنی تاشلاپ ، خلقدین یوز اویروب " عبادت قلامن "
 دیپ غارغه سیغینپ سن ؟ قرینداشلرنیمه کمچیلیک کورساتتی ، سببی نی توشو -
 نسام ، قاعده غه قاراغاندا - یا - اورگا تک وچی ، یا اورگا نفوچی بولما -
 غینک لازم ایدی . حاضر سینی نیمه دیپ توشونا میز . علم لیک بولسا ک ایثلات
 خلق فایدا لانسون ، اورگا نفوچی بولسا ک اورگانیب بولوب عبادت غه تور .
 بیلیم سیزنینک عبادتی دین بیللملیک نینک اوخلاغانی افضل دیلگان ایما سمو ؟
 یخشی انسان ، اوز منفعتی نی تاشلاپ خلق منفعتی غه چالیشادور ، تریک
 نینک فایداسی - تریککه تیگمایدیغان بولسا ، اولگان یخشی . خدا رضا -
 لیقینی تا پامن دیسا ک ، مسلما نلرنینک راضی لیغینی تا پسا ک ایش پوتتی .
 مین - سینی خلققه خدمت قلدورغان اوچون دعوت قلیپ کیلیدیم . مین بیلان شهرغ
 بار یوقسوللر حقوقینی حمایه قلیپ اولرغه یاردم قیل . قوزغال کیتا میز دی -
 گان انسان پرورلیک دعوتی بیلان ۳۳ نجی بیت غه کیلادور .
 اودغورمیش اولا اوزی نینک ترک دونیا چیلیق نظریه سینی سوزلاپ بودیزم غه
 قیده سیغه اساسا ۳۳ نجی بیت دین جدی توس آلدور .

دوامی بار

**BAHARİYE
MENSUCAT**

HALIDA ve KUMAŞTA

KALİTE

TEK KELİMEYLE

BAHARİYE

Bahariye Cad. Nu: 20 - 24
Tel: 581 26 10 - 13 (4 hat)
Teleks: 23779 Bmf.

**BAHARİYE
MENSUCAT
SANAYİ VE
TİCARET A.Ş.
HALI VE KUMAŞ FABRİKALARI**

Bahariye Mensucat Mamülleri
Saf Yeni Yün Damgası Taşır